DWÄTTÖ MAR YÏTH ATUDË KIPER KÄN KI MAC GWEL

Yï Jöör Bwøth Tïïc (Pørøgraam)

Wëël Jöör Bwøth Tïïc mar Wøk.

Version 3.1

Hugh Allen (VSL Associates) and Mark Staehle (CLP)
Software developed by Chuck Waterfield (MFI Solutions)
hugh@vsla.net
mark@clp.org.bd
chuck@vsla.net

Bwödhi

Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel manynyi kiper ngø?

Këël na bëëdë ni Beenge ki Bïïc Mäc ge cïppö ki tïïë mo perge leth ji jøøa acan mo bëëdö mïëri mwøa näk poot margi ööny maal bäät piny, Nëënö ni kwöra näk gum dëël mar tïïë mo kïth røk jammi (Investment) päl yie, geno othur kargi døc ki Ikønømi mana näk ree diwellø yïth atudë mo päänyë, ni nyeng jïëth mäyyö mo kwör mäc moa en piny teek, ba øøle mo gïttö ki gø ki jammmi bee mano nut cooth ki nyeng jïëdhï mo opääö ba jöö man pïïö bang jøøo ngëëö ena piny. Ba ki køør tägö mar bïïc mac gwel ki tïïc bee cwiiri mo 30 ennø, jiy mwøa näk bëëdö kwöra näk patha päänye ki kwöra can ki yïth päänye, ki jiy mwøa näk can døc, ki moo bëëdö yi bëëttö mo teek; ge jïttö ki jöö mo kønyge regi ki jammi mo bïïc mac gwel. Gïn mo ec thängngö gø, man bee bëëtö man nut yïth mïëri mwøa näk olønga ö maal ni beer ni yïth ge da kwör mac ki gwel, gïn mo tïmö na adïëdï mo dingäädhö døc bee pïth mar kwör tïïë (Industry).

Këël bïïc mac ki gwel moa døøngø ni näk jïgï da warakan nyuunh tïïc kiman tuung kän mar gwel ge ngäbö ki jöö man cïp jammi moa nøk ni näk orømø ki jøøa can mo joot jammi na alïmalïm, ni thööthge ge wø mäyya kwör møøk nee cenge jølge kiri cool jammi moa näk okoorø ki bangge. Bäätge jïttö ki pïïdö mo dwøng døc ni näk mo gwel mo en cengge wala kany jïtge yie ki jammi otïmö ni bunggø, køøre nee gïna leth ni päthge yie wala pïïdö man en bäätge døøpiny, løny man tïme ni ge kana mo nøk ki ri mwøa mac ge. Kiper manøgø nø, bïïc mac ki gwel regi egi jiingngø kiper jø nyigadha mo cïp regi kiper gïn mo tägø nee ngäc ge, Anga ni jammi mo joode thööth ni kar ge? Anga ni gädhö ki caa? na anga ni many jap nyigadha mo thööth nee gïn manynye joode kiper mac gwel. Jiy mo caala teeng mooi nø cooth nyigadha mar ge ree koore koorø kiper jiy mo thööth mo bëëdö ni regi nyool kanya aciel, ni regi køny ge ki gäba ni egi dwalø ki nyigadha mar paac bäre. Jøøa atut mwøa näk mo odwättø kiper mäc ki kän piny ki gwel mo ena ya atut beeye ena thääng bïïc mac ki gwel (MFIs) mo tïnya jiy mwøa can ni näk bung gwel mo thööth mo jootge cooth ni bung tïï nyigadha mo tïïcge cooth. Gïn manyge døc beeye tïïë mo køny geni ki man käärge gwel mo jootge ki mo kønyge dëëtge ki ge mïëri moge nee cïppe ki gwel mo cool ki yie aciel mo pergeleth kiper gïïo tïïcge bëët; mo jöör joot gwel kuure yie wala ba kuur yie.

Jøøgø løny man tïmge ni can ki gwel, køøre päl bëëtö marge beetge kwör bëëtö mwøa en teegi ni røkge kønyge ki kar gath (gäba) mana thiinh keere mo ena kany mo bäär ki tïïë mo nyigatha mo paac. Nyeng jïëthe mwogi na ariew yøø patha beeye mwøa nut keerge. Bïïc mac ki gwel (MFIs) tïïö bäät cïppö ki gwel kiper nyaay mar nyigadha. Ki kwörë mo thööth jiy mo känö ki gwel ki jiy mo määö løny man tïmë ni dëëtge kucge kiper mana näk mo ge käla kwör mo pääö. Kiper nee gwel mo ränyi dwøkge karge, bïïc mäc ki gwel man (MFI) pääre päärö ki man dwøk gwel piny mo ränyi bäät tïïc jammi, ni dwøk kwään mac gwel mo nøk piny ki jöör käär kwään kan gwel mwøa nøk ki kän wøk: køøre gwel mo mac tïmö ni thööth.

Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLAs), ki løøk mør, cïppö ki gwel mo nøk jï jiy ni ba tïïö ki bäc kar wala can mar dhaanhø, ni gwel mo cïbe kwaae ki jöö mo beer ni ee gwøø. Öölö mar bung gwøk jammi, teek mar gät kwääyö, öölö mano käl kuc dëët jø wo tïïö yi bïïc dwättö mar kän ki mäc gwel mar yïth atude, ki jammi mo tïïc mäyø ni teek bunggø.

Ba jøøa en røk Jøøa Atut mwøa no dwättö kiper kän piny ki mäc gwel poot løny ki man kønyge regi ki bïïc mäc ki gwel (MFI), ni caala manøgø thwø jiy mwøa näk määö ki gwel bïïc mäc ki gwel (Micro finance) poot løny ki man nutge røk Jøøa Atut mwøa no dwättö kiper kän ki mäc ki gwel. Manøgø beeye jëëtö ya kiic gïï mo pääö kiper pääng japo manyi no pääö. Ker manynyø nee maya tïme ni caala maya, ni näk mo Jøøa Atut mwøa no dwättö kiper kän ki mäc gwel manøgø egi tïïö, jiy mwøgø løny ki man wicgø.

Cwääc dwättö yïtha kiic Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLAs) ki bïïc mäc ki gwel (Micro-finance) ki beenge beeye ena gïn mo beer ki bang jiy mo määö ki gwel, teeng mar Ïndiia mana näk akaang mar cälpi ëëlp (selfhelp group) geno jäppö ki jïëth kän ki mäc jï jiy mo kaala mïïlieni mo 40, ni meeti jø beenge ki bïïc mac gwel. Këël ni bëëdë ni gääp gïïöge pereleth, di jöö mo cïpwa piny mo jammi di tïïö ni wïc ogwøø ki gø, bäät jammi mo tïïc yi VSLA. Teeng dwøk pïït piny ki dwøk mac gwel mo pöödhö piny, ki män man tïm jiyi ni dëëtge ba løny jïge. Cwääc gääbö mo cenø manyagø nee tïmë ni tïïc no manyø ni paa ki køør mano caar yaak kiper meet gwet gäba.

Wïïttë kiper jöör tïïc

Jöör tïïc VSL mana dikwøng mana tïïc MMD Naayjer (Niger) apïï mïëya Apïrïka bëët këël mana pööth mïëc Ajiia (Asia). Ni tïïc mare beeye jïëc mäyö mo wïïdö, kän mo bung anguunë, ki mäc ki dwøk gwel mo mac. Thääng wëëlö man ni nyään en da jammi mo nyärø mo omeet yie. Køøre thwøø da jammi ariew mo nyärø mo ocaanø yie kiper tiir jöör tïïc mar Jøøa atut mo dwättö kiper kän piny ki gwel kwöra näk jiy ba jïtti ki gwel mo thööth yïthge ni kwään jøøa näk ogöödö nøk. Ni beeye:

- Rwääny wëël mäk piny ki gwel. Manøgø atiir kiper jiy moa näk odwättö bëët ki yïth jammi bëët. Waano tïïö ki jöö mo gwel mo kwaac di neetø (gwel mwøge ba maa piny yi wëël mäk piny) køøre kän ki mäc di neetø ki yi wëël kän mar beeng mar ngati man nø. Gwel mo dööng gööra piny ni maai wïc. Manøgø tïïc kiper nee ngat mo göör mare thiinh dee gïn mo ngääë ngääö kiper gwel mo kane ki mo maae ki jöö man køny ree ki gø ki jammi mo nut yi dwädö mar kän ki mäc. Wa ba känö ki wäätakate mo göörö këët kiper waana ngäädhö ni bung køny cengge døøc.
- Tïïö nyeng jïëth kän mo jiy ööa maal kigø kanyo näk ra acwøønge. Kän yi maacïïn , wiil gwel bang nywïny (agïrïci) løny man tïï ennø kanyo ö jøwi wøk ki bäät acoonga . Agïrïci (nywïny) løny ki man wiili wala käla wøk ni gwel kanyo näk ra acoonga maya kiper nee jammi mo many dhaanhø päänge. Manøgø onø päärö Baangladïïc køøre enø ena bäät tïïc Biinien, Gaana, Naayjer, Töögö ko Uganda.

Gïïögö na ariew yøø cïppö ki jöör tïïc mo beer kiper mïërï moa can ni kwörge bäyö ki päänyë. Rwääny wëël mäk piny ki gwel tïïc ditïïö ni jööt ni tïm jammi mo tïïc ni nëënö, ni ö gwel mo kan ki yi cäng ni tïïcgø nee acoonge døøge piny ni mëët kwään gwel mo kan.

Bwödhi mar prøgraam tïïc ki køør mana dikwøng, ni tïïc ki yïth cwiiri mo jïtö ka 16 ki køør køny mar bïïrë mo thööth (ni beeye CARE USA, CLP, CRS, Oxfam America ki Plan). Jiy moa göör wëëlö teek mar gïïa en yi wëëlö egi kälö, ba amanyagø nee caana ki man näk mo jöör tïïc VSL jiingi ki køør cïp dëël mo dwättö (organizations), prøgraami, ki jiy bmøøk mo teengi teengi.

Manwaal mar dhi-Prenyci, dhi-Pöörtugïïc, ki dhi-Ecpanïïc

Thääng manwaal mana näk ogöörö ki dhi- Prenyci, dhi-Pöörtugïïc, ki dhi-Ecpanïïc moa näk 1.16 ennø di joodø ki wat yi jamø (bäät ajääp) yi VSL acööcëët Ltd ki weebcaat man ((www.vsla.net). MIS man løny ki man wiili bang dhi-nyigïlïc, dhi- Prenyci, dhi-Pöörtögïïc, ki dhi-Espanïïc ni cïppe ki gum dëël man ö ngati man nø ni jëëtë røk dhøgi moi.

Hugh Allen Solingen, Germany
Mark Staehle Bogra, Bangladesh

November 2007

Pwøc

Yï Jöör Bwøth Tïïc wala prøgraam man ajiingi ki yïth cwiiri mo kaala 15 ki ri dwättö mo yie cään mar jiy mo orømø ki bïïrë. Ni bee:
Moira Eknes mar CARE Norge, beeye ni jiing jöör tïïc jammi mana dikwøng ki kwään cwiiri mo 1991, yi pørøjek mar CARE Niger Mata Masu Dubara (MMD). Räng nyïm (Vision) ka acaare mwøe ki mak cwïny mare beeye ni tïïc thurkar mana dwøng mar möödel (model) man ki ya Apïrïka, ki bäät ngøøm bärë yi caa man.
Réki Moussa mar CARE Niger, mana tïïö ki MMD ki cwiiri mo thööth ni käädö bäät gïïa täk cwääc dwätë mo 8,000 ki ree ni tïny kwään mään mo kaala kume mo 230,000 yïth mïëri mwøa can bäät piny.
Brian Larson mar CARE Sierra Leone, bee ni jiing manwaal mar pwöc mana dikwøng mana näk man ni nut en tïïc ki ree kiper MMD yi Niger.
Alfred Hamadziripi mar CARE Zimbabwe, mana cïp luup dikwøng ni MMD løny ki man køny røk ki gø yïth kööngë mo pääö ki kwör bëëdë mo teek.
George Mkoma mar CARE Tanzania ki Hisa Maycrøpaaynaany mana cak nyuudhi mar tïm dhaanhe ni ceer dagø jïrë (shareholding) mana no thurkare Zanzibar, acääth nyïm ki tïïc man ni ee tïïö ni yie dwøng ya atut mar MWanza. Yi jöö man tïm dhaanhe ni ceer dagø jïrë (shareholding) enø kwör tïïë mo thööth mo teengi teengi dëëtge kønyge kønyø ki gø døc ya Apïrica.
Jennifer Heney mar FAO, mana cool gwel moa løk dhi-ecpaanïc ki gø, CARE, CLP, CRS, Oxfam ki plan kwör tïïë moi manya pwøc kiper køny mana tïïc kiper jiing bwödhi (Guide) ki MIS.

- Bïïru mar Öøny maal mar Ikøønømik mar CARE USA. Ki køør käädö mar Lauren Hendricks, EDU jiy mo thööth atïïë nee dee gïn mo ngäcge ngäää kiper VSL. Ni wëëgagø døøngø ni kare ni gïn mo nyään mo pereleth kiper tïïc mar bïïc mac gwel mana beer nee ngäc.
- CLP mana en Bangladesh. **Mark Staehle** adøny yi cäänö mo yie bäär kiper päärö mar SafeSave's mana dikwøng ni tïïc atudë moa can mo Dhaka, ki tïïë mo CLP moa tïïc ding mar Wïpiny løø kur pänh cäng (north-west). Manøgø waana tïïë kiper nee jöör tïïc (methodology) tïïcwa ni jööt ki ri dwøk gïïa näk ogöörö piny ni tïïwa ki jöör kän mar yi cäng mo beer.
- CRS. Guy Vanmeenan atïïö ki waani na aciel kiper dwal bwöthë mo prøgraam moa dikwøng ni näk ariew, ni dwala ge yi wëëlö aciel kiper prøgraami mo CRS SILC, ni tïïcagø nee pïï bang jiy mo thööth ki ri prøgraami mo CRS ya Apïrïka.
- Oxfam mar USA. Jeff Ashe ki Vinod Parmeshwar, moa näk ge tïïö ni yie aciel ni jïëth Kän Moge kiper wïïtö ki jap pwöc møge jiingge ni dïët yi caa aciel. Waana cääth nyïm ki wïny røk/nywaak acaare mo kunyö kiper tïïc mar ngati mannø. Teeng acaare moa cïp Vinod køny mar MIS atiire, ni ö luup moa no joodø ki yi kwäänö mana no tïïö mano caan Jeff cooth ni tiir thööth jammi mo tiicwa.
- Plan International. Plan acïppö ki gumdëël mar dwal wëëlö/maanwaal; dhøk mana näk røk okønyø ki gø atïïë ni jööt ni meet ciik mo jöör beeng mar iclaamïc yi jöör tïïc (methodology). John Schiller, ni cïp caae mwøe ki wat beeye dhaanhø mo cwïnye bäth mo teek ki tïï dwättö , jap wa atïïë nee ngäc yïth bïïrë mo plaan moa en ya Apïrika bëët. Plaan mar Togo beeye ni cool gwel moa løk dhi-prenyci ki gø.
- CARE mar USA, CRS, Oxfam mar Amïrka ki Plaan ge bëët gena kunyö ki gwel kiper jiing Yi jöör kan/mak luup (Management Information System) mar VSL, mana løny dwäää 10 cwiiri mo 2007.

Acanduk mar tiet jammi

Luup moa näk ocaanø kiper jiy mo køny dëëtge ki wëëlö man

Bwödhi: Pällë bärë

- Ki yi bwödhi mar prøgraam man bärë dwøl man ni köö ni 'dwättø' (association) en dëël okønyø ki gø ni wänga dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLA). Dwøl man ni köö na 'akaang'(group) en dëël poot da kønyø ki gø ki jöö mo dïët thwøø.
- Bwödhi mar prøgraam man tïïc ki ri göör jammi piny ki køør weet kän mo jiy (man ni cwøl ni 'paacbuk' (passbooks) en ki yi maanwaal man) ni røk køny ki maa dööti moa pergeleth piny. Këël ni bëëdë ni jöö man tïïc kiper dwättö mar jiy mo kwäänö ki göör ba løny jïge, eni poot beer thwøø kiper dwättö mar jiy moa näk ogöödö, køøre okøørø ni jööt mare, ki waany mare ki jöör tïïc kwaac gwel mo teek ni jööt mare pwøcge pwøø.
- Wëëlö man manyagø nee røk køny ki gø ki jiy moa näk røkge egi dwalø kiri VSL MIS (Management Information System) mana näk jöör tïïyë onyoodhø yie ni näk yie ngaam. Ki ri jammi moa näk omeedø na näk perge leth mana en ra 5 nyuudhi mar MIS onyoodhø yie ni da dööti mo pääng yie. Ni manøgø nyootha prøgraam mo jø kar tïï wøk angween dagø yie, ni ngati man dëëtge jïre da wäätakate ki gïr käär wäätakate (portfolio worksheet).
- Ki yi maanwaal man bärë dëëtwa okønywa ki gwet Tanjaania mo cwøl ni Ciling (Tanzania shilling) ki yïth nyuuthë bëët. Kwään gwel mo wiiil Ciling mar Tanjaania bang gwel Amïrka (US dollar) kanya göör wëëlö man kar kaaca beeye 1,100:1.

Jöö man gääbö ki jøøa göör wëëlö man kigø

- Maanwaal man beeye mana näk ocäng tiirø ni nyään, këël ni bëëdë ni enø neetø døc kanya poode ni poot ker pwödö, løny ki man tïmë ni da gïï mo bøønhnhø yie. Yïthwa tïmö ni met ni näk mo jiy mo køny dëëtge ki wëëlö man gïïa näk obøønhø no jootge caan-ge caanø jïwa.
- Ni näk mo da gïn mo tïmö ni ba ci wïc jiy moa pwöt wëëlö man løny ki man pëënyge. Ni näk mo da ngat mo manya cäänö kiper jöör tïïc (methodology) ngatica opänhö: we manya man ngäcwa gïna joot jiyi møga ki ri tägö mar prøgraam man. Ni näk mo da pïëc kiper gïn mo guta jöör tïïc (methodology) ki jöö mana tïï ki gø, ngat pëënyï beeye Hugh Allen di joodø ki hugh@vsla.net wala Mark Staehle di joodø ki @clp.org.bd. Kiper gïn mo kär ci wïc mo guta MIS gääbï ki Chuck Waterfield ki chuck@vsla.net

Acamduk mar luup mwøa näk ojoonø ni cëëgö

TNO.....................Teeng Nyigadha (bïjinec) mo Opääø
KRNDM...............Kän mo Ree Nuunö ki Dwättö mar Mäc
KKCJCPK............Kuutö kiper Køny ki Cïpø jï Jiy mwøa Can Piny kanyo Joodi
KDB.....................Kany mo ena ding naam Bangladïïc (Bangladesh) (ena acuula wala kare cään ki naam) mo laargø mak jwïïö
PKJC....................Prøgraam mano køny jiy Caar (Chars)
TKK.....................Tïïë mo køny mo kaathilik
NKTW ....Ngat Kar Tïï Wøk
BMG ....Bïïru mar Mac Gwel
YJKL....................Yi Jöör käär luup
JDKA ....Jiy mo Dwättø kiper køny ni patha Akwöma
JOODKP...............Jiy mwøa näk ojier Okcipøøt kiper Dwøk käc piny
AJCDD..................Akaang jiy mo can mo dëëtge egi dwalø
CT..........................Ciiliing mar Tanjaania
KMA......................Kän ki mäc mar yïth atudë wala løny ki man cwøli ni VS&L thwøø
DKMA...................Dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë, wala dwättö. Løny ki man cwøli ni VS&LA thwøø

Thäängö 1: Bwödhï

Tielø 1: Yi jöör tiïc man tiïë ni dïï?

Tielø man cäänö kiper ciik jöör tiïc mar kän ki mäc mar yïth atudë moa dikwøng, ni cääne kiper kän, mäc ki jap ocool/incuurany (insurance product) mo nyootha dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë. Tielø man thwøø cïppö ki bwödhi mo ciek kiper ngat kar tiï wøk (FOs), ni cääne kiper jöör tiïc.

Ciik moa dikwøng mo Kän ki mäc mar yïth atudë (VSL) köö ni jiy mo dëët ege dwalø na akäängi ge cwäää ki Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLA) ni kän-ge piny ki gwel ki ri ngeew kurï (share purchasing). Gwel mo kan da cïbö jï jiy mo en yi dwättö nee macge, ni coolge gø ni egi meedø. VSLAs beeye ena jöör kän mana näk gwel da nuunö ki dwättö mar mäc mo dëël odwalø, manøgø beeye dwøl mo nyootha bïïc gwel mo thiinh mo käära jøøa atuti.
Tier gïna cwääc dwättö mar kän piny ki gwel ki mäc (VSLA) kipere bee kiper nee cïppe ki kän ki mäc mo jööt, ya atut mo bung beeng wala kwör kan gwel møga yie. Mäc manøgø cïppö ki incuuraany mano gwøk dhaanhø (self-insurance) jï jiy mo en yi dwättö , ki gwel mo nøk mo kønyage kanyo en gi yi öölö.

Dwättë mwøgi jïge da teek man käärge dëëtge keerge. Manøgø pereleth kiper gïn many jøøa atut moa näk odwättö kiper kän piny ki gwel ki mäc beeye ki man tïme ni bïïru mare ki gwel mwøe käära ji keere. Bïïru mo mare poot ni nyooth ree ba manygø nee tiïë mo kän piny ki gwel ki mac gwel mar yïth atudë tiïë ni kuc jiy mo en yie. Jammi mo tiïc bëët tiïca nyïm jiy mo en yi dwättö bëët kiper nee ngäcge ki man näk jammi tiïc no nyoodhø ni ngati man di pëënyö kanyo dee gïn mo bøth. Kiper nee ngäc ki man näk mo bung gïn mo di tiïö ni jiy møga tøørø, røk da kønyø ki acanduk mar kan gwel mo dhee di dëëdö, kiper män kän wøk ki gwel mo kär jïïö ki män wïïtö mar kwään gwel moa näk ogöör piny.

Da caa mo cïp piny kiper kän ki mäc. Kanyo tïmë na anguun caa mana näk ocïp piny, gwel moa näk okan piny ki gwel mo meet wïthge di ngør jiyi ni dïët ki kwään gwel moa kan ngati mannø. Manøgø pereleth kiper dwøk jammi mo ö maal piny kiper tiïc jammi ni nëënö ki meet ngäädhë mar jiy mo en yi dwättö. Caaykïl aciel mar kän ba manygø nee ruuwë ki cwiir aciel ki maal këël kanyo poode ni gwel poot kär ngørø. Jiy mo en yi dwättö mar kän ki mäc bëët jïge da wëël kan gwel. Manøgø manyagø kiper nee kan gwel mo pääö lønye ni løny neet pïït moa en bäät jiy , ba bung gïr gööt piny ki jammi mo mar dwättö . Mana nut keere beeye ki man maa gwel mo dwättö wïc mo cïp kiper køny ki mo mac mo tägö ki ge ki mo nuudö rige, kany näk mo jøw gääbö kanya aciel.

Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLAs) yie da jiy mo kwään-ge tägö ra 10-25. Jiy mo en yi dwättö dëëtge jierage keerge, ki kwörë mo thööth jøøge jierra dëët jiy moa reegø. Cwøw ki mään ojïïö ki man dønyge yi dwäätö bëët, ba jiy adäk ki dëët bwöthë mo dwättö mo jier manyagø nee tïmge ni mään kiper nee tïmë ni dwättö mo cwøw ki mään nut yie bëët. Jiy moa näk da kwör mo ge tiïö yie ya akwöma ba løny ki man tïmge ni gena bwöthë mo dwättö. Jiy moa en yi dwättö ge røømø cooth ki yi jwøk wala ki køøt juu angween kanyo poode ni ri caaykïl mana dikwøng, ki køør mana näk jiy ojïëy bäätë.

Kanyo tïmë ni ri japo tiïc yi nyïm ni dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLAs) onø tïmö ni dëërë käära ji keere, kwör røømø løny ki man dwøgi piny.

Dwättö manøgø da acoonga mar jiy moa en yi dëël mana näk ocwäää bëët (General Assembly) ki jiy moa näk okwanyo na acoonga käärge (Management Committee). Jiy mo kwany kiper käär dwättö jiera jiy moa en yi dëël mana näk ocwäää bëët (General Assembly). Ngati man nø ri jiy mo en ya acoonga jier ki yie aciel.

Jiy moa näk okwanyø ni bwöthë mo dwättö bee abïïc ni beeye: Kwäärö, ngat gööt piny, ngat kan weet kän ki jø kwaan gwel ariew. Bwöthë mo dwättö manyagø nee cäng jierø ni nyään kanyo cak caaykïl (cycle) mo nyään.

Dwättö mannø ojiingø ni da ciik jïrë mo göörö ni ngati mannø ngïï mare nut mare ena yie. Ciik manø käl wøk da jammi ariew mo tiïë tiïö: mana dikwøng, jöö man käär dwättö ki gø dinyoodhø, bung wïnydëël

dwøge piny, kibjöö man bwøth jiy ki gø. Rietge, beeye kiper nee jöör ngeew kurï (share purchase)/kan gwel nee nyoodhe, ni nyooth jöö man cool gwet køny (social fund) ki gø. Ngati mannø dëët bwöthë mo dwättö da mwoø ki ciik aciel wala ariew mo manyagø nee wïïë pare ki gø noo pëënyi kanyo røøm jøwi. Ni manøgø tïïc kiper nee ciik nee ngäcge ki wïthge køøt dwädë mo rømø.

Dwättö bär mar yi caaykïl (cycle) mar tïïc ee cïp piny køøre manøgø ogöör piny yi ciik mo dwättö. Caaykïl (cycle) aciel ba manygø nee døø piny ki dwädë abïngween wala ba manygø nee cwiir aciel kaale.

Jiy mo en yi dwättö bëët ge tïïya kän ki ri ngeew kar kur (share purchase). Manøgø beeye tïïc mana dwøng mar jøøa atut moa näk odwättö kiper kän , køøre kanyo näk mo gwel dagø mo da kanø cooth kännö ki ngäädhë ki thurkar. Ki mano tägë ri ceer 1-5 løny ki man ngeey ri røømø mannø.

Gät ceer (share) ocïp dwättö piny. Gätë otïïö ni nøk kiper nee lønye jï jiy moa can døc ki man ngëëgi ki ceer (share) aciel kanyo røøm jøwi. Ba gätë ba dwøk piny ni nøk døc ni tïm ceeri (shares) abïïc ni ba rømi ki køør acaac kän mana näk ocïp jøøa thööthi piny. Kanyo cak caaykïl mo nyään, gät ceer (share) løny ki man meeti wala dwøga piny ki køør mano jïëc jiyi moa en yi dwättö bëët.

Ngøl ngïëw mar ceer (share purchase) wala kan gwel. Dwättö løny ki man jïëc ngat mo öölö mar gwel otägö ree nee cungë ki kän (ngeew kurï /buying share), ba beeye kiper caae mo nøk. Kanyo tïmë ni caae møøk ki yi cwiir løny ki man tïm kän piny ki gwel ni teek, wala løny ki man tïmë ni bung caae mo rømø ki man aa dhaanhø kara acoonga . Këël ni bëëdë ni wääth ki wang jöör kan gwel mana näk ocïp piny ki ngeew kurï cooth pereleth, beeye adïëri ki man näk mo jiy mo en kwör bëëtë moa en teegi bung gwel mo jootge joodø cooth. Këël do näk mo dwättö ngeew kur wala kan gwel ee dëëdö, gwel moa näk omaaø manyagø nee bëëdë ni poot dicoolø ni cääth cuuti nyïm.

Dwättö løny ki man jäppë ki jöör kan gwel jï jiy mo en yie ki ri jöör kän mar yi cäng. Jöö manøgø jiera ngati mannø. Jöö manøgø kan gwel tïïë tïïö ni jööt kiper gwel mo nøk tïïë tïïö nee kan ki yi cäng cooth. Jiy tïïë tïïö thwøø nee jammi moa näk ocïp piny kiper ngeew kur wala kan gwel päängge.

Mäc ki gwel di tïïö cooth ki køøt juu angween. Jiy bëët moa en yi dwättö jïge da teek mo dïët ki man mäcge ri gwel moa näk ocïp piny kiper nee mac, ni yie da gwet ngeew kur mar jiy mo en yi dwättö, gwel mo jwäk bäät dhaanhø kiper mäyö ki gwel mo cam bäät dhaanhø. Dwättö caa man dwøk gwel moa näk omaaø ee cïp piny ni ba pöödhi ki bäät dwädë abïciel, ni bee ri caaykïl mana dikwøng, ni nïnë moa näk ocïp piny ba pöödhi ki bäät juu 12.

Gwel mo cïp jï jiy nee macge løny ki man tïmë ni kwään'ge ba pöödhi ki kwörë adäk ki kwään gät ceer moa ngeewge bëët. Manøgø nyoodhe nyoodhø ki man näk mo jammi ngøri ni dïët ni tïïcgø ni ba løny ki man mooc dhaanhø aciel ki gwel mo pöödhö ki mo jiy møga.

Dwättö man kwään gwel mo cool dhaanhø kiper mäc ngøle ngølø, ni göörgø piny yi ciik mare.

Gwel mo cool kiper mäc di coolø kanyo tïmë ni køøt juu angeen cooth. Gwel mo cool kïtha kar gwel moa mac ki køøt juu angween cooth këël kanyo cooli ni päng bärë. Manyagø nee pïïdö cool kanyo päng caa mare, këël doo näk gwel mo kwøng cool dikwøng ocoolø wala kär coolø.

Gwel mo kwøng cool, di coolø ki køøt juu angween. Caa man cool pïïdö yie jøw cääna bäätë kanyo lwør gwel, ba ngato mäyi ki gwel manyagø nee gwel laar cool kiper nee ba cäng cudö ki gwel møøk. Kanyo näk mo ngata no mäyö ki gwel cudö ki thäängö, gwel mo dööng bäätë da neenø kaamar mäc mo nyään, ni meet wïth gwet mäyö bäät gwel moa cool køøre di cïbö kanyo tïmë na anguun juu angween.

Dwättö man ba kädi ki gwel bäät jøøo mac gwel kiper mano ruuwge ni pïïdö ba coolge. Cäm bäät jiy ki gwel ööl gwel mana näk otägö yi paac meede meedø. Laac wïc mano duu bäät dhaanhø kiper mano ruue ni gwel ba coole caala ajäla mo orømø.

Dwättö tïmö ni manyagø nee cwäää ki jöör gwel mo køny jiy mo en yi öölö ki gø. Køøre dwättö ngøle ngølø nee jiy bëët mo en yie jwääge ki gwel mo dïët cooth, nee cïp piny kiper køny jiy mo en yi öölö. Manøgø ni näk mo tïïö jøw jïtö ki gwel mo nøk mo kunyö kiper teeng køny dhaanhø mo da gïn mo tägö ree, teeng kanyo dee thøø mo tägö ni jïtö ki gwel mo obwörë moa näk kïïë kïtha øt göör ki gø. Gwel mo kan kiper køny kär manyø døc nee nyaae ba otïïö ni rømø ki man pääng japo many jiy mo en yi dwättö.

Ngat mo manyagø nee mooc ki gwel ri gwel moa näk ocïp piny kiper køny, løny ki man gap pïëc mare bang Acoong Dwättö (General Assembly). Kanyo jïëyi Acoong dwättö gwel laar ki cool ni yie cään. Gwel mo cïp kiper køny manya kan no pääö ki gwel mo mac, ni ge ba päängi/ngøri ji jiy kanyo näk mo anguun caaykïl.

Kanyo thum caaykïli, jiy moa en yi dwättö gwel moa joot bëët ngørge ngørø (ba gweto cïp kiper køny keerge ba ngøri). Kanyo tïm kar thumö mar caaykïl ni cään, pïït bëët di coolø ni bung mäc mo nyään mo di jïïö. Manøgø di kuurö ki gwel mo dööng ceng ni nywaagi jiyi ni dïët ki kwään moa cïp ngati mannø. Kanyo nø ngør jammi, jiy moa näk ge ba manygø nee cääthge nyïm ki dwättö mar kän ki mäc løny ki man dööngge wøk ni døny jiy møøk mo nyärö karge.

Kanyo tïmë naa anguung røømø mar ngør jammi, jiy moa näk egi manyø nee cääthge nyïm ki caaykïl maya løny ki man täkge ki jwäk ki gwel mo cïp piny kiper mäc (loan fund) kiper täk mäc ni da gwel ceng mo orømø. Ni näk mo geno ngutö bäät man tïïcge manøgø, jiy bëët mo en yi dwättö manygø nee jïëcge ki man jwääge ki gwel mo dïët kanyo näk ri røømø mana dikwøng mar caaykïl maya. Gwel mo jwäk kanyo røøm jøwi ba døø piny ki bäät ceeri abïïc (five-share ceiling). Kanyo nø göör gwel mo cak kän ki ge yi wëël kän, gwel mo kan cïpa piny ka teeng mano nut ni ba døø piny ki bäät ceeri abïïc.

Kanyo täk caaykïl mo nyään, jiy mo en yi dwättö løny ki man wiilge gät ceer mana näk ocïp piny. Gät ceer wala gwel moa näk ocïp piny kiper dønyø ba løny ki wiil kanyo poode ni caaykïl poot kär thum.

1.1 Luubö mana näk ocaanø kiper jiy mo tïïö kar tïï wøk

Jiy mo tïïö wøk (FOs) beeye gena jiy mo kunynyï, ba ge patha jiy mo tïïc tïïc. Tïïc marge beeye ki man tïïcge dwättö nee tëënë ki ri dwal jiy ni cwäägi ki jammi moge ki ri dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë (VSLA). Tïïc marge mana dwøng døc beeye ki man pwönyge jiy ni ö jiyi ni kwanyge jöör kän, ni kønyge regi ki gø ki jöö mo beer, ni kän-ge piny ki gwel.

Gïn manyi bang jø kar tïï wøk døc beeye kiper nee cwääge ki dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë (VSLAs) mo dëërë käära ji keere, ni pwönyge, ni tïïge ki ge ki cwiir aciel. Kiper manøgø nø, ngat kar tïï wøk tïïë mo dwättö ba en cerre. Eni mare køny jiy nee dëëtge dwalge ni cwäägi ki jammi. Tïïc mar ngat kar tïï wøk beeye kiper nee ngäää ki man näk mo jiy dwättö mar kän ki mäc (VSL) egi kïth bäät tïïc ki jöö mo beer, ni ge cäädhi ki køøt ciik ni tïmge ni ge känna piny ki gwel ni määge ki gwel.

Ciik bëët mwøa nut ki jïëth tïïë

Ngat kar tïï wøk mo thurkare:

- Jöör kän ki mäc mar yïth atudë tïïë tïïö nee ci wïth bwöthë mo dwättö ki jiy mo tïïö yi bïïc mac gwel (Micro-finance Institution).
- Jiy mo en yi dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë (VSLA) pwönyë pwönyö kiper nee dwättö marge käärge keerge ni ba tïmë ni ge manya køny mar ngat kar tïï wøk cooth.
- Cwïny jiy bëët mo en yi dwättö cøme cømø kiper nee nutge bäät acoonge mo tïïc bëët .
- Cwïny jiy mo en yi dwättö bëët cøme cømø kiper nee cige kara acoonga ki caa mana no cïp piny.
- Cwïny jiy mo en yi dwättö bëët cøme cømø kiper nee kän-ge piny ki gwel cooth.
- Ngääë ngääö ki man näk mo bwöthë mo dwättö tïïc mana no cïbö jïge tïïcge tïïö ni beer ni ge cäädhi ki køør ciik.
- Määnyö ki nyeng jïëdhë mo gwäc dhøk mo tägi yïthakiic jiy raanye raanyø ki gø.
- **Tïïc man**! Ngäädhö ki leth per mar kän ki mäc ki gwel mar yïth atudë, ni ngäädhe ki man näk mo jiy moa can løny ki man kän-ge piny ki gwel ni cääthge nyïm ki kän cooth!

Thäängö 2: Jöö man tiïö ki gø kar tiï wøk

Tiel 2: Caae mwøa näk ocïp piny kiper tïïc

Ni røk køny ki dïïagraami (diagrams), tielø man cäänö kiper jammi angween mo jiy mo en yi dwättö cøra yïthge ki cwiir aciel këël kanyo poode ni ge poot kär tägö ki tïïc: kän piny ki gwel, mac ki gwel ki tïïë mo incuuraany (insurance). Tielø man thwøø poot cäänö kiper gïïa en yi pwöc no ojoonø ni caan caae moa näk ocïp piny kiper lïïmö mar ngat kar tïï wøk.

Jiy moa no dwättö kiper kän ki mäc (VSL) ge røømø ni ngëëge ki ceer (buy shares) kanyo näk ri røømø cooth (ni manø gø beeye ki yi jwøk cooth, wala køør juu angween, ki køør mana näk jøw ojïëy bäätë), køøre ge määö ki gwel ni coolge gø ki yi jwøk cooth. Tägö mar kän ki mäc mar yïth atudë (VSL) ki prøgraam mar pwöc ojiingø ni kwörë angween.

- **Caa mar jiing dëël:** Caa mar jiing dëël beeye juu adäk, kiper nee dee gïn mo da ngäc bwöthë ki jiy moa näk ge manyagø nee tïmge na dëël mar dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë. Manøgø manyagø nee tïïc kanyo poode ni ngat kar tïï wøk (field officer) poot kär tägö ki pwöny jiy moa näk dëëtge egi dwalø.

- **Caa mar cïp pwöc ni wëëgi tëënö yie:** Caa man ruu ki juu 14. Ni tägi ki acook pwöc abïïc mo tïïc ki juu ariew. Kanyo tïmë ni ri pwöny jiy moa näk dëëtge egi dwalø, ge jëëdö ki bwöthë, ge käna wøk ki ciik, ni cïpge piny ki ciik ki jöö man käär tïïë mo gwel ki gø. Køøre ge cäätha nyïm ki acoonge, kiper nee dee gïn mo da ngäc jiy moa näk odwättö kiper gwøk gwel mo jwäk kiper køny, ngeew kur (share purchase)/kan gwel ki mac gwel. Kanyo tïmë ni caa man ngat kar tïï wøk (field officer) nutö bäät acoonge bëët mo tïïc ni bwøtha jiy ki jöör tïïc jammi.

- **Caa mar pïth:** Kanyo tïmë ni caa man ngat kar tïï wøk (field officer) lïïmö mare døø piny køøre eni wääth mare tïmö ni thiinh bäät acoonge mo jiy moa näk dëëtge egi dwalø. Caa piith tïïci yie nguudö ri juu 18.

- **Caa mar dööngö** : Caa man nguudö ri juu 18 ni yie da kwör lïïmmö adäk. Ki ri kwör lïïmmö mwøgi ariew beeye lïïmmö mo rang, kiper nee neen wala jøøa atut moa no dwättö dëëtge käära ge keetge ni bung køny mo käla wøk. Ni näk mo jøøa atut moa no dwättö ge manya pwöc mør, caaykïl man løny ki man meedi. Ba ni näk mo jøøa atut moa no dwättö røkge løny ki käärö jïge keerge, ngat kar tïï wøk (field officer) lïïmö ki dää tiete kanyo tïmë na anguun acoonga mar caaykïl, kiper nee ngør jammi tïmë ni jööt ni wør ööny wøk mar jiy moa näk dëëtge egi dwalø ki tiet jøøa käärge dikwøng.

Daaø ki yi caa aciel ni cøøa yi maya ena ri jïëy mar ngat kar tïï wøk (field officer) ki ngato bwøthgø, kanyo jïëcge ni jiy moa näk dëëtge egi dwalø løny ki man cääthge nyïm ni ge ba cäng nwøyø ki pwönyö këët.

Acanduk 2.1: Gïna näk nyootha (diagram) mar ngat kar tïï wøk ka acoonge mo dwättö: Acoonge mo tïïc dwättö ki yi jwøk.

Caa mana näk omaaø kiper acoonge mo jiing dëël, pwöc ki neet jiy: acoonga mano tïïc jiy moa näk dëëtge egi dwalø ki yi jwøk cooth

Jiing dëël	Caa mar cïp pwöc ni wëëgi tëënö yie		Caa mar pïth	Caa mar døøngngø
A B C	1 2 3 4 5	6 7	8	9
Jwøk 1- 3	Juu 2	3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14	15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32	33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50

Atïëdï

A	Acoonge ki kwäärï mo jø paac ki jø tïïë	1	Akäängi, jöör käädö ki lëëngngö	6	Acoong mäyö mana dikwøng
B	Acoonge mo dïbwör (Jø paac)	2	Gwet køny, ngïëw mar ceer/kän ki pøølïci mo mäc	7	Acwoonga mar cuut mar mäc mana dikwøng
C	Acoonge mo okwøng tïïc dikwøng ka akäängï mo odwättö	3	Jiing ciik mo dwättö	8	Caa man kän piny yie cooth ki yi cäng
	Acoonge mo dwättö ki jø tïïë mo wøk	4	Jöör göör jammi piny ki käär acoonge	9	Rang gïïa tïïc/Moa päängi ki gööny wøk
	Acoonge mo dwättö	5	Acoong ngïëw mar ceer/kän mana dikwøng		Ki røk acoonge mo 53, ngat tïï wøk pïï bäät 27

Dïïagraam (diagram) man yie da caae mo 50 ni caae mo jiing dëël tøør yie. Tiere piny nyootha acoonge mo tïïc jøøa atut moa no dwättö. Laany mana en maal nyootha acoonge mo tïïc ngat kar tïï wøk (field officer). Kwöra näk orwødhø ki gïï mo cøl nyootha acook pwöc, ba kwöra näk orwødhø ki gïï mo abäga nyootha neen mano tïïc ngat kar tïï wøk (field officer).
Ngat kar tïï wøk tägö ka acoonga ki bwöthë mo yïth atudë ki jø tïïë (A). Acoonga maya bee acoong dïbwör (community) (B) køøre dääge bee beeye acoonga mano coong jiy mo manygø nee dëëtge dwalge (C). Tïï jiing dëël mano tïïc ba manygø nee kädë ki juu adäk ki maal.
Acoonge abïïc mo tïïc ri caan acoonga di thöörö ki juu 2. Dwättö mo nyään dicwäää ni käl jöör tïïc mare wøk køøre acoonga mar kan gwel mare (ngeew kur) mana dikwøng di tïïö (bïïa acoonge). Acook pwöc adäk moa no dööng (ni bee mano tägë ra 6-9) da tïïö yi jwøk mana no nyoodhø kaacë.

Luup mo paac wïc kige: Ni näk mo jøøa atut moa näk odwättö geno jïëy ka acoonga ki yi jwøk cooth, køøre ngat kar tïï wøk manyagø nee nude bäät acoonge bëët këël kanyo näk ri caa mar pïth. Manøgø kwään dwättë moa doo cwäää ni doo neet ngat kar tïï wøk dwøge piny døc, køøre kiper mana näk mo kän mar yi cäng løny ni acoonge mo mäc da tïïö ki køør juu angween cooth, kwään caae thwøø moa no manyø nee thöör jiy moa en yi dwättö kara acoonga meede meedø. Ni näk mo løny, caa mar røømø manya tïïc ni juu ariew kiper nee kwään caae mo thöör jiyi kar acoonga dø piny ni gwøk caae mo ngat kar tïï wøk. Ni näk mo jøøa atut moa näk dëëtge egi dwalø ge manyagø røømø ki yi jwøk cooth, manøgø manyagø nee wør ngat kar tïï wøk.

Acanduk 2.2: Gïna näk nyootha (diagram) mar ngat kar tïï wøk ka acoonge mo dwättö: Acoonge mo tïïc dwättö ki yïth juu ariew cooth

Caa mana näk omaaø kiper acoonge mo jiing dëël, pwöc ki neet jiy: acoonga mano tïïc jiy moa näk dëëtge egi dwalø ki yi jwøk cooth

Jiing dëël	Caa mar cïp pwöc ni wëëgi tëënö yie		Caa mar pïth	Caa mar døøngngø
A B C	1 2 3 4 5	6 7	8	9
Jwøk 1- 3	Juu 2	3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14	15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32	33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50

Atïëdï

A	Acoonge ki kwäärï mo jø paac ki jø tïïë	1	Akäängi, jöör käädö ki lëëngngö	6	Acoong mäyö mana dikwøng
B	Acoonge mo dïbwör (Jø paac)	2	Gwet køny, ngïëw mar ceer/kän ki pøølïci mo mäc	7	Acwoonga mar cuut mar mäc mana dikwøng
C	Acoonge mo okwøng tïïc dikwøng ka akäängï mo odwättö	3	Jiing ciik mo dwättö	8	Caa man kän piny yie cooth ki yi cäng
	Acoonge mo dwättö ki jø tïïë mo wøk	4	Jöör göör jammi piny ki käär acoonge	9	Rang gïïa tïïc/Moa päängi ki gööny wøk
	Acoonge mo dwättö	5	Acoong ngïëw mar ceer/kän mana dikwøng		Ki røk acoonge mo 28, ngat tïï wøk pïï bäät 21

Acanduk 2.3: Gïna näk nyootha (diagram) mar ngat kar tïï wøk ka acoonge mo dwättö: Acoonge mo tïïc dwättö ki yïth juu angween cooth

Caa mana näk omaaø kiper acoonge mo jiing dëël, pwöc ki neet jiy: acoonga mano tïïc jiy moa näk dëëtge egi dwalø ki yi jwøk cooth

Jiing dëël	Caa mar cïp pwöc ni wëëgi tëënö yie		Caa mar pïth	Caa mar døøngngø
A B C	1 2 3 4 5	6 7	8	9
Jwøk 1- 3	Juu 2	3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14	15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32	33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50

Atïëdï

A	Acoonge ki kwäärï mo jø paac ki jø tïïë	1	Akäängi, jöör käädö ki lëëngngö	6	Acoong mäyö mana dikwøng
B	Acoonge mo dïbwör (Jø paac)	2	Gwet køny, ngïëw mar ceer/kän ki pøølïci mo mäc	7	Acwoonga mar cuut mar mäc mana dikwøng
C	Acoonge mo okwøng tïïc dikwøng ka akäängï mo odwättö	3	Jiing ciik mo dwättö	8	Caa man kän piny yie cooth ki yi cäng
	Acoonge mo dwättö ki jø tïïë mo wøk	4	Jöör göör jammi piny ki käär acoonge	9	Rang gïïa tïïc/Moa päängi ki gööny wøk
	Acoonge mo dwättö	5	Acoong ngïëw mar ceer/kän mana dikwøng		Ki røk acoonge mo 17, ngat tïï wøk pïï bäät 15

Tiel 3: Caa Mar Jiing dëël: Tiïc Jammi nee ngäc Jiyi

Da jammi adäk mo ena yi caa mar jiing dëël:

- Nyooth jöö jï bwöthë mo yïth atudë ki jø tiïö tier käädö man nut.
- Acoonge mo tiïc ki jøøa atut (dibwör)
- Acoonge mo kwøng tiïc ki jøøa näk dëëtge egi coongø kiper nee cwääge ki dwättö mar kän ki mäc mar yïtha atudë (VSLA).

Acandum 3.1 Yi bøøgø mana en nyïm caae mwøa näk adäk onyoodhø ki yie no obwødhø.

Acanduk 3.1: Dïiagraam mar Caan jiing dëël

Caan jiing dëël:Tïïc jammi nee ngäc jiyi/dwättö man kïth jiy yi tïïc: Juu 2			
Teeng acoonge ki jiy mo nut yithge	**Nyooth jöö jï bwöthë mo yïth atudë ki jø tïïö tier käädö man nut (Opöödhö ki bäät acoonga 1)**	**Caan kän ki mäc mar yïth atudë jï jø paac**	**Acoonga mano kwøng tïïc kiper jiy wala akäängï mo opïï bäät acoonga mwøa näk da gïn ngäcge dëëtge**
Päl tiera acoonga bärë.	1. Ki man gïttö ki køny ki bang bwöthë mo yïth atudë ki jø tïïö tier käädö man nut 2. Ki man ö nyeng jïëdhï mo Ikønømi ki japo tägï dëët ja paac moa näk da gïï kälge kälö bäät pørøgraam nee tietge kwany.	1. Ki man tïïc tier ööny pørøgraam nee ci wïthjø paac, nyeng jïëdhï mo tïïë kige këël yi jöör tïïyë. 2. Nee. cïpë ki gum dëël man göör nyeng kiper pwöc.	1. Nee køny mar tïïë moa näk ocïp piny tiere manyi. 2. Ni tier kän ki mäc mar yïtha atude ci wïth jiy ni jöö mo beer. 3. ki man ö gïn koor jiyi ki mana näk okoorø ki bang'ge ci wïthge ni tøng. 4. Ki man. göör nyeng per pwöcki cïp caan pwöc piny ki kara acoonga.
Jammi moa en yia acoonga yi	1. caan dëël mar dwättö (Organization) mano tïïc. 2. Gïna tïïc prøjeki kipere ki gïïa no mak prøjeki nee tïïë. 3. Jiy mo jier kiper nee tïnyï/køny. 4. Tïïë mo cïp 5. Gïï tïï bwöthë moa en piny ki käädö marge.	1. Caan dëël mar dwättö (Organization) mano tïïc. 2. Atïïë moe no ocïp pørøgraami man ji jø paac. 3. Nyeng jïëth tïïc, tïïgï na dï. 4. Yi jöör cïpö mano tïïc kirøk akäängï. 5. Akäangï moa näk yïthge met dwättö (organization) mano tïïc ojootge gø nidï ni näk mo ge manya tiet tuup mo thööth kwanyge.	1. Teeng tïïë mo tïïc nee piithge maal ki gïïa näk okoorø ni duuge duuö. 2. Yi jöö man lam jöör tïïc kigø ni dikäädï mannø caatha køør maya. 3. Yi lïng tïï pwöc man no ongørø ki kwörë 3 tïïë nidï. 4. Jier røk (ki man jier dëël) 5. Gïïa nák okoorø ki banga akäängï ki kïth gïna näk okoorø bang dwättö bäät tïïc. 6. Cään bäät caan pwöc ki jier kare.
Pëëny Acaare	Acoonga mano tïïc bwöthë ki jø tïïë moa akwöma yïtha atude moa reegø ki kwaaya atude moa en piny.	Acoong yïtha atude moa en piny. Jiy moa nut bäät acoonga gum dëël mana jootge nywaakge nywaaø ki jø paac.	jiy mo 50-100 dïët ki dwättö mo da gïn ngäcge ma 2-5(Kwään jiy mo thööth gum dëël man ci jammi with jiy ki jöö mo tiir dwøge piny ni tïmö ni teek ki man nywaaga acaare møøk)

ki jiy mo käädö

Gïn manynyi nee kwany:
Kanyo tïme na anguun pwöc:

- Pørøjek di jïïö nee tïïë ya atut
- Ngat kar tïï wøk dëëtge tïmö ni ngäcge ki bwöthe mwøa atudë, jiy mo tïïö ya akwöma, ki jiy mo tïïö ni kar jiy møga.
- Bwöthë ki jiy mo tïïö ya akwöma dwättö man tïïc cøøa wïthge, ni ci gïn tïïc prøjeki wïthge ki jöö man tïïë ki gø.
- Ngat kar tïï wøk kany tïïë yie kwanye kwanyø ni beer ni kwany kany täk prøjeki ki tïïc yie.
- Bwöthë moa atudë ki jiy mo tïïö ya akwöma ge jïëy bäät man tïïge ka acoonga kiper caan prøjek jï jøøa atut.

Ajøøe ni en yie?

Pørøjek gïn manynye nee tïïë manyagø nee caane jï jiy mo käär akwöma ki minïcteri (ministries) ki jöö mo beer. Man cooth täga ya atut mana dwøng (district) këël mano pïï piny yïth atudë moa näk omanyø. Manyagø nee gääbö ki jiy kiper nee ngäc ki man näk jammi oci wïthge ni geno jïëy thwøø.
Jiy moa näk manyagø nee gääbö ki ge bwöthë mo yïth atudë ki kwääri moa atudë. Mwøgi beeye jiy moa näk løny jïge ki man coongge lwaak ni bee gena jøw ngäc jiy mo jïëc jø paaci. Manyagø thwøø nee gääbö ki bïïrë mo NGO mo tïïö kaagø. Kany mør di gïn mo ngäcge kiper köönge mo nyääö ki kän ki mäc mar yïth atudë (VSL). Løny ki man tïmë ni NGOs moa näk prøgraami mo mäc dagø mo tïïcge tïïö kän ki mäc mar yïth atudë (VSL) løny ki man neenge gø ki jöö mo raac. Kiper manøgø nø, kwääri moge manyagø nee ngäcge ki man näk mo kän ki mäc mar yïth atudë (VSL).

Agïïë ni en yïth acoonge mwøgi?

1. Caan dëël: Ngat kar tïï wøk (FO) dëërë caane caanø ni cäänë kiper prøjek ki dwättö man tïïc.
2. Gïna tïïc prøjeki kipere ki gïïa no mak prøjeki nee tïïë: bee kiper nee jøøa atut mo dëëtge egi cwøngø lønye jïge ki man kän-ge piny ki gwel kiper jammi adäk:
   - Ki man tïïc göök mar paac nee cääth maal ki ri kan gwel
   - Cïppö ki gumdëël mar mac gwel kiper nyigadha ki jammi møga.
   - Kiper nee kän piny ki gwel mo køny jiy wala gwet jøøa thööth moa näk da öölö mo tägö dëëtge ki køøt japo revø mo cwöp dëël.

- Cïppö ki gum dëël mar kän ki mäc, ni tïïc jiy nee jïtge ki gwel ki ri køør kän marge. Jiy moa can døc ni näk ba løny jïge ki man mäcge ki gwel bang bïïc mac gwel (micro-finance) ki beenge jammi mo manyge di pääng dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë ni kaala kwör møga.
- Jiy moa näk geno løny ni dëëtge kønyge kønyø ki bïïc mac gwel (micro-finance) ki beenge løny ki man cääthge nyïm ki køny dëël ki ge ni näk mo egi manyø.
- Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLAs) jammi mo many jiy moa can løny ki man päänggø kiper mana näk mo bung öölö mar gwel mo thööth mo manya kwøng kan yie, bung gwel mo da kälö bäätge ki jöö mo kucge, ni bung jöör mac mo teek.
- Dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë (VSLAs) jiy kønye kønyø kanyo näk ri thøø, täw wala gïn mo leth; jïëth mäc møga moa nut løny man tïmë ni teeng gïï ba tïïcge jï jøøa can.
- Dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë jiy kønye kønye nee wør dëël cwäächge, ni tïïc jiy nee dëëtge lønye jïge keerge ni tïïc jiy nee ngääthge ki dëëtge.

4. Leerø mar prøjek man ki bäät ngøøm bärë. Da jiy mo can mo kaala mïïlien aciel mo geno thurkarge mo dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë moge käärage keerge ki bäät ngøøm bärë. Kwään jøøa atut mo dwättö kiper kän piny ki gwel ki mäc mo kaala 90% dagø mo thurkarge ni tïïge na aciel ki cwiiri mo thööth. Kiper manøgø nø, dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë ocaarø ni tïïö ni beer kwöro kïthi bäät tïïc yïthge.

5 Jøøa atut mo dwättö kiper kän piny ki gwel ki mäc ge da pwönyö nee tïïë moge tïïcge ki yïth dwädë abïngween wala cwiir aciel. Caaykïl mana dikwøng bee caaykïl mar pwöc køøre ngat pwöc cäädhö bäät acoonge mo thööth kiper nee jiy pwönyë ni køny geni. Køør caaykïl mana dikwøng, dwättö jape käärë käärö keere.

6 Ngato tïïö kar tïï wøk luup moi caane caanø jï jø paac:
- Ngäädhe
- Cäänö ka adïëri
- Tïïc gïrpiny mo ruu mo jøl jø paaci mo duunö ki gïn mo beer. Määm døc da gïï mo pergeleth mo jootge joodø.

7 Gïïo many ngat kar tïï wøk bang Akwöma ki bang bwöthë mo paac:
- Jïëc prøjek nee tïïë ya atut
- Caanne jï jø paac kiper cegi bäät acoonga mano tïïc kiper caan kän ki mäc mar yïth atudë (VSL) ni jiy mo en yïth atudë ocwølø bäätë.

8 Pëëny acaara: Ngat kar tïï wøk manyagø nee pëë ki pïëc ni pëëny jø paac ka acaare moge.

9 Caae mo cïp piny kiper acoonga : ngato tïïö kar tïï wøk manyagø nee määnyë ki dhaanhø mo maga caa mar acoonga ni cïp nïr dwääy piny kiper nee ngat kar tïï wøk cwönge ki jø paac. Acoonga mano coong jiy mo 50-100 dagø yie ni beeye jiy mo dwal regi kiper kän piny ki gwel ki mac gwel ki bwöthë mo nut ya atut (ni beeye bwöthë mo øt-jwøk ki jø nyigatha moa näk nyengge owïnyö), jøøge løny ki man caange luup jï jiy møga. Caa mar acoonga ki kany coong acoonga yie manya cïp piny, kiper nee ngat kar tïï wøk cïp piny ki caa mo öö yie ni cään bwöthë moa atut kipere.

3.2. Riet acoonga: Caan kän ki mäc mar yïth atudë jï jø paac

Gïï manyi nee kwany:
Kanyo tïmë na anguun acoonga :

- Jø paac tïmö ni da gïn mo ngäcge kiper gïï tïïc prøjeki
- Jø paac ngäcge ngäää ki man näk mo jöö man joot gwel ki gø bee ki ri kän marge, ni bung gwel møøk mo di joodø ki kany mør.
- Jø paac ngäcge ngäää ki man ngäk mo kän ki mäc mar ya atut cwääc ki ri jiy 10-25 mo jiera dëëtge
- Jø paac ngäcge ngäää ki man näk mo pwöc omanyø køøre jiy bëët manyagø nee nutge bäät acoonge mo tïïc
- Jø paac gïïa näk omanyø nee tïïcge kiper göör nyeng yi prøjek ki døny yi prøjek ngäcge ngäää

Anga ni nut yie?

Gïna näk okoorø ki bang ngat kar tïï wøk bee ki man cööngë ki jø paac, køøre tier nut mare **yi paac** caane caanø ki gïn tïïë bäätë. Bwöthë moa atut ge cäänö kiper ngat kar tïï wøk. Jiy mo nut kara acoonga tïmö ni bee jiy mo dwal dëëtge ri dwättö mar jøøa atude kiper kän ki mac gwel køøre gïnøgø caange caanø jï jiy moøga.

Agïïa ngø no cään jiyi bäätge ya acoonga man?

Ngat kar tïïë wøk luup moi no lamø piny kany ii caane caanø:

1. Nyeng dwättö (organization) ki prøjek man tïïc ni beeye mana kïth eni yi tïïc caane caanø: Gïn caani kipere bee kiper nee wïc jøw ba köge ni jena teeng Örgaanijäceni møga moa näk tïïö bäät gwel møga.
2. Dwättö (Örgaanijäcen) man tïïc: eni patha mar athibel, ni patha mar nyigadha thwøø. Cäännë ki leerø mo ciek kiper tïïc mana tïïc Örgaanijäcen man kwör møga.
3. Kany gäl gweli mo mac yie: gwel bäät mo cïp nee mac jiyi mo en yi dwättö käla ri gwel mo kan-geni ba käl wøk teeng bang bïïc mac gwel wala bäängki. Jiy yïthge tïmö ni ba met kanyo wïnyge gïn, kiper manøgønø, ngat kar tïï wøk cäänö ki luup mo nyootha thurkar mar dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë kwör møga, ni caan-gø jïge ki man näk ki kany yie cään ge jïttö ki gwel mo thööth mo løny ki mac, ni bung køny mo manyge bang bïïc mac gwel møga.
4. Tier kän ki mäc mar yïth atudë: Pwöc mar dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel jiy da pwönyö kigø kiper nee kän ki mäc marge tïïcge keerge. Ngat kar tïï wøk nut mare kaagø beeye kiper nee ge pwönyë ki jöör jammi mo tïïc. Ngat pwöc cäädhö bäät acoonge mo thööth kiper nee jiy kønye ki cwiir aciel, køøre jøgø dëëtge käärge käärö ni ge keerge. Ngat kar tïï wøk caane caanø jïge nee jiy jierge ni wïthge egi caarø, manyagø nee tïmë ni ge jiera jiy mo ngäcge ki mo egi ngäädhö.
5. Ciik mo tïïö ki ge: dwättö mar kän ki mäc cwääc kiper kän piny ki gwel, mac gwel ki dwøk gwel mo mac ni cïppë ki göök (incuuranci) jï jiy ki ri gwel mo kan piny kiper køny. Kän mano tïïc yie di ngïëw ki ceer (share purchase) cooth kanyo røøm jøwi. Gwel mo jwäk tïmö ni beeye gwel mo cïp nee mac jiyi. Gwel mo kan ngati mannø nyaay kanyo cool pïïdö ni da nyeng gwel mo meet bäätë. Jiy mo en yi dwättö thwøø ge jwäää ki gwel kiper nee kunyë kanyo dee gïï mo cwöbö dëël mo tägö.

ni kaala biic mac gwel wala baangki. Prøgraam man okoo ni näk mo dhaanhø okano ki gwel ki cwiir yi dwättö mar kän ki mäc (VSLA), ge jïttö ki gwel mo pïï ri percenti mo 30 mo kaala gwel moa kangeki yi cwiir, wala mo pöödhö ki døc. Da caanø jïge thwøø ki man näk mo mac täk ge gwel mo nøk ba mëëtö kanyo mëët gwel mo kan.

8. Kwör tïïc acoonge yie: Jiy mo en yi dwättö kwör tïïc acoonge yie jierge jierø. Kany tïïc acoonga yie løny ki man tïmë ni øt-jwøk , øt-göör, po kwäärö mar dwättö wala kany mør jaak. Gïna pereleth døc manya kany mo dwøng mo jiy bëët røma yie mo bung dilweel yie, mo ena yi tïppö, mo bung jamo yie. Jøw ongïyyö ki peeth omeeyo piny kiper jwöm dëël këël do näk nuta pïï moa tøng keerge bäät acoonga.
9. Nut mar jiy bäät acoonge: jiy bëët manyagø nee nutge bäät acoonge mo tïïc bëët. Nut mar jiy bëët bäät acoonga beeye eni no tïïc jammi mo göör piny ni tiir. Acoonga ba manygø nee ngøl gïn møri jaak ni näk mo patha gïn mo cwöba røk keere.
10. Pwöc: Ngat kar tïï wøk manyagø nee tier wëëlö man pwöny jiy ki gø lame. Jøøa atut moa näk odwättö kiper kän piny ki mac gwel manyagø nee jëëtge ki bwödhi ni kän-ge wøk ki ciik mo käärge dëëtge ki gø. Køøre thwøø manygø nee tïïge ki ciik kan gwel ki mac gwel. Mo meeta manøgø, manygø nee dëëtge kønyge ki weeli mo kan gwel ni parge wïthge ki kwään gwel moa näk egi kanø kanyo tïmë na anguun acoonga cooth. Pwöc mana dikwøng, mano tïïc ki juu ariew ki maal, ongørø ni kwörë abïïc ni pwöc mannø otïïö ni thum ki caae ariew.
11. Gääbö ki ngat kar tïï wøk: Ngat kar tïï wøk caane caanø jï acoong dwättö ki man näk mo eni dwua ya atut ki caa mana näk jøw ojïëy bäätë kiper nee ngääë ki man näk jiy yïthge met ki man nutge ri jammi mo tïïc. Riet acoonga mano tïïc tiere bee kiper nee tier kän ki mäc mar yïth atudë (VSL) pät jï jiy moa näk yïthge met ki gø.
12. Gïna näk okoorø ki bang akaang kanyo poode ni poot kär døny yi prøjek man: Jiy moa näk yïthge met ki man dønyge yie kanyo poode ni acoonga maya poot kär tïïö, ge cwääö ka akäängi mo jiy dagø yie mo pïï ra 10-25. Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo jiy mo jier dëëtge manyagø nee tïmë ni gena jiy mo dëëtge ngäcge ni dëëtge egi ngäädhö. Akäängi mwøgi bwöthë moge ba large jier yi caa man kiper mana näk mo jïër da tïïö yi pwöc mano tïïc yi nyïm.

3.3 Dää acoonga: Acoonga mano kwøng tïïc kiper jiy wala akäängï mo opïï bäät acoonga mwøa näk da gïn ngäcge dëëtge.

Gïï manyi nee kwany:

Kanyo tïmë na anguun acoonga :

- Jiy mo nut bäät acoonga tïmö ni da gïn mo dwøng mo ngäcge ngääö kiper jöör tïïc
- Jiy mo nut bäät acoonga ge ngutö bäat man cwääge ki dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel

Ajøøe ni nut yie?

Acoonga mano kwøng tïïc ki jiy moa näk ge manya døny yi dwättö da akäängi mo jiy mo thööth mo nut bäätë. Yi caa man jiy dëëtge egi nø ngørø yïth akäängi moa manyge kiper nee kän-ge piny ki gwel yïth atudë, ba acoonga man poot patha thääng pwöc mana näk ocïp piny, acoonga man beeye akäängi ariew wala adäk keerge no nut bäätë, jiy mo nut bäätë nøk kiper ni näk mo jiy otïmö ni thööth acoonga tïmö ni ba cäädhi ni beer køøre pïëc mo jiy bëët tïmö ni ba løny ki dwøgø.

Agïnë no cäänö kipere ya acoonga man?

Dïkäädï 1: Ngat kar tïï wøk cäänö kiper jammi mo en yi dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLA):

- Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel cwääc kiper nee lønye jï jiy ki man kän-ge piny ki gwel, ni mäcge ki gwel mo nøk, ni jïtge ki wïth gwel ki røk gwel mo nøk mo kan piny kiper göök (insurance).
- Jiy dëëtge jierage keerge
- Dwättö käära jiyi mo en yie ni luup mwøe ngøøra ji keere
- Dwättö mannø jïre da ciik mo göör piny ki jöör tïïc mo cïp piny
- Dwättö mannø da bwöthë mo kääragø, mo ge da willø ki yi cwiir cooth ki ri lëëngö
- Dwättö man jiy mo en yie bëët jïïë jïïö nee kän-ge piny ki gwel mo nøk ki yi jwøk cooth
- Dwättö man kwään gwel mo kan piny ki yi jwøk cooth cïbë piny ni bee anguun kwään gwel moa nøk ki moa thööth, køøre ngati mannø løny ki man ngëë ki ceer (shares) yi dwättö.
- Kär manyø nee tïmë ni gwel mo kan jiyi piny yi jwøk cooth tïmë ni dïët
- Gwel mo kan beeye noo cïppö regi nee mac jiyi mo en yi dwättö
- Gwel mo mac bëët dicoolø ki køøt dwädë adäk
- Jiy mo mäyi ge bëët manyagø nee cutge ki gwel mo dïët bäät gwel mo macge ki køør mano ngøl jiy moa en yi dwättö.
- Apääk dagø yïthakiic gwel mo meet bäät gwel mo mac ki gwel mo cool ri tïïc. Gwel mo meet bäät gwel mo cool di coolø jï jiy møga mo mäyï ki wøk. Ba gwel mo cool ri tïïc dööng jï jø dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel kiper gena jap jøøa cudö.
- Da gwel mo kana piny kiper køny mo jiy moa näk da gïï mo tägö dëëtge di mwøø regi.
- Gwel moa näk mo dwättö bëët kana yi acanduk (maakile) mo kulpïïë mwøe adäk, køøre jap ki kanyo tïmë ni ri røømø ni jiy moa näk kulpïïë ena cengge nut bëët.
- Jammi mo tïïc bëët tïïca nyïm jiy kanyo røøm jøwi.
- Jammi gööra yi wëël kan gwel ni maay wïc kiper nee ngati man jöö man tïïc jammi ki gø ngäää ni ngäc gwel mo nut yi dwättö.
- Kanyo tïmë na anguun cwiir cooth, pïït bëët dicoolø køøre gwel moa kan bëët ki moa joot di päängö jï jiy ki køør kwään gwel moa kan-ge.
- Ki køør kanyo thum ngør gwel mar yi cwiir, jiy moa näk ge ba many cääth nyïm løny ki man dööngge wøk ni ö jiyi mo nyärö ni dønyge karge ni cak tïïë mo nyärö yi cwiir maya.
- Gwel mo joot ki ri mäc dööng yi dwättö ni ba cool jï bïïc mac gwel wala bäängki.

Dïkäädï 2: Ngat kar tïï wøk tïïc mare caane caanø. Ngat kar tïï wøk bee ena ngato pwöny dwätto kiper nee tïïë mwøe tïïe keere. Ngat kar tïïë wøk tïïë mo dwättö tøør cerre ni *gwet jiy mo en yi dwättö ba gudë.*

Dïkäädï: 3: Køøre ngat kar tïï wøk gïïa näk okoorø ki bang jiy mo en yi dwättö caane caanø ji jøøa en bäät acoonga:

- Jiy bëët manyagø nee nutge bäät acoonge bëët ni cege yie ni caae poot kär pöödhö.
- Jiy mo ci kara acoonga ni caa egi kaalø wala jiy mo käängi ki bäät acoonga bäätge di cämmö ki gwel
- Jiy ge bëët manyagø nee wïthge këëlge ra acoonga
- Jiy ge bëët manyagø nee kän-ge piny ki gwel mo rømø cooth kanyo røøm jøwi.
- Jiy mo mäyi ki gwel pïït moge manyagø nee laarge cool
- Jiy bëët ge tïïö na aciel kiper jïëc pëëny mäc ki jïëc pëëny gwel mo køny
- Jiy bëët ge tïïö no odwättö nee kanyo dee gwäc dhøk jø døøgi kanya aciel
- Jiy bëët dëëtge kønyge køny ni cøømge cwïnyge kiper nee thurge karge ni tïmge ni jiy mo teek ki yi dwättö

Dïkäädï 4: Ngat kar tïï wøk caane caanø ni jiy bëët ba many man tïmge ni ge ena yi dwättö mar kän ki mäc mar ya atut (VSLA), kiper mana näk mo ge ena ya akaang mør. Jiy mo en yi dwättö manyagø nee gïïa näk omanynyø yi bëët dhaanhø nee ngäcge kiper mana näk mo gïïöge løny ki man pääge ki gïïa näk omanyø dëët jiy ya akaang mør. Manyagø nee tïmë ni gena jiy mo:

- Ngäädhö ki dëëtge
- Geno wørø kiper caan adïëri
- Tïïö na aciel
- Løny jïge ki man kän-ge piny ki gwel mo nø cooth
- Løny jïge ki man coolge pïït ki jöö mo beer

Kanyo poode ni jøw poot kär cääth nyïm di caan ngat kar tïï wøk ki man näk mo jiy moa näk ge manya døny yi dwättö manyagø nee gïïöge päänge, køøre nee bänge gïn mo teek këët.

Pïëc mo perge leth moa näk løny ki man pëë jiyi mo ngäc jammi ki ge

1. **Wa dønywa yi dwättö mar kän piny ki gwel kiper ngø?**

Gïna tïïc dwättö mar kän ki mäc mar ya atut kipere bee kiper nee cïppe ki kar kan gwel mo beer kiper nee jiy kän-ge piny yie ki gwel ni jïtge ki wïth gwel røk gwel mo kan-ge. Manøgø jiy tïïë tïïö nee jïtge ki gwel mo rømø kiper paac ki nyigadha ni bung öölö mar mäyö ki gwel bang bïïc mac ki gwel. Këël ni bëëdë ni kwään gwel mo mac nøk, kiper mana näk mo mäyö jööt gwel mwøgi laara kunynyö.

2. Ni näk mo løny ki man känwa piny ki gwel keerwa, wala løny ki man cwääwa ka akaang mar kän piny ki gwel ; agïnë ni manye nee wa cängwa døny yi dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel (VSLA)?

- Bee kiper mana näk mo dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel jïrë da acanduk (**maakile)** mar gwel mo beer ki man kan gwel yie mo ba caal kän tier omeeyo.
- Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel mëëta bäät gwel mo kan ngati mannø ni gwøk gwet jøw
- Wëël kän mano maa gwel piny yie mar dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel wëër mana doo tïïc jiy moa näk ogöödö mänë mänö kiper mana näk mo jammi gööra piny ni tiir yie
- Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel känna piny ki gwel mo da cïppö kiper køny jï jiy ni duunnë ki göök jï dhaanhø(self insurance).
- Dwättö mar kän piny ki gwel ki mäc ki gwel lëëngö dagø mo tiir mo di tïïö yie cooth

Joon Acaany wëëlö ki Luunge piny/ gööc piny

Ngat tïï wøk løny man pëë wala jiy moa pwönyï jïge da pïëc.

Jiy mo opwönyï jïge da teek man jëëtge ki køør met ec marge man tïmge na jø dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel. Ni näk mo geno tïmö ni yïthge met kigø, ngat tïï wøk løny man tïïc jøw nee jïëcge bäät caa mar pwöc mojuul mana dikwøng ni bee: Akäängï, bwøth jiy ki jïër.

Jiy moa en bäät acoonga dipwøø kiper nut marge køøre acoonga perka dëët.

Tiel 4: Caa Mar Pwöc mana yie ciek: mojuul 1-8

Tielø man bee mana näk pwöc cunga bäätë. Yie da mojuuli 8 ki ri mojuuli 9 mo cïp ki yi cwiir bärë. Køøre ngat kar tïï wøk jiy mo en yi dwättö pwönyë pwönyö ni bwøth tïïë moge ki køør mojuuli mwøgi. Mojuuli 8 dicïbö caa man ki caan pwöc mana näk anguudi, ni cääne kiper nywaak jap dwättö mano tïïc ki yi cwiir cooth kanyo tïmë na anguun caaykïl. Yi pwöya acwøønga mannø jammi mo tïïc acoonga kipere ocïp piny yie, ni jöö man bwøth ngat kar tïï wøk ocïp piny yie. Tielø man tägi ki dïïagraam (diagram) mo nyootha gïïa en yi mojuul mar acoonga ki jöör cääth nyïm ki tïïë møga.

Da kwör pwöc mo jïttö ka abïngween, ki dëët abïngween pwöc abära di tïïö caan pwöc man. Pwöc mano tïïc na anguudi beeye mano tïïc ni dëëta caaykïl.

Mojuul 1: Akäängi, bwøth jiy , ki lëëngö

Mojuul 2: Gwel mo kan kiper køny, kän piny ki gwel ki jöör mayö

Mojuul 3: Jiing ciik mo käär dwättö ki gø

Mojuul 4: Göör jammi piny ki jöör käär acoonga

Mojuul 5: Kän mana dikwøng

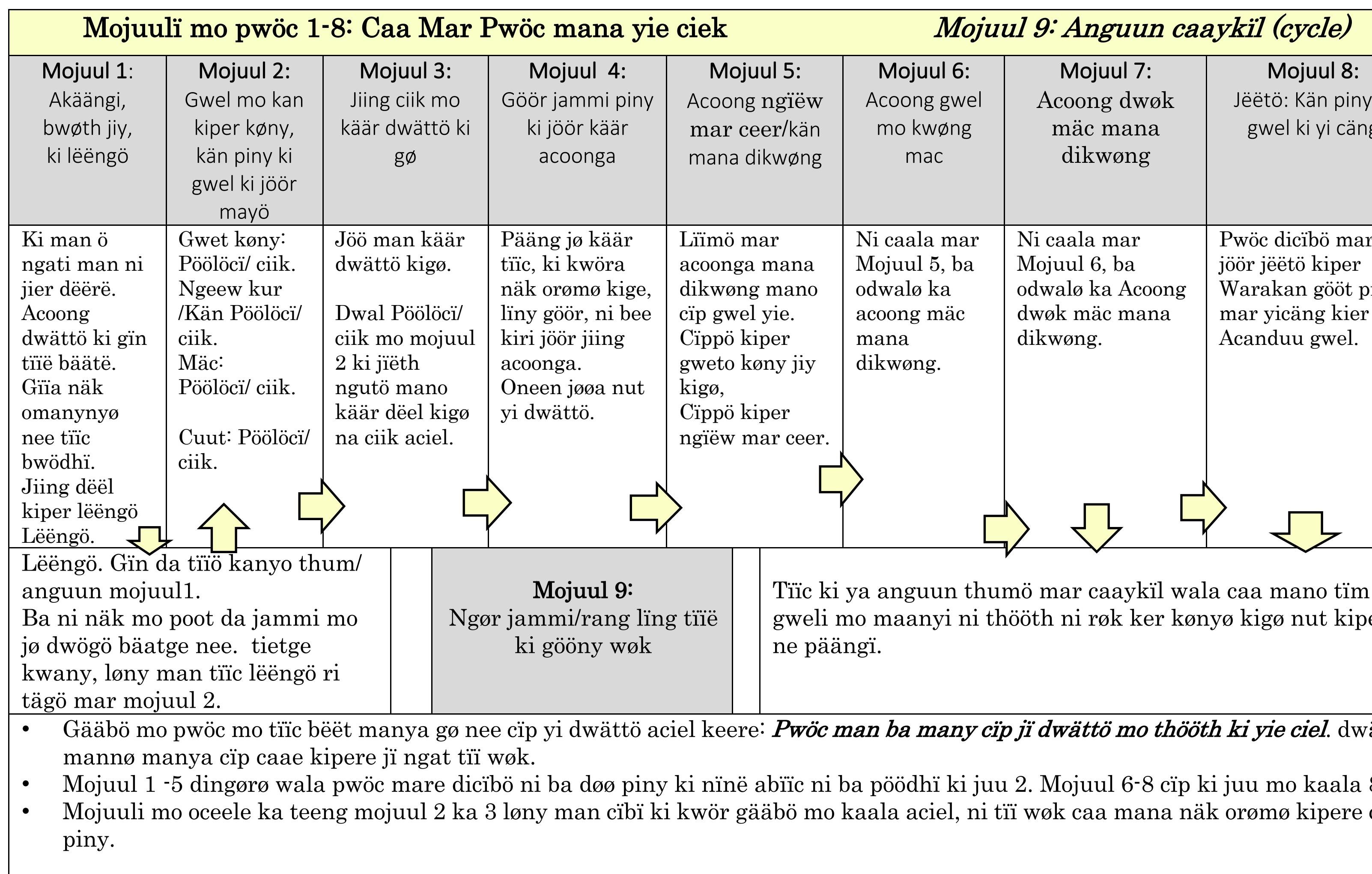
Mojuul 6: Gwel mo kwøng mac

Mojuul 7: Pïïdö mana kwøng cool

Mojuul 8: Kän piny ki gwel ki yi cäng

Acanduk 4.1 yi bøøgø manøgø ni nyïm enø nyootha jöö mana näk pwöc moa näk abïngween obwødhø ki gø

Acanduk 4.1: Dïïagraam (diagram) mar caan pwöc mana näk ocïp piny

Mojuulï mo pwöc 1-8: Caa Mar Pwöc mana yie ciek					**Mojuul 9: Anguun caaykïl (cycle)**		
Mojuul 1: Akäängi, bwøth jiy, ki lëëngö	Mojuul 2: Gwel mo kan kiper køny, kän piny ki gwel ki jöör mayö	Mojuul 3: Jiing ciik mo käär dwättö ki gø	Mojuul 4: Göör jammi piny ki jöör käär acoonga	Mojuul 5: Acoong ngïëw mar ceer/kän mana dikwøng	Mojuul 6: Acoong gwel mo kwøng mac	Mojuul 7: Acoong dwøk mäc mana dikwøng	Mojuul 8: Jëëtö: Kän piny gwel ki yi cäng
Ki man ö ngati man ni jier dëërë. Acoong dwättö ki gïn tïïë bäätë. Gïïa näk omanynyø nee tïïc bwödhï. Jiing dëël kiper lëëngö Lëëngö.	Gwet køny: Püölöcï/ ciik. Ngeew kur /Kän Püölöcï/ ciik. Mäc: Püölöcï/ ciik. Cuut: Püölöcï/ ciik.	Jöö man käär dwättö kigø. Dwal Püölöcï/ ciik mo mojuul 2 ki jïëth ngutö mano käär dëel kigø na ciik aciel.	Pääng jø käär tïïc, ki kwöra näk orømø kige, lïny göör, ni bee kiri jöör jiing acoonga. Oneen jøøa nut yi dwättö.	Lïïmö mar acoonga mana dikwøng mano cïp gwel yie. Cïppö kiper gweto køny jiy kigø, Cïppö kiper ngïëw mar ceer.	Ni caala mar Mojuul 5, ba odwalø ka acoong mäc mana dikwøng.	Ni caala mar Mojuul 6, ba odwalø ka Acoong dwøk mäc mana dikwøng.	Pwöc dicïbö man jöör jëëtö kiper Warakan gööt p mar yicäng kier Acanduu gwel.

Lëëngö. Gïn da tïïö kanyo thum/ anguun mojuul1. Ba ni näk mo poot da jammi mo jø dwögö bäatge nee. tietge kwany, løny man tïïc lëëngö ri tägö mar mojuul 2.	**Mojuul 9:** Ngør jammi/rang lïng tïïë ki gööny wøk	Tïïc ki ya anguun thumö mar caaykïl wala caa mano tïm gweli mo maanyi ni thööth ni røk ker kønyø kigø nut kipe ne päängï.

- Gääbö mo pwöc mo tïïc bëët manya gø nee cïp yi dwättö aciel keere: ***Pwöc man ba many cïp jï dwättö mo thööth ki yie ciel***. dwä mannø manya cïp caae kipere jï ngat tïï wøk.
- Mojuul 1 -5 dingørø wala pwöc mare dicïbö ni ba døø piny ki nïnë abïïc ni ba pöödhï ki juu 2. Mojuul 6-8 cïp ki juu mo kaala 8
- Mojuuli mo oceele ka teeng mojuul 2 ka 3 løny man cïbï ki kwör gääbö mo kaala aciel, ni tïï wøk caa mana näk orømø kipere piny.

4.1 Mojuul 1: Akäängi, jöör käädö ki lëëngngø

Gïn manynyi nee kwany:

Kanyo tïme na anguun pwöc:

- Jiy mo en yi bäät pwöc ngäcge ngäää ki man näk mo beeye geni no ting dwättö marge maal, køøre ngati man yie met ni ree cïbö.
- Jiy mo en bäät pwöc ge jïëy ki man cwäächge regi ni jøøa atut mo dwättö kiper kän piny ki gwel ki mäc ki gwel.
- Jiy moa en bäät pwöc tïïc mar dwättö mar jiy (general assembly) ki teek mare ngäcge ngäää.
- Jiy mo nut bäät pwöc tïïc mar bwöthë moge cøøa wïthge ni jiingge dëëtge ki kiper tïïc jïër wala lëëngö mar bwöthë mo käär dwättö

Pälle bäre

Kanyo täk Acoonga ngat kar tïï wøk manynyagø nee ngäää ki man näk mo jiy bëët nutö. Ni näk mo da dhaanhø mo öö ni caa ee kaalø kanyo täk dwättö ki tïïë mwøe, ngatøgø bäätë dicämmö ki gwel, køøre jiy møga di pëënyö wala gwel adïï no cam bäätë. Ngat kar tïï wøk kany kith gwel mo cam bäät ngato ööy ni caa ee kaalø nyoodhe nyoodhø jï jiy ni bee awal (gïnögø bee gïn mo mar dwättö) ni caan-gø jïge ki man näk mo gïnögø cïba nyïm kwäärö nee ngato ööy ni caa ee kaalø kïth yie ki gwel. Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo këël eni ni näk eno öö ni caa ee kaalø bäätë di cämö ki gwel thwøø. Caane caanø ki man näk mo dwättö käna wøk ki ciik ni cïp piny ki jammi møøk mo bäät jiy dicämmö ki gwel kipperge.

Ngat kar tïï wøk manynyagø nee ngäää ki man näk mo ngati man opï piny ni beer ni caan jöö man jiing kwör pïïn piny ki gø. Dwättö di pëënyö kiper nee cïppe ko omëëyë wala köömi, pïï ki gubääyë mo math pïï. Køøre ni nä mo løny, cïppö ki tharobiica mo cek mo kän piny ki gwel ki mäc gwel di tïïö bäätë. Dwättö jëëtö ki ngat rang nut mar jammi mwøgi ya acoonga maya.

Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo prøgiraam mar pwöc ongørø ki kwörë abïngween, ki dëët abïngween, pwöc abära di tïïö yïth juu 16. Aciel mano dööng di wiiø nee tïïc kanyo tïmë na anguun caaykïl. Mojuuli moa näk abïngween bee ni piny kany ii:

Mojuul 1: Dwättö, jöör käädö, ki jïër wala lëëngö

Mojuul 2: Jiing pøøløci ki jöör käär (ciik) gwel mo kan piny kiper køny, ngeew kur /kän piny ki gwel ki tïïë mo mäc

Mojuul 3: Jiing ciik mo käär dwättö ki ge

Mojuul 4: Göör jammi piny ki jöör käär acoonga

Mojuul 5: Acoonga mana dikwøng mar kän piny ki gwel

Mojuul 6: Acoonga mana diwkøng mar mäc ki gwel

Mojuul 7: Acoonga mana dikwøng mar cool gwel mo mac (pïïdö)

Mojuul 8: Kän piny ki gwel ki yi cäng

Mojuul 9: Ngør jammi ki gööny wøk

Ngat kar tïï wøk jëëtö ki jiy abïngween kiper nee wïthge parge ki tier pwöc mannø. Caane caanø jïge ki man näk mo manøgø tïïc kiper nee dëëtge pwönyge, kiper kanyo cak tïïc ngati man manynyagø nee lønye jïre ki man par wïï ki kwään gwel ni ngäcge ngata näk omäyö ki gwel.

Ngat kar tïï wøk bwödhi mar acoonga thöörë thöörö ni pëënya nyeng ngati mannø, ni ö ngati man ni caan nyenge.

Luup mo paac wïc kige: *Ngat kar tïï wøk manynyagø nee döönge cään ni kame kamø (ni ba pöödhi ki digiige 10) ya acoonga mano tïïc yi nyïm ni cude ki gwel. Man beeye jöö mo tïïcagø nee ngäc jiyi ki man näk mo bung dhaanhø mo ciik mo dwättö toore toorø yaak.*

Ki man ö ngati man ni jier dëërë (Individual self-selection).

Dïkäädï 1: Ngat kar tïï wøk tägö ki man par with jiy ka acoonga mana tïïc dikwøng, mana røøme ki jøøgi bäätë dikwøng. Jøøgi pëënyë pëënyö ni näk mo wïthge parge parø ki gïna caane kiper gïïa näk omanyo nee nutge yi bëët jiy mo en yi dwättö mar kän piny ki gwel ki mäc ki gwel mar yïth atut. Gïïa caane kar kaaca beeye ki man näk mo jiy manynyagø:

Nee ngääthge ki dëëtge
Ni wør geni kiper caan adïëri marge
Ni tïïge na aciel
Ni lønye jïge ki man kän-ge piny ki gwel cooth, këël ge kana gwel mo nøk
Ni lønye jïge ki man coolge pïït

Dïkäädï 2: Køøre ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö kiper nee cäänge ki jammi møøk mo pergeleth mo manyagø nee nutge yi bëët jiy mo en yi dwättö mar kän piny ki gwel ki mäc ki gwel. Kanyo nø caange gïïöge ngat kar tïï wøk gïïa caan jøøgi göörë piny. Manyagø nee ngäää ki man näk mo gïï ni piny kany ii nut ri gïïo caange:

Dhaanhø mo ngäädhö mo cäänö ka adïëri
Teek mana en bäätte, ociek no orømø
Dhaanhø mo ba pïëmö: mo dwättö na aciel ki jiy
Mo ba lwäär ki cäänö
Mo acaare mo jiy møga jïïë jïïö
Dhaanhø mo wørø ki ya atut
Dhaanhø mo jiy range rangø ki wang aciel mo jwötö kiper jiy
Dhaanhø mo bëëtë beer
Mo teek ki tïïc
Dhaanhø mo cïppa piny ki caae kiper acoonge mo tïïc

Dïkäädï 3: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo ni näk mo gïïa näk ocaanø maal kaagø tøør yi beet jiy dwättö ränynyö. Køøre manynyagø nee caane jïge thwøø ki man näk mo manynyagø nee kän-ge piny ki gwel kiper mana näk mo kan gwel kunyö kiper göök marge ki mïëri moge. Køøre caane caanø jïge kiper nee wïthge caarge døc bäät cääth nyïm marge ki dwättö. Ni näk mo geno köö ni ge ba cääth nyïm bung ngat mo cäti ki gïn mo raac kiperge, køøre manyagø nee ge putge duny wøk na acoonga maya poot kär tïïö ni bung gïrpiny mo tïïya wïthge ni laay.

Luup mo paac wïc kige: *Ngat kar tïï wøk manyagø nee jiy mänë ki man cään-ge bäät bëëtö marge ki gïïa näk løny jïge kiper nee bängë dhaanhø mo wïïe tïmö ni laay yi caa man.*

Lam tier Acoong dwättö ki gïn tïïë bäätë.

Dïkäädï 1: Dwättö manya nyengnge mo dicaaø nee göör ngat kar tïï wøki piny. Ngat kar tïï wøk thwøø cïppö ki kwäänö jï dwättö mo dwättö nyoodhe nyoodhø yi.

Dïkäädï 2: Ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö wala ge nutö yïth akäängi møga. Dwättë mo thööth yïthge di jiy mo ena yïth akäängi møøk køøre ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö kiper nee cäänge bäät jap otïïc akaang nee thurkare ki jap otïïc akaang nee ba thurkare. Ngat kar tïï wøk leth per mar cïp dëël mar jiy bëët caane caanø. Køøre caane caanø ki man näk mo jøw cäänö kiper tïïc mar acoong dwättö (General Assembly) dikwøng.

Dïkäädï 3: Ngat kar tïï wøk tier acoong dwättö ki tïïc mare caane caanø. Manyagø nee caane ki man näk mo acoong dwättö beeye nyeng mo rwöpa jiy moa en yi dwättö, køøre ngati man nutö ya acoong dwättö manøgø. Acoong dwättö beeye eni no ngøør luup ni bwöthë mo dwättö bee geni no kïth luup mo ngøøri bäät tïïc, ni nyoothagø ki man näk mo jiy mo käär dwättö ge tïïö kiper acoong dwättö.

Dïkäädï 4: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo:

- Jiy bëët mo en yi dwättö ge ena ya acoong dwättö thwøø
- Jiy bëët jïge di teek mo dïët yi dwättö.
- Jiy bëët mo en yi dwättö jïge di teek ki man jëëtge ni jierge ni gena bwöthë mo dwättö.
- Acoong dwättö bwöthë mo dwättö jiera eni (kwäärö, ngat gööt piny, ngat kan maakile ki ngat kwaan gwel)
- Acoong dwättö, ni patha bwöthë mo dwättö beeye eni no cïp jöör tïïc jammi piny yi ciik mo käär dwättö ki ge moa näk ogöör piny. Bwöthë mo dwättö ciik moa näk okäl acoong dwättö wøk kïthge bäät tïïc ni kälge teek mar käär acoonga ki cäänö kiper dwättö ki jiy moa en wøk.
- Ni näk mo bwöthë mo dwättö tïïc marge kärge tïïö ni beer, acoong dwättö løny ki man wiilge, ni cwöttë ka acoonga mo päää̈ö, kiper cään bäät jammi ki ngutö bäät jammi ni näk mo da wïït mo tïïö.
- Jiy bëët jïge di teek ki man cäänge ki gïï mo jøw cäänna bëëtë ya acoonga . Manøgø tïïc ki køør thumö mar kän piny ki gwel ki tïïë mo mäc.

Jiing dëël kiper jïër/lëëngö

Kanyo time na anguung acoonga ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo gïna näk odööng beeye ki man jëëtö ki jiy mo dønya kwöra ngammø røk bwöthë mo dwättö, køøre di gïï mo cïp dwättö piny kiper jiy mo jier kiper kwöröge.

Dïkäädï 1: Leerø 1. Ngat kar tïï wøk tägö ki kwaan leerø 1 (bøøge mo 33) ni päärgø ki man caan-gø ki køør luup mo car jiyi ki man näk mo dwättö tïïc mare aränyö kiper mana tïmë ni bung bwöthë jïrë mo teek mo tïïë moge ki teek marge ngäcge ni beer. Eni thwøø caane caanø ki man näk mo dwättö manyagø nee cïp piny ki jïëthë mo käär acoonge ki ge.

Dïkäädï 2: Bwödhi ena ngøøni? Ngat kar tïï wøk teeng bwöthë moa näk di joodø yi paac pëënyë pëënyö ni cïpge piny. Køøre eni bwöthë moa näk omanyø kiper nee jøøa atut moa näk odwättö kiper kän piny ki gwel käärge pëënyë pëënyö. Bwöthë løny ki man tïmë ni beeye kwäärö, ngat gööt piny kin gat mak gwel. Kiper nee ngäc ki man näk mo tïïc mar jøøge oci with jiy , ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo ngat gööt piny dicwølø ni ngat maa jammi piny køøre ngat mak gwel dicwølø ni ngat kan maakile. Caane caanø ki man näk mo manya jiy ariew mo kwaana gwel mo kan ki gwel mo mac. Køøre ngat kar tïï wøk jiy tïïë tïïö nee cäänge bäät gïïa näk omanyø yi bëët bwöthë mo jier ki gïïa näk okoorø ki bangge.

Dïkäädï 3: Cäänö kiper tïïë, gïïa näk omanyø yi bëët bwöthë mo dwättö ki teek mana en bäätge. Riet leerø (bøøge mo 33). Ngat kar tïï wøk leerø waae waaø ni pëëny jiy ki gïna kwanyge (gïna näk da kwanyø kany bee ki man näk mo dhaanhø mør løny ki man tïmë ni teek ki kan maakile ni patha kwäärö). Caane caanø ki man näk mo da jammi mo kany nø da gïï mo opääö mo manye manyø ni pëëny jiy nee cäänge bäät gïïa no manyø ki gïïa no koorø ki bang bwöthi man nø. Acamduk 4.2-4.5 mwøgø ni piny yøø beeye gïna gïïa näk ngat kar tïï wøk bwøthge bwødhø køøre eni manyagø kiper nee ngääë ki man näk mo dwögö mar jiy gääbö ki gïï no caanø piny kany ii.

Acamduk 4.2: Bëëtö mana näk omanyø ki Gïïa näk okoorø ki bang kwäärö mar dwättö

Bëëtö bwödhï mana näk omanynyø	Teek mar ngata no ojierø
• Ngat mo owørø • Ngat mo cädø ni beer • Ngat mo cäänö ka adïëri • Ngat mo gääbö ki jiy ni rang jiy ki wang aciel • Ngat mo waange teek ni ngäädhø ki dëëre • Ngat mo ïthe ciie ciiø ki luup ni käl acaare • Ngat mo jammi di biidhø • Ngat mo caa diwørø • Ngat mo ba lwäär ki cäänö nyïm • Ngat mo løny jïrë ki man coong acaare mo jiy mo thööth	• Cwøl acoonga, caan tier acoonga ki käär acoonga • Tïïc acoonga nee cäädhë ki jöö mo beer ni jøw cäädhi ki køør ciik mwøa näk ocïp piny • Kïth ajäla bäät tïïc ni kädö bäät jiy ki gwel ki køør mana näk omanyø • Bwøth nywaak acaare ni tïïc ngati man na acaara mare wïnyi • Män wëëye • Caan dwättö jï jiy mwøa en wøk ki jiy mwøa näk tøør yi dwättö, këël jï jiy mo tïïö ya akwöma.

Acamduk 4.3: Bëëtö mana näk omanyø ki Gïïa näk okoorø ki bang ngat gööt piny mar dwättö

Bëëtö bwödhï mana näk omanynyø	Teek mar ngata no ojierø
• Ngat mo kwäänø ngääë ni beer mo weet kän løny jïrë ki mak • Ngat mo ongäädhø • Ngat mo wïïë leer • Ngat mo wørø ki paare, mo ngäädhö ki caan adïëri • Ngat mo nut bäät pwöc mo cïp ngat kar tïï wøk • Ngat mo caa diwørø • Ngat mo ba lwäär ki cäänö nyïm • Ngat mo løny jïrë ki man coong acaare mo jiy mo thööth	• Tïïc gwel mo kan kiper køny, mo kan piny, ki mo mac nee cääthge ki jöö mana näk ocïp piny • Tïïc wëël kän mana näk mar kän piny ki gwel ki mar mäc • Caan kwään gwel moa nut yi dwättö cooth bäät acoonga • Køny ngat kar tïï wøk kiper nee jammi moa näk ee göör piny tire kanyo lime

Acamduk 4.4: Bëëtö mana näk omanyø ki Gïïa näk okoorø ki bang ngat mak gwel mo tïï dwättö

Bëëtö bwödhï mana näk omanynyø	Teek mar ngata no ojierø
• Ngat mo løny jïrë ki man göör jammi mo kan piny ki yi cäng kanyo tïmë ni ra acoonga • Ngat mo cäänö ka adïëri mo bëëtë beer • Ngat mo käli yi paac mo wørø • Ngat mo bëëdö yi øtø mo beer, mo kare can ki kany røøm jøwi yie • Ngat mo ngäädhö mo teek kälë kälö • Ngat mo caa wøre wørø	• Käär opïr mar dwättö bäät acoonge • Käl gwel mo kan bäät acoonge, kith gwel yo opïr, wiil gwel ki göör jammi piny

Acamduk 4.4: Bëëtö mana näk omanyø ki Gïïa näk okoorø ki bang ngat kwaan gwel mar dwättö

Bëëtö mana näk omanyø	Gïïa näk okoorø
• Ngat mo kwaan gwel løny jïrë • Ngat mo cäänö ka adïëri • Ngat mo gwel kwaane kwaanø ni beer • Ngat mo caa wore wørø	• Kwaan gwel mo kïth yi maakile ki mo käl wøk ki yie • Kwaan gwel cooth kanyo køny røk ki maakile • Ki man caani jï ngat gööt piny ki kanyo näk di gwel mo kanø wala mo maaø • Køny ngat gööt piny kanyo näk mo di gïn mo päälö ri kwäan gwel.

Käädï 4: Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy moa näk regi dwalø ki man näk mo bwöthë mo dwättö ge käädö ki caaykïl aciel, ni beeye cwiir aciel, køøre jïër mo nyään di tïïö.

Käädï 5: Køøre ngat kar tïï wøk caane caanø ki jï jiy ki man näk mo manyagø nee mëëge ki jiy mo cøøa kwöröge, ni ge tägi ki kar kwäärö. Manyagø nee caane jïge ki man näk mo ngati man løny ki man kwänyë ki dhaanhø, køøre ngato kwany manyagø nee jïïë ki ma jieri ri lëëngö. Ni näk mo jiy mo jierge ge ba manygø nee ge leeng, jïge di teek ki man kweerge ni ge ba mak ki teek. Ni näk mo løny jiy ariew di jierø kiper kar dhaanhø aciel, kiper nee jëëtö dëëtge ki dhaanhø aciel. Kwöröge di caanø jï jiy , kwäny di tïïö køøre jïër mana dikwøng di thöörö ni jøw poot kär tägö ki maya.

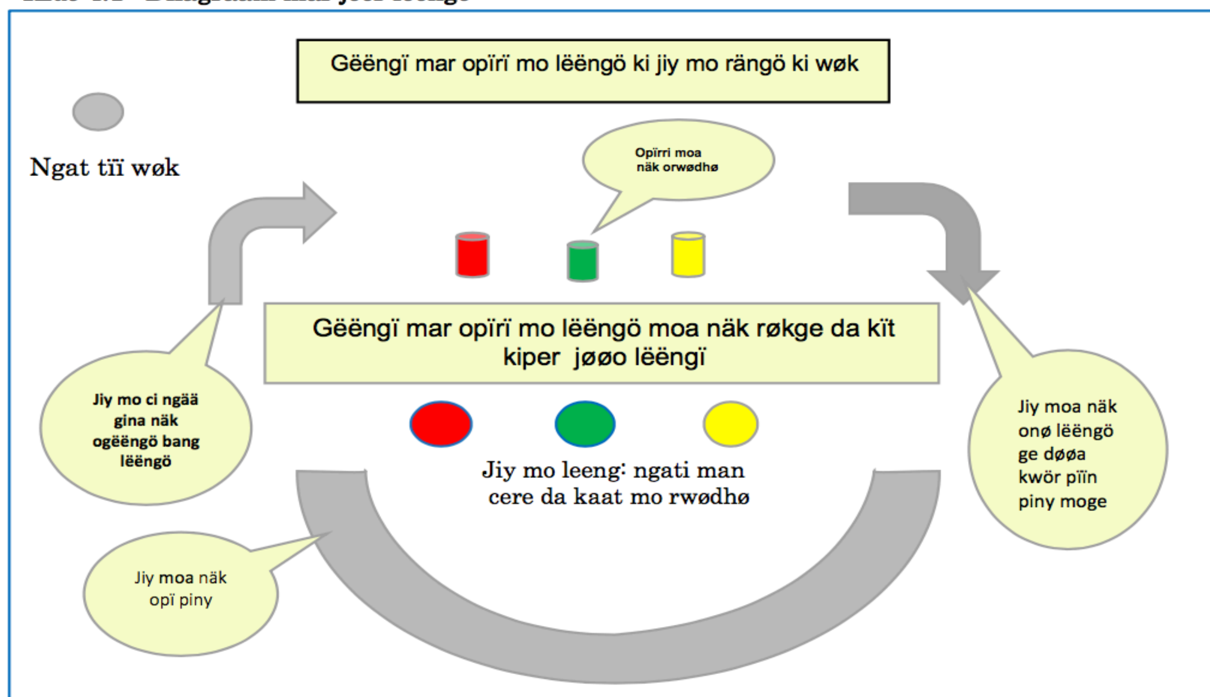
Ni näk mo cwøw ki mään dagø, ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy kiper nee dee mään ariew mo kïtha dëët bwöthë mo dwättö, ni caan-gø jïge nee dhaagø aciel time ni kwäärö, ni tïm maya ni ngat gööt piny wala ngat mak acanduk mar gwel/maakile (wala ngat kwaan gwel).

Käädï 6: Ngat kar tïï wøk jiy kønye kønyø ki kwany ngat tïmi ni kwäärö, ngat gööt piny, ngat kan acanduk mar gwel (maakile) ki ngat kwaan gwel.

Käädï 7: Ngat kar tïï wøk jiy jiinge jiingø kiper jïër (lëëngö) ni caan jöör jïër/lëëngö jï jiy (neen gïïa näk ogöörö ri 4.1 yïth bøøge mo 32). Eni käna kar acoonga ko opïrri adäk mo yïth di kït mo päälö ki nywïëny (metal washer) mo diet ki kwään jiy . Eni thwøø känö ki kaade adäk mo kïtge dïët ki kït opïrri. Køøre di caanø jï jiy ki man näk mo kanyo tïmë ni ri lëëngö, jiy moa näk okwanyø jøw lëëngö kiperge ki kaade mwøgi (kaade mo cïp jïge) ni ngato lëëngi di mooc ngat kar tïï wøk ki nywïënyö (metal washer) aciel. Opïrri moa näk yïthge di kït cïba kany mo bäär ki jiy kiper nee ba joot jiy mo en yi dwättö ki jiy mo cäädhi.

Ngati man cøøa kar lëëngö kanya näk eni nëëna jï ngat kar tïï wøk keere ni leeng kaat mare yo opïr mana manye. Kanyo nø lëëng jiyi beet, ngat kar tïï wøk kaade moa leeng bëët kälë wøk ki yo opïr ni kwaangø nyïm jiy . Køøre ngat kar tïï wøk ngata käädhö caane caanø ni caan-gø ki man näk mo kwään kaade moa en yïth opïrri dïët ki moa cïbë.

Kïdö 4.1: Diiagraam mar jöör lëëngö

Käädï 8: Ngat kar tïï wøk kunyö jïër, ni tägi ki jier kwäärö ni can metec mare kiper jiy moa jier. Mør jiy moa en yi dwättö løny ki man tïmë ni ge manya caae mo dicïbö jïge nee cätge kiper jiy mo jierge kiper kwöröge. Kiper manøgø nø, ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy kiper nee jïër thöörge ni jøw poot kär tägö ki pwöc maya ni caan-gø nee ögi kar acoonga maya mano jier bwöthë kin gat kwaan gwel yie.

Käädï 9: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo lëëngö patha gïn mo tïïc ki yie aciel keere ba di tïïö cooth yie aciel ki yi cwiir, kanyo time na anguun caaykïl. Ni näk mo lëëngö ba tïïc jiy ge köö ni geno dïïm kwääri mo nøk mo jammi ba tïïcge ki jöö mo beer. Kanyo näk mo lëëngö dagø mo di tïïö cooth bwöthë mo dwättö ngäcge ngääö ki man näk mo manyagø nee jiy tïnyge ni näk mo ge manyagø nee ge ba käl wøk. Køøre thwøø Ngati man ngääë ngääö ki man näk mo acoong dwättö beeye dëël mana dwøng.

Joon Acaany wëëlö ki Luunge piny/ gööc piny:

Ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö wala pïëc dagø jïge
Ngat kar tïï wøk nïr dwääw man tïïc pwöc maya yie caane caanø, ni gïn cäänë kipere beeye jiing pøøløci ki ciik mo gwel mo kan kiper køny, mo gwel mo kan piny ki tïïë mo mäc.
Køøre dwättö dipwøø kiper cïp dëël mana tïïë na acoonga perka dëët

Leere

Leere jiy kønyge kønyø kiper nee tier pwöc kwanyge.
Ba, leth per mar leere beeye kanyo näk mo jøw wääya bäätge na aciel. Jiy mo en bäät acoonga manyagø na anguun leerø manyge, ni manyge tier leerø, ni jierge thääng leerø mana näk gääbö ki gïn cään jøwi bäätë ya acoonga.

Ngat kar tïï wøk manyagø nee ngääë ki man näk mo leere mwøgi nyeng jiy mo en yi dwättö tøør yie kiper nee **wïc ree ba kirë**. Manøgø wär neeni kanyo poode na acoonga kär caaø.

Leerø 1 -Tiet pwöc: Leth per mar cwääc bwöthë mo käär dwättö, leth per mar mar teek man en bäät ngati mannø ki leth per mar wääth ki køør jöör acoonge moa näk ocïp piny.
Ya atut mar Daraja Mbili jëy gena ngutö kiper nee cwääge ki dwättö mar kän piny ki gwel ki mäc mar yïth atudë. Kiper mana näk mo dëëtge ngäcge bëët acaarge ni bung tiere ki man jëëtge ki bwöthë mo dwättö.
Ki køør acoonge mo nøk jiy moa en yi dwättö røømø ameetge ni jïëcge jiy ki man öge ni aacge kee mano manyge, Dhaanhø aciel mo ena yi dwättö ree acïbe kiper nee jammi göör piny ni jïëcge ki man näk mo gwel di kan cï thøø mana näk ongäädhö kany mo beer.
Ni tïmë ni ra acoonga maya gwäc dhøk atägö kanya caan kwään gwel moa en jï dwättö, kiper mana näk mo gwel moa käl cï thøø ba dïët ki kwään gwel moa caan ngat gööt piny, køøre køøre kanya kwaani jiyi møga kwään gwel poot no pääö. Jiy møøk gena gootø ni døngge wøk ki bäät acoonga . Køøre kwäärö acwøl kiper nee jammi dwøk kare ni määnyë ki jöö mo gïna tägö døøa piny ki gø.
Kanyo tïmë ni kar kany, ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö kiper nee öölö mar jøøkë caange, ni caange jöö mana dii mänö ki gø.

Leerø 2 –Tier pwöc: Leth per mar tïïc mar jiy ki lønyø mar tïïc marge.

Man beeye leerø mo cäänö kiper dwättö mar kän piny ki gwel ki mäc mo ena ya atut mo cwøl ni Ugachiku. Kanya täkge gena 20, ba kwäänge amëëtö ni 35, ni ngørge dwättö jïïa ariew. Kiper riet dwättö, gena jëëtö ki kwäärö ni beeye apool mo cäänö ka adïëri, ongäädhö mo ena nyi ngat nyigadha mo wørø døc. Manøgø tïïcge kiper mana näk mo ge ba manygø kiper nee cwïny cwøøa apoorøgø raanyge, ni beeye ngat mo pereleth leth døc ki ya atut. Ngat kar tïï wøk apäärë ki man caan-gø këël ni bëëdë ni kär thurkare, ki man näk mo tïic mar kwäärö manya teek cwïny, ngato jier ni kwäärö manyagø nee tïmë ni käär acoonga løny jïrë ni løny jïrë ki man män wëëyë. Ngato tïmi ni kwäärö thwøø manyagøe nee tïmë ni dhaanhø mo løny ki man cäänë ni kar dwättö ki jiy møga moa näk tøør yi dwättö.

Ki køør juu mo nøk kwäärö mana nyään yie atïmö ni ba met ki tïïc mare køøre a ö wøk. Jiy moa en yi dwättö gena jëëtö ki kwäärö mo nyään, ba tïïë mo kän ki mäc moge acungö kiper mana nä mo kwäärö poot dipwönyö.

Teeng gïn a dii mänö ni dïï?

Leerø man jiy mo en yi dwättö kønye kønyø kiper nee gïïa näk omanyø yi bëët bwöthë mo dwättö ngäcge

4.2 Mojuul 2: Jiing pøølïci ki ciik mo gwel mo kän kiper køny, gwel mo kan piny, ki tiïë mo mäc

Gïn manynyi nee kwany:

Kanyo tïmë na anguun pwöc:

- Jøøa atut mwøa näk odwättö kiper kän piny ki gwel, tier gwel mo kan kiper køny cøøa wïthge køøre ge ngutö ni näk mo ge manya gø, ki jöö man kääri ki gø.
- Jiy moa näk odwättö leth per mar kän piny ki gwel cøøa wïthge ki jöö man ö ngati man ni kïth gwete bäät tiïc ki gø ki ri gwel mo mac yi dwättö mar kän ki mäc.
- Jiy moa näk odwättö kwään gwel mo kan kanyo näk mo ra acoonga cooth cïpge piny.
- Jiy moa näk odwättö køny mar mäc cøøa wïthge; ngat mäyi ki ciik moa näk ocïp piny kiper mäyö ki gwel ngäcge ngäää

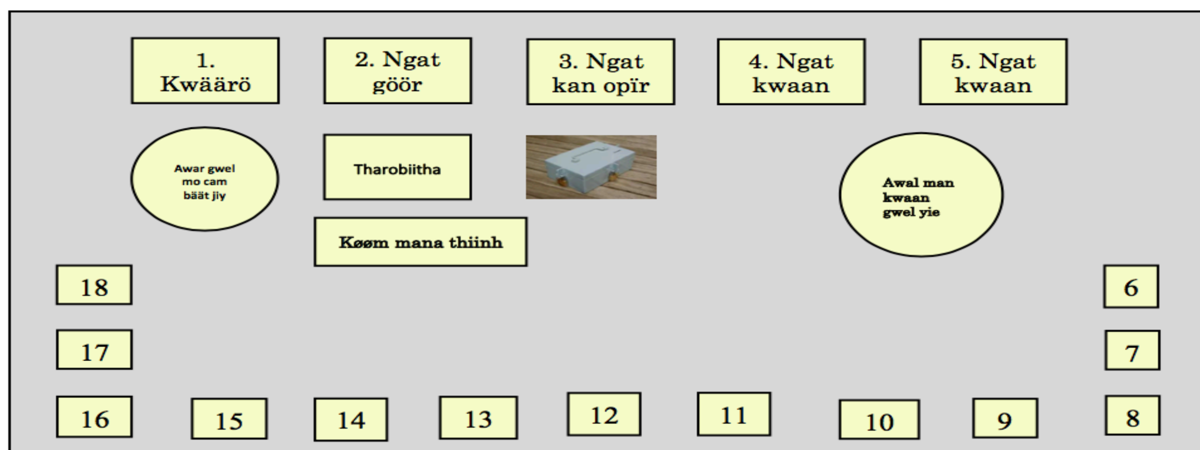
Pällë bärë

Kanyo nø jap acoonga , ngat kar tiï wøk bwöthë mo dwättö moa nyärö cwøle cwølø. Kanyo tiïc manøgø nyoothagø ki man näk mo dwättö jïrë da bwöthë mo nyärö, ni cïpge nyïm acoong dwättö ngää tharobiitha mo ciek. Kanyo tiïc manøgø jammi røkge bwøthge bwødhø ni tiir. Køøre eni cïppö ki kaade mo göörö jï ngati mannø, ni tägi ki kwäärö ni pööth bang bwöthë mo dwättö ki jiy møga mo en yi dwättö, ki køør manøgø noo nyoodhø piny kaa enø. Dicaanø jï jiy kiper nee kaade mogi kälge cooth kanyo näk ra acoonga.

Jöör pïïn piny

Dïïagraam manøgø ni piny enø nyootha jöö mana näk mo jiy geno pï piny ki gø kar acoonga . Ge pïïa kanya aciel cooth ni dëëtge egi bwødhø kiper nee tiïë mo kän ki mäc time ni jööt.

Kidö 4.2: Yi jöör mana näk kar acoonga ojiingø ki gø: Dwättö mo yie di jiy 18

Jöö mana näk kar acoonga ojiingø ki gø ri kwäänö 4.2 yi bøøgø maya onyoodhø ki man näk mo dwättö mar kän ki mäc yie di jiy 18 mo geno pï piny ni dëëtge egi bwødhø, ni kwäärö ena dhøk.

Gwel mo kan kiper køny

Dikäädï 1: Ngat kar tïï wøk jiy pëenyë pëënyö ki gïna näk wïthge parge parø ki gø yi pwöc mana dikwøng. Køøre ngat kar tïï wøk gïna näk omanyø kiper nee kwany yi pwöc man caane caanø: ki man näk mo beeye kiper nee kän wøk ki ciik mo gwel mo kan kiper køny, gwel mo kan piny, ki gwel mo mac.

Dikäädï 2: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo dwättö käna piny ki gwel mo løny ki man køny jiy mo da öölö mo teek mo tägö dëëtge. Jiy mo en yi dwättö ge cääna bäät öölö man køny jiy yie ni cäänge bäät kwään gwel mo kunyö ki ge.

Öölö man køny jiy yie beeye teeng:

- Jammi mo kälwøk kiper ngwiili mo tägï
- Kanyo dee øtø mo waang
- Køny mano cïp kiper kïth obwörë moa näk kïïë øt-göör

Dikäädï 3: Ni näk mo jiy moa en yi dwättö ge köö ni ge ba manygø nee kän-ge piny ki gwel kiper køny, ngat kar tïï wøk pöötha bang gïna näk ocaanø kiper kän piny ki gwel (yi kwään bøøge mo 37). Ba ni näk mo jiy moa en yi dwättö ge köö ni ge manya kän piny ki gwel mo køny, ngat kar tïï wøk caane caanø jïge ki man näk mo beeye gïno kwøng tïïc dikwøng ya acoonga . Caane caanø jïge ki man näk mo gwel mo kan piny kiper køny opäää ki gwel mo mac ni ge di kanø no pääö ki gwel møga. Caane caanø jïge ki man näk mo gwel mwøgi ba mac kiper mana näk mo gïn mo tägö kuc køøre gwel mwøgi manyagø nee bëëdö ni nut kiper nee kunyë kanyo dee gïn mo tägö.

Dikäädï 4: Køøre jiy moa en yi dwättö kwään gwel mo jwäk cooth kiper køny cïpge piny. Ngat kar tïï wøk caane caanø jïge ki man näk mo gwel mwøgi jwäk kiper jammi ariew: teeng jammi mo tägi ki kwör tägö moge. Ena bang jiy moa näk odwättö kiper nee kwään gwel mo jwäk cïpge piny. Cooth jøwo ngïyö ki kan gwel mo ena ri percenthi mo 20-40%. Kiper manøgø nø, ni näk mo kwään gwel mo kan dhaanhø acieli ena ri 500 birr, kwään gwel mo kanngati man kiper køny tägö ri 100-200 birr. Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy ki man näk mo ki køør kanyo nø täkge ki kän piny ki gwel mo køny ki cwiir aciel ki thäängö, ngäcge ngääö ki man näk mo gwel mo jwäkge orømø wala kär rømø. Ni näk mo manya meet wala manya dwøk piny ngäcge ngääö thwøø. Kwään gwel mo jwäk jiyi cooth kiper køny di göör ngat kar tïï wøki piny.

Dikäädï 5: Ngat kar tïï wøk luubö man näk ocaanø ri dää tägö cage caannø jï jiy ki man näk mo gwel mo jwäk kiper køny manyagø nee kan kany mo pääö ki gwel møga, kiper ni näk mo jääbö ki gwel møga ni køny røk ki ge kiper mäc thum ni tïmë ni bung gwel mo jøw kunyö ki ge kany dee öölö mo tägö.Gwel mo jwäk kiper køny kana yo opïr mare keere.

Jøøo paac wïth jiy ki gwel mo jwäk kiper køny

Tägö 1: Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy ki man näk mo gwel mo kan kiper køny bung mage mo teek, kiper mana näk mo kwäänge nøk døc, køøre ki man göör kwäänge piny jøw kwänyö ki jiy ariew mo maga kwäänge kiper jiy bëët mo en yi dwättö. Jiy mo mak gwel tïïc marge beeye aciel: ni beeye ki man parge wïthge kanyo dee ngat mo kär jwääö ki gwet køny. Køøre jøøgø tïïc marge tïïcge tïïö kanyo ö ngato gööt piny no cwøl geni.

Ngat kar tïï wøk caane caanø jïge ki man näk mo da jiy ariew mo maga gwel mo jwäk kiper køny. Manøgø ree ba wiile këël mano thum caaykïli. Kiper nee cï wïthge ni jööt, ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy ki man näk mo jiy mo en bäät cwïïc ki bäät caam beeye jøøka.

Acanduk 4.3-4.4 Jøøka onyoodhø yie.

Nyuudhi, ya acanduk 4.3, jiy mo mak gwel ena ri kwäänö 6 ka 8.

Kidö 4.3: 'Jøøo paac wïth jiy'

1	2	3	4	5
18				6
17				7
16				8
15				9
14	13	12	11	10

Yi kïdö 4.4, manøgø ni piny enø, Jøøo paac wïth jiy ki gwel mo jwäk kiper køny ki mano tägë raa. 1 ka 18 onyoodhø:

Kïdö 4.4: Jøøo paac wïth jiy ki gwel mo jwäk kiper køny ni bee jiy mo en dhøk ki mo en ya anguudi ki køør kwäänö.

1	2	3	4	5
18				6
17				7
16				8
15				9
14	13	12	11	10

1	2	3	4	5
18				6
17				7
16				8
15				9
14	13	12	11	10

Køøre, ngata näk ena maal bäät cwïïc ni näk kwäänö mare 18, ni patha man ö ngata en ra 1 ka 17 keere ki man mak gwel mo jwääë kiper køny, ba gwel mo jwäk ngata en ra 1 ka 17 maae maaø.

Tier kän piny ki gwel

Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo gwel mo kan piny beeye mo ngato känö kiper nee kunye dëërë ba gwel mo mac beeye mo jiy møga. Gwel mo mac känö ki öölö kiper mana näk mo ge manya cool ni coole teek. Kiper manøgø nø, ena gïn mo beer ki man ö jiyi ni kwøngge kän piny ki gwel dikwøng ni ge poot kär tägö ki mäc, kiper këël do da öölö mo tägö cut poot løny jïge. Eni caane caanø jïge ki man näk mo dwättö mar kän piny ki gwel ki mac gwel mar yïth atudë cïppö ki kar kän mo beer mo jiy tïïë tïïö nee kän-ge ni jööt ni jïtge ki gwel mo wøp ki ri gwel mo kange.

Ciik mo ngeew kur /kän jïëdhï moe ki ciik.

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki män näk mo kän pereleth døc jï jøøa can ni kaala mäc, kiper mana näk mo manyagø nee dee gwel jïge dikwøng ni ge poot kär tägö ki mäc. Ngat kar tïï wøk jiy kwaae kwaaø kiper nee caange ni näk mo geno jïëy ki man kän-ge piny ki gwel cooth. Caane caanø ki man näk mo jiy moa can løny ki man kän-ge ki gwel. Ngat kar tïï wøk köö ni jöör kän patha kan gwel keere, ni kwac jiy kiper nee nyeng jïëth kän møga caange. Ni beeye:

- Ngeew lääc paac (teeng, dhäk, atëë, room ki gwïën)
- Ngeew warkiie, jap puur, okwëëc nywïëny, jap øtø, dhiithe mo thaal, ki jammi møga moa näk løny ki gath.
- Kan ruuc mo rømø yi dak ki yi cäng cooth kiper nee kunyë kanyo näk mo bung gwel wala kanyo bängë cam mo rømø.
- Kan beel

Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo gïïöge bëët gena jïëth kän, kiper mana näk mo ge løny ki wiil bang gwel kanyo manyi, wala løny ki man camö regi kanyo dee öölö. Caane caanø jïge ki man näk mo ge ba løny ki bëëtö ni ge ba känö ki nyeng jïëdhi teeng mwøgi, ni kööe ni kän beeye gwøk jammi kiper nee dëël køny ki ge yi nyïm. Teeng beel mo kan yi køøga ena nyuudhi mar kän aciel mo beer: beel mwøgi ba per cam yie aciel kanyo näk ri kac ba møøk di kanø kiper nee kunyë kanyo tïmë ni ri dwädë mo käc.

Käädï 2: Jiy di pëënyö Na'aperngø ni tïmë ni beer ki man kän jøwi ni dëël odwalø ni kaala man kän dhaanhø keere?' Løk pïëc mano løk manyagø nee tïmë ni gïï nut yie:

- Kän ni jøw odwättö cwïny jiy cøme cøme kiper nee kän-ge piny ki gwel ni patha man raanyge gwel.
- Kän ni jøw odwättö gwel gwøe gwøø kiper mana näk mo gwel mo kan ba rwäänyi wala ba kwal, ni ba caal gwel mo kan yi øtø yaak mo da ngat mo kälagø.
- Gwel mo kan beeye no cïp nee mac jiyi mo en yi dwättö, gwel bäätge di meedø køøre nyaay. Ba ni dii kan yi øtø yaak ge ba do nyaay.

Käädï 3:Gwel mo kany nyaacge ki jööra ngø? Løk pïëc løny ki man tïmë ni ki ri:

- Ngweew ceer (Share-purchase)
- Gwel mo meet bäät gwel mo mac (Service charges earned on loans)
- Gwel mo cam bäät jiy kiper mano toorge ciik mo dwättö

Käädï 4: Køøre ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö ni näk mo jööt ki man kän-ge piny ki gwel mo diet ki bïrrï $3 døølør (ni beeye bïrri mo 135 bïrr) ki yi dwääy cooth. Kany mør jøw köö ni teek ki man kan gwel teeng mwøgi. Køøre eni caa pëëö ni näk mo kan gwel mo $0.1 døølør ki yi cäng teek. Løny ki man köge ni kan gwel teeng mwøgi jööt. Køøre caane caanø jïge ki man näk mo kan$0.1 døølør mo kan ki yi cäng tïmö ni $3 ki yi dwääy, kiper manøgø nø gwel mo nøk mo kan cooth no dwalge regi tïmö ni gwel thööth.

Käädï 5: Ngat kar tïï wøk pëëö wala gät ceer tïmë na adïï. Caane caanø jï jiy ki man näk mo gät ceer manyagø nee tïmë ni løny jï jiy mo en yi dwättö bëët; ki yi caaykïlbärë cooth kanyo røøm jøwi, këël kanyo tïmë ni ri dwädë moa näk gwel mo nut nøk. Caane caanø jïge ki man näk mo ngati man manyagø nee pare ki man ngëë ki ceer aciel cooth kanyo røøm jøwi, ba këël ceeri abïïc ojïïö nee ngeew dhaanhø aciel. Gät ceer mano cïpge piny manyagø nee tïmë ni løny jï jiy beet ni këël jiy moa can døc løny ki man ngëëge. Nyuudhi, ni näk mo $0.5 døølør ojierø, ngati man manyagø nee jïïë ki man näk mo kän tïmö ni ena yïthakiic $ 0.5 ki $2.5.

Käädï 6: Ngat kar tïï wøk gät ceer maae piny ni caan-gø jï jiy ki man näk mo gööra piny yi wëël ciik marge, mano tïïc ya acoonga maya. Caane caanø ki man näk mo dwättö teek mar ngeew kur /kän piny manyagø nee kale, ni caan-gø ki man näk mo dwättö ränyö ni näk mo jiy møøk ocungö ki kän wala geno tïmö ni ge ba känö cooth. Køøre jiy mo en yi dwättö tïïë tïïö nee cäänge bäät gïno tägi ni näk mo dhaanhø aciel ocungö ki ngeew kur /kän, køøre gïnö ngøl jiyi gööra piny kiper kith yi wëël ciik. Køøre caane caanø ki man näk mo kanyo tïmë ni kän teek (teeng kanyo poot caami ni kär kaaø) dwättö bärë jïëy ki man tïïc kän nee cungë ki dwääy aciel wala dwädë ariew. Manøgø di tïïö yïth mïëri møga kanyo tïmë ni ri dwädë mo käc ngeew kur /kän di tïïö nee cungë ki 1wala dwädë 3. Këël ni bëëdë ni cenø, caane caanø jïge ki man näk mo kän beeye gïn mo pereleth døc ki røk tïïë mo dwättö køøre manyagø nee tïmë ni cungi kiper kany mo thiinh.

Ciik mäc ki jïëthë moe.

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk pëëö ni näk mo da dhaanhø mo mäyö ki gwel dikwøng teeng bang beeng, bang jiy mo mayö bangge, bang akaang kän, bang ngat gath, bang wat wala nyiwat. Ngat kar tïï wøk tier gïna mac gwel kipere pëënyë pëënyö.

Käädï 2: Køøre eni gïna näk nut yi mäc cooth pëënyë pëënyö ni köö ni gwel mo mac ge bëët di jammi mo cïp piny kiper kany cooli yie, ki jöö man cooli ki gø (cool no ngøørø wala dicoolø yie aciel) ni caani ni näk mo da gwel mo meeda bäätë wala bungö. Køøre caane caanø jï acoong dwättö ki man näk mo kanyo kønyge dëëtge ki gwel mo kan jiyi kiper mäc manyagø nee dee ciik mo cïpge piny mo bung dhaanhø mo moe di meedø ni bängë gwäc dhøk mo tägö.

Käädï 3: Køøre jiy moa en yi dwättö ki di pëënyö ki gïn mac gwel kipere. Ngat kar tïï wøk caane caanø jïge ki man näk mo ba manygø nee mäcge ki gwel mo ba løny jïge ki cool ni jööt, ba gwel mo thööth mac ki kanyo tïmë ni bung gwel ni manøgø ba raac cooth këël ni bëëdë ni ba mac ki[er nyigadha. Ngat kar tïi wøk ree kønye kønyø ki leerø 1 mana en yi kwään bøøgø mo 41 kiper nee gïnögø caane.Gwel ba manygø nee tïmë ni mac kiper nyigadha keere cooth, ba løny ki man maay kiper nee røk køny ki ge ki jammi møga ni näk mo ngata mäyö ngääë ki man näk moløny jïrë ki cool. Køøre ngat kar tïi wøk jiy mo en yi dwättö pëënyë pëënyö ni näk mo da teeng gïn mo caala teeng manøgø mo tägö dëëtge.

Käädï 4: Køøre dwättö di pëënyöki caa man jïëc jiy nee mäcge yie ki gwel. Ngat kar tïï wøk köö ni näk mo mäyö laargo jïëc, jiy mo thööth mo en yi dwättö ge jïttö ki gum dëël mar mäyö. Ba tïïë møøk kaa teeng piith lääy ki puur ge jïtta ri mäyö mo kädö ki juu ariew ki maal. Dwättö manyagø nee caa man jïëc mäc yie tïïë ni køøt juu ariew mana yie cään ki juu apaarkangween mana yie bäär yi caaykïl aciel, ba løny ki man wiili køør cwiir aciel. Kanyo no ö jiy moa näk odwättö no ngølge caa man jïëc mäc yie, ngat kar tïï wøk caa manica gööre piny.

Käädï 5: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo kwään gwel mo mac jiyi ba manygø nee pöödhë ki kwörë adäk ki kwään gwel mo kange. Tiere lame lamø jïge ki man näk mo manøgø bung ngør jammi ni dïët mänë mänö, ni mänjiy ki mac gwel mo thööth mo ba løny jïge ki cool.

Käädï 6: Gwel mo käl bäät jiy mo mäyi. Ngat kar tïï wøk manyagø nee døø bang tier dwøl man ni köö ni gwel mo käl bäät jiy mo mäyi en, dwøl manøgø jøwa wääc bäätë ra acoonge moa dikwøng. Gwel mo käl bäät jeey mo mäyi ba manygø nee käl ni beeye gwel mo cool jï jiy mo mäyi. Gwel mo kä bäät jiy mo mäyi beeye gwel mo dwättö køøre ba rwäänyi bang jiy (kaateeng mano mac bang beeng wala jiy møga mo mäyö bangge). Gwel mwøgi døø bang jiy mo en yi dwättö, kiper dïcïbö jïge nee ngørge kanyo thum caaykïli.

Luup moi ni piny kany iidi caanø kiper pëëny gwel mo käl bäät jiy mo mäyi:

- Gwel mo mac ngata macgø ree kønye kønyø ki gø kiper nyigadha mo jïttö reek ki gwel. Ni näk mo dhaanhø ree kønye kønyø ki ge yaak kiper mana näk tïïc ni di maaø, ngatøgø ba jïtti ki gwel ree køøre gwel mwøgi manya cool.
- Kiper nee kar gwel moa näk omaaø ni kär coolø päängë
- Kiper nee gwel mo dwättö meede
- Kiper män mäyö mo bung tiere

Dwättö kwään gwel mo käl bäät jiy mo mäyi ki yi dwääy (ni jwäk ki køøt juu angween) cooth cïbë pinys. Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo thööth mar gwel mo käl bäät jiy mo mäyi gwel mo kan tïïë tïïö nee laar nyaay, ba mäyö mør tïïë tïïö ni teek jï jiy mo en yi dwättö. Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo dwättö mo kän mo yïth atudë mo thööth gwel mo kälge bäät jiy mo mäyi beeye 10%, ba møøk ge käla gwel mo nøk mo en ri 5% ni møøk ge kädö ki gwel mo thööth mo ena ri 20%. Kanyo ö jiyi moa en yi dwättö no ngølge kwään gwel mo käl bäät jiy ki yi dwääy kiper mäc ngat kar tïï wøk gïna ngøl göörë piny.

Ngat kar tïï wøk jiy moa en yi dwättö pëënyë pëënyö ni näk mo ge manyagø nee røkge kønyge ki jöör käl gwel ki gø bäät jiy mo mäyi mana näk gwel man ni mana näk gwel mo mac ba per cool bëët yie aciel ki mana näk gwel mo mac dicoolø bëët. Ngat kar tïï wøk köö ni jöö mana näk gwel ba per cool bëët yie aciel beer, kiper mana näk mo gwel mo käl cääp ki ri gwel moa näk odööng ni kär coolø, ba jöö mana näk gwel mo mac dicoolø bëët manyagø nee dhaanhø tïmë ni coola gwel mo dïët këël do näk dhäk gwel møga oni cool dhaanhø. Ni näk mo jiy moa en yi dwättö ki jiera man kønyge dëëtge ki jöö mana näk gwel dicoolø bëët, løny ki man kønyge regi ki gø kiper mana näk mo cääp tïïë tïïö ni jööt,

Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo gwel mo dwättö nyaac døc ki ri mäyö mar jiy , ba mäyö ba thiel dëët jøw ki teek. Jiy møøk løny ki man caarge gø ni gïna pereleth beeye ki man jïetge ki kany mo beer mo ge käna yie ki gwel. Ba bung ngat mo di maaø ki teek kiper nee mäyë ki gwel ni kere manye.

Ngat kar tïï wøk manyagø nee jiy köömë kiper mäyö ba jïëcge jï jiy mo tøør yi dwättö.Dwättö mo kän ki mäc mo yïth atudë møøk gwel mogi oränyö ki jöörögø. Dwättö mo kän ki mäc mo yïth atudë moa näk mäyö jïëcge jï jecge keergege jïttö ki gwel mo thööth, ni bung gwel moge mo thööth mo ränyö. Dwättö mo gwel mo kälë bäät jiy kiper mäyö beeye 10% ki yi dwääy jïttö ki 50% ki yi caaykïl aciel (nyuudhi, ngat mo ngëëö ki ceer mo gätë $100 døølør jïttö ki $150 døølø kanyo tïmë ni ri ngør jammi). Jiy moa en yi dwättö manyagø nee ngääthge ni näk mo geno cäädhö ki jöö mana näk ocïp piny jammi mo tïïcge thurakarge.

Göök mar Gwet Dwättö

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo da gwel mo thööth mo di joot dwättö ki ri:

- Ngeew kur /kän
- Gwel mo cam bäät jiy
- Gwel mo käl bäät jiy kiper kän

Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy ki man näk mo gïn dëët dhi maakile/acanduk mar gwel kipere patha per kuuw mo kwättö, ba beeye kiper nee ngäc ki man näk mo jammi mo tïïc bëët tïïca nyïm jiy . Leerø 2 (bøøge mo 41) di caanø yi caa man kiper caan gïno raac no duu bung dëët dhi maakile/acanduk mar gwel.

Käädï 2: Ngat kar tïï wøkteeng maakile/acanduu gwel mana näk otïïc prøjeki kiper nee dëël køny ki gø nyoodhe nyoodhø jï jiy . Caane caanø jï jiy moa en yi dwättö ki man näk mo jammi mo manyge kiper tïïc tïïë mokän ki mäc dicïbö jïge ni päng ni ge dëët japøge maakile/acanduk mar gwel ena gïrpiny aciel. Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo maakile/acandum mar gwel dicïbö jï ngat mak gwel ni beeye ngat gwøkgø kwör røømø. Kanyo no dëët dhi maakile/acanduk ngat mak gwel dhi gø ba jabe këët kiper mana näk mo bung kulpï baange.

Ngat kar tïï wøk jammi mo nut bëët nyoodhe nyoodhø jï jiy . Ni beeye:

- Acanduk/Maakile mar gwel mo dhee di dëëtö
- Kul pïïë mo dëët adäk mo teek mo man nø jïrë di nyïëdi ariew
- Weet kän mo jïttö ki 25
- Kaade mo 25 kiper jiy mo en yi dwättö (ola ngørø jïge)
- Maaythime ariew: aciel kiper ceer ki mør mo pääö kiper kän mar yi cäng
- Maar maaythim
- Gïr kïïö (ruulär)
- Peene ariiew: aciel cøl wala mar, ki mør mo kwaar.

- Gïr cääp (calculator)
- Caani mar laacthïc, mo bär mare beeye ceenthimëthïri mo 30, ni dööngö mare beeye ceenthimëthïri15 (aciel kiper gwel mo cam bäät jiy ni maya kiper gwel mo jwäk kiper køny, ngeew kur /kän ki pïït mo cool)
- Bee mo gwel 3, mo cengge dagø: aciel kiper gwet køny, maya kiper gwel mo mac na aciel maya kiper gwel mo kan ki yi cäng.
- Nywïeny mo rwødhø mo 60 (nyïeny mo kan) mo bär marge beeye ceenthimëtïri 3.

Eni gïïöge kälë wøk ni caan-gø jï dwättö ki man näk mo gätge manya cool kanyo tïmë ni ri mojuul 4. Caane caanø jïge ki man näk mo manyagø nee dëëtge jekge ki kiper cool kät jammi, køøre ni näk mo gät japøge ba coolge pwöc ba løny ki man cääth nyïm.

Gïna näk manya mak: kiper prøgraami mwøgi dëël manya køny ki acanduki mo thøkge di dëëtö. Acanduki mo dhøki di dëëdö ngäädhë ki jöör tïïc kälë kälö, ni dwättö mo bung acanduk mar gwel jïrë gwel moe rwäänyö ni døø ngäädhë mar jiy piny ki bwöthë, moa näk mo geno dïëdö ni røkge kønyge ki gwel ni kuc). Acanduk mar gwel thwøø tïïë tïïö nee ngäc jiyi ki man näk mo mäyö wala kän tïïc ni jiy mo en yi dwättö nut bëët ni bung gïn mo göörö mo cängø raanyø ni jiy møga kär jïëy bäätë bëët. Kany näk gïn ba løny tïic yie keere beeye goode mo päänyë kwöra näk kuuwë thööth yïthge.Kiper teeng kwöröge gwel manya kan yi beeng (kiper mana näk mo beeng joode jööt kwöra näk pëënyë), wala dëël di kønyø ki bee moa näk dhøkge di dëëtö mo løny ki man kani tier abïï.

Joon Acaany wëëlö ki Luunge piny/ gööc piny:

Ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö ni näk mo pïëc dagø jïge

Ngat kar tïï wøk nïr dwääy man tïïc acoonga maya yie caane caanø, ni caan tier pwöc ki man näk mo beeye “Jiing ciik mo dwättö” ni caan-gø jï ngat gööt piny ki man näk mo manyagø nee nude bäät acoonga maya. Eni thwøø jiy abïrieø møøk kwanye kwanyø kiper nee wïthge parge ki tiet pwöc, ni caan-gø jïge ki man näk mo ge di pëënyö ki tiet pwöc kar acoonga maya. Ni näk mo løny manøgø di nwøø.Køøre jiy moa e yi dwättö dipwøø kiper cïp dëël marge na acoonga pergø dëët.

Leere

Leerø 1- Tier leerø: Mäc mo pereleth ateeng mäc mo nyïëdi? Jemimah beeye ena dhaanhø mo ena yi dwättö mar kän ki mäc mar yïth atudë (VSLA) mar Magugu 3. Køøre jïrë da opïrri adäk mo ruuc mo ee kanø kanya løny kaci. Ni tïmë ni caa mar cool gwet göör ena cädö nee ruuc mana näk ee kanø gadhe kiper nee gät øt-göör coole. Jemimah beeye ena dhaanhø aciel ki dëët jiy moa cwääc Magugu 3. Ena pëëö nee mäye ki gwel kiper nee gwet øt-göör coole. Acaan jïrë ki man näk mo eni ba jïëc ki mäc kiper gïn mo caala teeng manø kiper mana näk mo perebaleth døc. Ena köö ni ji manyagø nee ruuc mare kane ki dwääy aciel kiper mana näk mo beeye caa man mëët gätë yie. Ena köö ni pïïdö løny jïrë ki cool, ni cool gwel mo käl kiper mäyö ni jïttë ki gwel bäätë. Ngat kar tïï wøk pëëö ni näk mo jiy mo en yi dwättö egi caarø ni Jemimah doo jïïö nee mäyë ki gwel.

Leerø 2- Tier leerø: Göök Mar Jap Dwättö. Akaang mar kän mo cwøl ni Ngare Mtoni (ge patha jøøa atut mo dwättö kiper kän piny ki gwel ba gena akaang mo cwäää yaak) gwel moge acïpge jï ngat mak gwel marge mo dhaagø mo ngäädhö ki caan adïëri. Gwel kïthe paac ni kääre ki yo pïr mare ni nyooth kwään gwel cooth kanyo røøm jøwi. Ki køør dwädë abïciel gwet akäängi moa nøk atägö ki man kwötge. Ngat mak gwel kwään gwel moa näk ee kan yi øde angäåe ki man näk mo opïï ri gwel mo 10,000 TShs (ciliing mar tanjaania).

Dïcäng aciel, ngat paare atïmë ni manya man lwötë røk gwetøge ki kumë mo nøk kiper nyigadha mar caak mare, ni köö ni laare cool kany mo yie cään ba eni ba cudö ki gwel mo cool kiper mäyö. Køøre ena kädö ki gwel mo pïï 5,000 kiper nee wäätge jäängge Naayrööbi kun määnye ki tiïc, ba caa man cïïë kere pëënyö ni gwel käre coolø ki caa mana näk omanyø. Ngat mak gwel agootø døc, køøre kiper nee gïna tägö ba ngäc, gwel mwøe näk ogöör piny awiile, ni ngøl moa käl cwøre wøk. Ba ngat gööt piny mar akaang kän manøgø wïïtö mana näk otägö ajoode ni jääl dhaangøgø kiper mana wiil kwään gwel mwøe ni kööe ni bung gïn mo nyoothagø ni teeng gïnögø ba tïïë dëët gwet jiy møga, këël ni bëëdë ni eni päänga kar gwel moa rwäänyö ki ngøl kän mare.Eni bääyö mare acaane kiper gïna tägö ni jïëy ki man bëëdë ni nut yi dwättö yaak ba tiïc mare mana dikwøng ba tïïë ni ö gïna tägö ni raany wödö mar jø poge.

Pëëny jiy moa en yi dwättö kiper nee wäächge bäät leth per mar jöör dëët mar kulpïïë adäk, mana näk kulpïïë ena bang jiy adäk mo pääö. Wääc bäät leth per mar jöör dëët manøgø kiper jiy moa näk geno jïëy ki man tïmge ni jø mak Acanduu gwel/maakile (manøgø tïïë tïïö nee jiy yïthge ba tïmge ni teek ki ge, kiper mana näk mo bung gum dëël mar kwättö wala raany gwel, ge ba cädö kiper ngäädhe mar jiy ki ge wala teek ec mar jiy ki ge).

4.3 Mööjuul 3: Jiing Ciik Mo Dwättö

Gïn manyi nee kwany:

Kanyo tïmë na anguun pwöc:

- Jøøa atut moa näk odwätto kiper kän piny ki gwel ge käna wøk ki ciik. Ciik mwøgi
- Jöö man käär dwättö ki gø, ngat kar gø ki jöö man jier jiy mo käärgø ki gø cïbe piny
- Jöö man käär gwet køny ki gø, gwel mo kan piny ki pøøløci mo mäc cïbë piny

Pällë bärë

Ngat kar tïï wøk ngat göök piny pëënyë pëënyö kiper nee jammi moa tïïc caane jï jiy moa näk odwättö, køøre eni kwäärö, ngat gööt piny ki ngat mak maakile kwaae kwaaø kiper nee cwötge ka acoonga kanyo tïmë ni pwöc moa näk anguudi. Køøre eni jiy moa näk ojierø ni näk abïngween kiper nee tiet pwöc caange cängë pëënyö. Ni caan tier pwöc mar enø, ni caan-gø jï jiy ki man näk mo gïna tïïc acoonga kipere beeye per nee kän wøk ki ciik mo bwøtha jiy ki käär dwättö. Jiy mo en yi dwättö manyagø nee ci wïthge ki man näk mo ciik mwøgi cwääcge kiper dëëtge, køøre ni näk mo ciik mwøgi otïmö ni ba päng wala ba tiir løny ki man tiirge ya acoong dwättö. Kanyo no jiing ciik, di göörö ni kïthi yi maakile/acanduu gwel kiper nee o neen kanyo dëë gïn mo kär ci wïc, këël ni bëëdë ni jiy møøk göör ki kwäänö ba løny jïge. Manøgø ngäädhë cwääë cwääö yïthakiic jiy kiper manø ngäcge gø ki man näk mo luup moa näk egi ngøørø kunyö kanyo dee öölö wala bung winy dëël mo tägö.

Wëël ciik beeye ena:

- Ciik mo göör piny mo gïna cwääc dwättö mar kän piny ki gwel kipere ki tiere olamø yie
- Ngat käär dwättö mar kän piny ki gwel ocaanø yie.
- Jöö man jier jiy mo käär dwätto mar kän piny ki gwel ocaanø yie

Dwättö manøgø ena mar jiy mo en yie ni jøøgø ge jëëtö ki bwöthë mo kääragø. Wëël ciik jöö man tïïc gïnögø ki gø manyagø nee caane.

Wëël ciik mar dwättö yie da luup mo cäänö kiper ciin jammi jï dhaanhø, teek ki jïëth lëëngö. Eni thwøø poot cäänö kiper pøøløci mo gääbö ki gwet køny, ngweew ceer/kän ki mäc ki jöö man ö dwättö ni ngør gwel ki gø ya anguun caaykïl mar tïïc.

Ngat kar tïï wøk pwöc ngørø ngørø ni thängi ariew: aciel mo cäänö kiper jöör käär dwättö ki mør mocäänö kiper ngeew kur /kän, mäc ki ciik gwet køny.

Jöö man ö dwättö ni käär ree ki gø

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk pëëö ki pïëc man, Wëël ciik agïna ngø? Jiy tïïë tïïö nee wäächge bäätë ni coony bang løk pïëc ki man näk mo wëël ciik beeye wëëlö mo göörö mo cäänö kiper gïn many dwättö nee tïïë, jöö man kääri ki gø, ki jöö man jier jiy mo käär dwättö ki gø kit eek mano cïp jïge. Tïmö ni ena wëëlö thwøø mo jöö ki pøølici mo tïïc tïïë (gwet køny, ngeew kur /kän ki mäc) ki ge ocïp piny yie.

Käädï 2: Ngat kar tïï wøk jiy moa en yi dwättö pëënyë pëënyö ki pïëc man, Anga okäl ciik wøk ni näk dwättö kääre eni? Jiy løny ki man köge ni beeye bwöthe mo dwättö, ba wïthge pare parø ki man näk mo beeye acoong dwättö okän wøk ki ciik. Bwöthë mo dwättö beeye geni okïth ciik bäät tïïc kanyo ö acoong dwättö no jïëc ciik ki teek mar bwöthë mo kïthge bäät tïïc.

Käädï 3: Ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö kiper nee jap kïth yi wëël ciik caange.Manyagø nee ngääë ki man näk mo thööth luup moi caange caanø.

Jöör käädö

- Gïna cwääc dwättö kipere
- Jiy mo en yi dwättö ki jiy moa näk tøør yie
- Jöö man jier bwöthë ki gø
- Jöö man käl bwöthë wøk ki gø
- Kwör røømø mo jiy moa en yi dwättö
- Jöö man ö jiyi wøk ki yi dwättö ki gø
- Gïno tägi kanyo dee dhaanhø mo thøw
- A gwel adïï no cam bwöthë mo dwättö bäät jiy moa näk obääyö?

Tïïë (di gïï mo nø maa piny ya acoonga mana dikwøng)

- Jöö man kän jøwi ki gø
- Jöö man mäc jøwi ki gø
- Gwel mo jwäk kiper køny adïï
- Køny mano duu gwel mo jwäk kiper køny

Caani jïge ki man näk mo jammi moa näk ocaanø maal kaagø cäänö kiper jöö man ö dwättö ni käär ree ki gø ki jöö man tïïc tïïë ki gø. Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy ki man näk mo ge cäänö bäät luup mwøge ni kööe ni jammi moa näk gääbö ki gwet køny ki ngeew kur /kän ki mäc jøw oni cäänö bäätge ya acoonga mana dikwøng, køøre ba manygø nee jøw cängge cään bäätë ennø. Ngat kar tïï wøk wïth jiy pare parø ki man näk luup moa carge kiper jöör tïïc japøge kar kaaca ee maa piny køøre kïtha yi wëël ciik.

Käädï 4: Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy moa en yi dwättö ki man näk mo jöö man tïïc jammi ki gø mana näk tiet jammi ena yie ee göör piny, ni gïna näk odööng beeye man rang tiet gïïa näk ogöör piny; køøre ge pëënyö kiper nee wäächge bäät tiet luup mwøgi ni jïëcge bäätge. Ge köömë köömö kiper nee jammi ba tïïcge ni lacge layø kiper mana näk mo manyagø nee ciik wørge ni jïëcge gø. Ni näk mo løny, acoonga mør cänggø tïïyö kiper nee jøw cäänge bäät tiet luup ni thöör wëël ciik thöör.

Käädï 5: Wääc bäät jöör tïïc ki thöör jöör tïïc (neenï piny kaagø). Ngatkar tïï wøk cïpa piny ki caae ariew kiper nee tïïc manøgø thumë yie, køøre manyagø nee ngääë ki man näk mo jiy bëët wïthge egi këël ri gïna tïïc ni ge nut yi tïïc manø bëët.

Tïïë moa näk cïpa dwättö

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk døøa bang acoonga mana kän jøwi wøk yie ki ciik ki jöör tïïc tïïë mo kän, ki mäc ki gwet køny. Ngat kar tïï wøk ciik ki jöör tïïc mana käl wøk cänge rangø ni pëëny jiy wala gïia näk ogöörö tiir. Ni näk mo da gïrpiny mo jøw kär jïëy ki gø manya tiir kany ennø.Tïïc man laargø tïïc ni di layø.

Jöö mana näk wëël ciik ojiingø ki gø: Luup moa näk ocaanø kiper ngat kar tïï wøk:

- Jöö mana näk wëël ciik mar jøøa atut moa näk odwättö kiper kän otïïö ki gø onyoodhø ki ri pïëc yïth bøøge mwøgi ni nyïm yøø. Kanyo nø ö jiyi moa en yi dwättö no wäächge bäät pïëc mwøgi, wëël ciik di göörö na anguudi ni ö jiyi moa näk ogöödö bëët ni tïïcge ngïï marge, ni ö jiy moa näk kär göödö thwøø ni munge lweetge yie kiper nee ngäc ki man näk mo jiy bëët ojïëy ki ciik moa käl wøk. Neen luup moa näk omeedø ra 2 mana näk warakata mana ngaam man göör wëël ciik yie ena yie.
- Kanyo näk mo jiy ge ba jïëy ni wiil acaare ni jööt yi dwättö (kiper jammi moa näk dhaanhø opöödhö ki yïthge leth per bärë mar jïëdhï mo tïïö ki ge) mut luup moa näk gääbö ki gø gööra piny na luup jaak ba patha pïëc. køør ki yi jöör göör mana näk *göörë ogääng (Italic)*.
- Tiel adäk, Ni näk mo da Gääbö mo da tïïö ki bïïrë mo gwel moa en wøk manyagø nee jøw kwøngge cään bäätë dikwøng. Ngat kar tïï wøk manyagø nee caane ki man näk mo teek mar jøøa atut moa näk dwättö kiper kän piny ki gwel mana dwøng beeye kanyo lønye jïge ki man käärge dëëtge keere ni kän-ge piny ki gwel. Kanyo jïtge ki gwel mo mogi keerge ge jïttö ki metec mo dwøng ni tïmë ni dëëtge käärage keetge ni kaala jiy mo gwel mo macge jootge bang bïïc gwel mør. Gïïöge ni piny yøø manya kïth ya acaara:
- Jøøa atut moa näk odwättö ba manygø nee jïëcge ki man kan-gegwel moge bang bïïc mäc mør kiper mana näk mo bïïc mäc manøgø løny ki man män kän ni jøøgi bäätge da pïït.
- Ni näk mo jøøa atut moa näk odwättö geno mäyö ki gwel bang bïïc mäc wala beeng, beera eni ki man mäcge ki gwel mo thööth ni cängge gø maanynyø. Jammi dagø ma ariew kiper gïn:
- Mana dikwøng, ni näk mo jøw mäyi ni dëël odwalø løny ki man mäc jøwi ni gätë odøø piny, kiper mana näk mo caae mo jøw mäyö bangge gwøe gwøø.
- Rietge mac gwel mo thööth ni yie aciel no ngøri, dwättö tïïë tïïö nee jïtë ki gwel; ba ni näk mo mäya dhaanhø keere yaak, tïmö ni jïtta jiy moa mäyö bangge ki gwel.
- Dwättö ba manygø nee mäye ki gwel mo pöödhö ki bäät gäth ceeri bëët kiper jammi ariew:
- Kiper nee jiy ba mäcge ki gwel mo thööth mo coole teek: nyigadhe moge tïmö ni beyyø ni näk mo ge nyaaya mëëth mëëth ni kaala man päärge gø ki man nyaacge yie aciel.
- Kiper nee ngäc ki man näk mo dwättö gwel mo maae cooth løny jïre ki cool, këël ni näk mo ba løny jï jiy mo en yie.

Jöö mana näk wëël ciik ojiingø ki gø

Jöö mana ö dwättö no käär ree ki gø

I. LUUP MWØA PERGE LETH KIPER

- Ngeng dwättö?
- Dwättö joodi kaa?
- Dwättö otïïö ki dwäänë mane?
- Dwääy mar göör nyeng, ni näk mo dagø?

II. GÏNA CWÄÄC DWÄTTÖ KIPERE

- Gïna cwääc dwättö kipere beeye per nee tïmë nidëëre käära eni keere, ni cïppë ki tïïë mo gwel jï jiy mo en yie.
- Agïïë no tiïc dwättö kiper nee gïna cwääy kipere thurkare?

III. GÄÄBÖ MANO TÏÏC KI BÏÏRË MO GWEL MWØA EN WØK

- Dwättö ba mäyi bang bïïc mac gwel møga kanyo poode ni caaykïl mana dikwøng mar kän ki mäc. Ni näk mo dwättö mayo bang bïïc gwel møga yïth caaykïli moa en nyïm, dëëre kønye kønyø ki ciik moi ni piny kany
- Manyagø nee tïmë nimäya acoong dwättö bärë ni patha jiy mo en yie no mäyi
- Dwättö ngato mäyö baange ba jïïë nee dee gïn mo ngääë ngääö kiper gwel mo jiy .
- Gwel mo kan jiyi røk ba køny ki ge kiper mäyö kwör møga
- Gwel mo mac dwättö ba manygø nee pöödhë ki bäät gät ceer moa cool jiyi beet

IV. ANGA NI LØNY MAN TÏMI NI ENA YI DWÄTTÖ?

- Acwiiri adïï no cïp piny?
- A Gwäc/dhakmane no cïp piny?
- Kar bëëttö?
- Jammi møga moa näk ocïp piny?

V. JÖÖ MANA NÄK BWÖDHË MO DWÄTTÖ OCÏP PINY KI GØ

- Kwäärö
- Ngat gööt piny
- Ngat kan maakile
- Jø kwaan gwel ariew

VI. Jöör lëëngö/jïër.

. A cwiiri adïï no beet dhaanhø ni ena bwödhi mar dwättö?
- Kanyo täk caaykïl mo nyään lëëngö/jïër manya tiïc.
- A kwään jiy adïï ni näk omanyø nee lëëngö tiïcge?
- Kanyo tïmë ni ri lëëngö ngati man lëënga yi gïrpiny mo kanø.
- Kwään jiy mo leeng kiper bootha aciel beeye ariew
- Ngat mo di leengø kiper bootha manyagø nee tïmë ni kwanya dhaanø mør.

VII. KÄL JIY WØK KWÖRGE KI LËËNGÖ

- Jiy mo enya acoong dwättöløny ki man pëëge nee ngäcge ki näk mo jiy moa näk ojierø løny ki man tïmge ni bwöthë mo dwättö.Ni näk mo thööth jiy moa en yi dwättö ongutö ni di dhaanhø mo manya käl wøk ki ri bwöthëmo dwättö, ngatica manyagø nee pär ö wøk ni jëën kare ki dhaanhø mør.

VIII. Acoonge

- Kiper nee kän tïïc jiy mwøa en yi dwättö ge røømge ki køør nïnë?
- Kiper nee mäyö tïïc jiy moa en yi dwättö ge røømø ki køør juu ariew?
- Acoonga cäätha nyïm ki juu mo 52 këël kanyo poode ni jammi poot kär ngørø.

IX. JIY MO WEC DWÄTTÖ

- Ni näk mo dhaanhø manyagø nee dwättö wiie kiper gïn mo tiere dagø kaateeng wääth kany mør, gwel mo cool jïrë ocääpi dwättö ni dï?
- Ni näk mo dhaanhø dwättö wiie wiiø ni caaykïl poot kär thum kiper gïn mo tiere bunggö, gwel mo cool jïrë ocääpi dwättö ni dï?
- Ni näk mo dhaanhø oriemø kiper bung ngeew kur /kan gwel, gwel mo cool jïrë ocääpi dwättö ni dï?
- Ni näk mo dhaanhø oriemø kipermana kere pïïdö coolø,gwel mo cool jïrë ocääpi dwättö ni dï?

X. RIEM DHAANHØ YI DWÄTTÖ

- Agïnë no riem dhaanhø kipere yi dwättö?

XI. THØØ MAR DHAANHØ MO ENA YI DWÄTTÖ

- Ni näk mo dhaanhø othøw gwel mo cool jï tuungge ocääpi dwättö ni dïï?

XII. GWEL MO CAM BÄÄT JIY

Acanduk manøgø ni piny kaagø eno gwel mo cam bäät jiy mo bääyi ocïp piny yie

Baac Ciik /Bääy	Kwään gwel
Käängö ki kar acoonga kiper gïn mo tiere bungö	
Ciin kar acoonga ni caa okaalø	
Bung par wïc ki ciik dwättö	
Rwääny kaat (warakan ngïï) mar dhaanhø	
Cäänö/waac ni jøw ena yi pwöc	
Bung wør wat maya	
Bung par wïc ki luup mwøa ngøøri ki tïïë mwøa tïïc bäät acoonga	
Kanyo dhäth tïïë moa näk okoorø ji bwödhï ciel røk mo käär acoong dwättö	

XIII. WIIL WËËL CIIK MAR DWÄTTÖ

- *Jiy mo jïttö ki 2/3 manyagø nee jïëcge ni wëël ciik poot kär wiilø*
- *Ngati man løny ki man caan gïna näk manya wiil ri wëël ciik*

Jammi mo tïïc dwättö

I. KÄN

- Jiy løny ki man ngëëge ki ceeri mo 1-5 kanyo røøm jøwi cooth
- Gät ceer aciel otïmë na adïi?
- Jiy løny ki man jwääge ki gwel mo dïët kanyo cak caaykïl cooth kiper nee gwel mo kan piny kiper mäc nee laar nyaay. Gwel mo jwäk manyagø nee tïmë no pöödhö ki ceeri abïïc ni näk mo jiy bëët ojïëy.

II MÄC/MÄYÖ

- Anga no jïïö ki mäyø?
- Kwään gwel mwøa näk ocïp piny nee mac dhaanø bee gwel mo pöödhö ki kwörë adäk ki gwel mwøa kane.
- Nïnë mwøa näk ocïp piny kiper nee pïïdö dwøgi yie bee juu mo 24, ba kanyo poode ni ri caaykïl mana dwøng bee juu 12 keerge. Ngati man manyagø nee pïïdö kwøng cool ni poot kär mäyö ki gwel møøk.
- A gwel adïi no jwäk bäät jiy kiper mäc køør juu angween cooth?
- Agïnë no tïïc ni näk mo dhaanhø gwel moa maae käre coole?
- Akëël kany mo nyïëdi no ö dwättö no caargø ni pïïdö ba cool këët ni täge ki man tïïc gïna näk rømø ki ngat mo gwel kärë laar cool?
- Agïnë no tïïc kiper dhaanhø mo thøw no mäyö ki gwel?
- Agïnë no cïp maal kiper mäc?
- Agïnë no cïp na rietge ki køør gïna näk bwöthö eni kiper mäc?
- Agïnë no cïp na dääge wala anguudi kiper mäc?

III. GWET KØNY

- Gwel mo jwäk kiper køny otïmë na adïi?
- Akwörë adïi no jwää jøwi ki gwet køny?
- Gwet køny kunyë ri caa mano täk gïïu reyyø mo ocwöp dëël mo nyïëdï?
- Agwel adïï no cïp kanyo thøw cï dhaanhø wala cwøa dhaanhø?
- Agwel adïï no cïp kanyo dee nyilaal mo thøw?
- Agwel adïï no cïp kanyo dee mïïö wala wuuö mo thøw?
- Agwel adïï no cïp jï dhaanhø øtø mare wala kar tïïc mare oränyö?
- Agwel adïï no cïp kanyo dee dhaanhø mo tuu yi paac?

Gïna näk manya mak. Jammi moa näk ocaar jiyi ni pergeleth man kunyö ki gwet køny kiperge cïba piny yi Prøgraam mannø. Man no nyoodhø kany en bee mana näk ocaarø yaak ba poot manya wiil.

Käädï 2: Kanyo no ngøør luup bëët, dëër wëël ciik mana näk bung gïn mo göörö yie di päängö ni ö ngati man ni kïth ngïï mare ree. Køøre wëël ciik dicïbö jï kwäärö mar dwättöni caani jïre kiper nee gwøe keel kanyo røøm jøwi, ni bee kanyo kïthi ya acanduk mar dwättö.

Joon Acaany wëëlö ki Luunge piny/ gööc piny:

Ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö ni näk mopïëc dagø jïge.

Ngat kar tïï wøk caane caanø ji jiy ki näk mo kiper nee ciik mo dwätto ngäc jiyi bëët, manyagø nee ngati man dee

ciik aciel mo maae wïië, nitägi ki tiel II ni ngøl tiel IV wøk(Ni bee jöö mana näk bwödhë mo dwättö ocïp piny ki gø). Thöötha kwään ciik ki kwään jiy , køøre beeye kwään ciik mo nøk no maa wïc yie aciel.
Ngat kar kar tïi wøk ciik ngøre ngørø jï jiy ki ri kwäännë køøre ngati man kwään ciik man maa wïï dïcïbö jïre ni nøøcgø , kiper nee ngäc ki man näk mo ciik oci with jiy . Ngat kar tïi wøk ciik moa näk ocïbö jï jiy nee maage wïthge gööre piny ni caan-gø jï jiy ki man näk mo bäätge di cämö ki gwel ki køør mana näk ogöörö yi wëël ciik ni näk mo ciik moa näk ocïbö jïge kärge maa wïthge. Køøre eni jiy tïië tïïö nee jïëcge ki manøgø bëët.
Ngat kar tïi wøk dëëre kønye kønyø ki dëër wëël ciik mør mo ngaam ni göör kwäänë moa cïp jï jiy ni dïët ki ciik moa näk ocïbö jïge nee maage wïthge. Manøgø tïïë tïïö ni jööt ki man pëëny ngati man ki ri kwäänö mana näk ocïbö jïrë kanyo tïmë ni ra acoonga maya.
Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy ki man näk mo acoonga maya mano tïïc jiy nut yie bëët, ba acoonga manicë tïïc kiper pwöny bwöthë mo dwättö, kiper nee jöör käär acoonga ngäcge no ngäcge jöö man kan weet kän (pass book) ki gø. Tier gïn can jøwi bäätë ya acoonga beeye jöör göör jammi piny ki jöö man käär acoonga mar ngeew kur (share purchase/kän ki gø.
Ngat kar tïï wøk with jiy pare parø ki man näk mo bwöthë mo dwättö pwöc tïïcge ki kanyo ngeewge jap tïïc. Gät jap tïïc cänggø caanø ni ö ngat kar tïi wøk ni caan-gø ki man näk mo bwöthë mo dwättö ge jïttö ki gwel mo rømø ki ngeew jap tïïc kanyo tïmë ni ra acoonga maya.Caa man, ngat kar tïï wøk caane caanø jï dwättö kiper nee cïpge dëël mana näk omanyø tïïcge, ni kunyge ki cääp kwään gwel mo cool ngati mannø.
Dwättö dipwøø kiper cïp dëël mare na acwøng pergø dëët.

[1]

[1] Pørøgraami møøk dagø mo jïëy ki man cut jiy mo en yi dwättö kiper wïth jammi mo ngeew ki yi dwädë mo orømø,na ateeng caae mooe kanyo ö dwättö opaacge wïthge ka ajwäk. Gïn løny man cwääc jöör lïng bëëttö ni dhaanhø dëërë olønyjïrë.

4.4 Moojuul 4: Jöör göör jammi ki jöör käär acoonge mo ngeew kur /kän

Gïn manyi nee kwany:
Kanyo tïmë na anguun acoonga :
Bwöthë mo dwättö bëët tiïc mana näk ocïpö jïge cøøa wïthge
Ngat gööt piny ki ngat kwaan gwel tiïc mar gööt piny mana näk ocïbö jïge cøøa wïthge

Wïth. jammi ki gïr mak kulpïïë

Jiy moa en yi dwättö løny man tïmë ni kaade moge moa näk dëëtge di kwäännë ono cïp jïge ni bee Members will already have receive thääng jap tiïc moa näk ocaanø yi bøøgø 39, ni manya kïth yïth jammi) køøre ngat kar tïï wøk manya nee ngääe ki man näk mo ngati man kaat mare ee käl kar acoonga .

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk gwet jap tiïc ki wääte kate moge kälë kälö ni cïpgø ji ngata näk kwääro, køøre kwäärö di pëënyö kiper nee dëër wëël ciik mar dwättö cïp yie.
Di caanø jï dwättö ki man näk mo göök mar gïr tïïc ena cer ngato kan acanduk/maakile køøre manyagø nee käärë cooth kara acoonga. Ngat kar tïï wøk manyagø nee caane jï acoong dwättö ki man näk mo kanyo tïmë na anguun acoonga cooth, ngat kan acanduk/maakile di jieth jiy møga paare ni jiethi kara acoonga cooth kiper nee göök mar acanduk mar gwel.

Ngat kar tïï wøk thwøø känö ki weel kän adäk mo tïmö ni nyuudhi kiper nee røk køny ki ge caa mar pwöny dëël, ni pääng jammi yïthge ki køør mana näk onyoodhø ra 4, 6, 4.7 ki 4.8 (bøøge mo 52-54). **Käädï 2:** Ngat kar tïï wøk jiy pëënyë pëënyö na aciel aciel ki ciik moa cïp jïge nee maage wïthge, ni cwøl ngati man ki kwääno (number) mare kiper nee ciik mana näk ocïbö jïre caane. Ni näk mo di dhaanhø mo wïïë owïl bäätë dicämmö ki gwel ki køør mana näk ocïp piny yi wëël ciik, køør ngat kar tïï wøk jiy møga pëënyë pëënyö ni näk mo di dhaanhø mo wïïe pare parø ki ciik mana cïp jïre. Gwel mo cam bäät jiy kïtha yo opïr gwel. Kanyo nø thum tägö man ngat kar tïï wøk caane caanø jïge ki man näk mo teeng gïnögø di tïïö ra acoonga maya këël kanyo ö jiyi bëët no maagi ciik moa näk ocïbö jïge wïthge.

Tägö 3: Ngat kar tïï wøk caane caanø jï jiy moa en yi dwättö ki man näk mo këël ni bëëdë ni bwöthë mo dwättö egi nø jier, poot manyagø nee jëëtge ki jiy adäk mo tïmö ni jø mak kulpïïë, køøre acanduk tïmö ni japa kara acoonga keere. Jier jøøge ba many lëëngö mo da tïïö, ba løny ki man kwanyge yaak. Jammi moa näk ocïp piny kiper jïër beeye:

- Ngato kwany manyagø nee tïmë ni dhaanhø mo ena ya acoong dwätto mo tøør dëët bwöthë mo dwättö
- Dhaanhø mo ngäädhö
- Dhaanhø mo kupï ba rwäänyö
- Dhaanhø mo bäädö kany mo kare cään ki kar røømø

Käädï 4: Ngat kar tïï wøk caane caanø jï dwättö ki man näk mo kulpïïë moa näk adäk tïïc kiper nee acanduk ba jap ni jø mak kulpïïë moa näk adäk ki ngat kan acanduk tøørø. Manøgø bee per jammi ariew. Eni jiy pëënyö pëënyö kiper nee japika dïëtge. Køøre jiy tïïë tïïö nee wäacge bäätë këël kanyo jootge løk pïëc moi:

- Tïïë tïïö ni teek ki man jap acanduk, kiper mana näk mo acanduk jap ni jiy moa näk angween nutö; køøre gwel bëëdö no gwøø.
- Kiper mana näk mo acanduk ba jap ni jøw ena bäät acoonga , ni jammi tïïc ni nëënö jï jiy bëët jammi moa näk ogöör piny ba løny ki wiil.

Ciik mwøa näk ocïp piny kiper weet kän

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk jap kwärö (gwel) moa nut jï dwättö pëënyë pëenyö. Løk pïëc beeye ki man näk mo gwel mo nut jï dwättö beeye:

- Gwel moa en ya acanduk
- Gwel moa näk omac jiyi
- Ki jammi møga moa nut jï dwättö bëët

Caane caanø ki man näk mo kwään gwel moa en ya acanduk manyagø nee maa ngati man wïïe, køøre gwel moa näk omac jiyi gööra yi weet kän (passbook) mogi. Nut mar jammi løny ki man joodi ki ri rang/neen.

Käädï 2: Køøre jiy gïn manyge nee ngäcge kiper gwel mogi moa näk egi kan bang dwättö pëënye pëënyö. Jiy tïïe tïïö ni wäacge bäätë ni caan-gø ki man näk mo jiy manyagø nee:

- Kwään gwel moa näk egi kanø nee ngäcge
- Kwään gwel moa näk egi maaø nee ngäcge

Käädï 3: Ngat kar tïï wøk caane caanø ki man näk mo gwel mo kan ki mo mac gööra yïth weet kän (passbooks) mo jiy moa en yi dwättö. Køøre weet kän nyoodhe nyoodhø jïge ni gwel moa näk okanø ena dhøk ni moa moa näk omaaø ena ya anguudi.

Käädï 4: Ngat kar tïï wøk caane caanø jï bwöthë mo dwättö ki man näk mo göör jammi piny beeye tïïc mar dwättö bärë, ni patha tïïc marge, ki yi manøgø tïïc mar bwöthë mo dwättö beeye ki man ngäcge gø ki näk mo ngati man kwään gwel ngääe.

Ngeew kuri (Share) wala kän-piny

Käädï 1: Ngat kar tïï wøk köö ki ngati man ni käär wëël kän mare kanyo tïme ni manynya kän wøk ki gwel, ngat tïï kar gwel ba løny jïre ki man par wïï ki nyeng jiy na aciel aciel, ba løny jïre ki man cøør nyeng jiy kiper manøgønø ker dee ngat wii wøk mare paac. Jøøa näk ena yi dwättø mar tïïc bëët beera man ö ngatti mani ni ngäc kwään warakata mare ki wïïe kiper kanyo näk mo rwäänynyø nee time ni jööt ki man laar wïïe par ki gø.

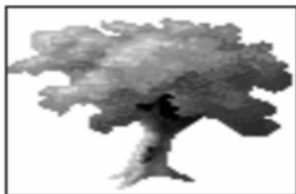
Käädï 2: Ngat kar tïï wøk kløny ki man kööe ni ki kwör møøk ngati man manynya man käne ki kan mo opäää ki mar watge maya ki løøk maya htwø løny ki man köö dhaanhe ni aani a manynya man käna ki gwel mo opää ki ïth caae mo opäää. Kanyo näk acaare mo caala mooi wää maal løny ki man jïëyi gø nee nagti man käne kwör mo opää mo ki mano täge ra 1-5 keere ki kara acoonga man nø. Beer mar nywaak jammi na aciel oløny ni ngäc jøøa näk mo odwättø. Ngat kar tïï wøk løny ki man pëëny jøøa akaang ni yo raangø ki jöö mo nyïëdï teeng man .Nyuudhï: Ni näk mo manyny nee nywaagi ki jiy dïët ki $0.10,ni ngati man løny ki man käne ki $0.1, $0.2, $0.3, $0.4 or $0.5 ki ya acoonga man nø.

Käädï 3: Ki yi bëëttø mo caala teeng man ngat kar tïï wøk løny ki man køny dëëre ki kwör mo jïttø ka 3 Løny ki man cïpe ki ngïï nee käär kar nywaak kïth yie lønye. Manø gø ditïïø ki lweedi 4.6, 4.7 ka 4.8. mana näk ena maal døc bee 13 ni løny ki man manynyi(kar dwättø man nø bee 25),Kiper jiy ariew ngïï døgø jïge keerge. Nyuudhï mar dïngää bee 4.5.ni näk mo løny, warakan tïïc ditïïø yi kar wäätakate mo göör ba many jøøa näk mo opwönynyø døøc nee kälge wøk. Mana beer jaal ditïïø ni dööngnge bee A5 (148 x 210 mm).

Kït 4.5: Dïngää wëël kän

Dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel

Wëël-kän mar jøøo en yi dwättö

Nyeng Dwättö *Ralang B.*

Kwään Dwättö *1*

Nyeng ngata akaang *Minica Auma*

Kwään ngata akaang *11*

Dïngääe dikar göör nyeng mo owiiø ki kar kwään akängi,kar nyenge ki kwään jøøa akaang . Kwään jøøa akaang näk mo dïët ki kwään kaade mwøa näk mo ocïbø jïge ker dee ngat køny dëëre ki wëël kä man.

Käädï 4: Ngat kar tïï wøk wäätakat ceng dijiingngø dikwøng ni yie ee wiiøni ngaam ka teeng man ni en ri kïdø 4.6. Løny ki man lam gø jï jøøa akaang ni ngati man kanyo ngëëwe ki raa 1 - 5 wor caane kara acoonga, kanyo caan gø thwø manynya gø nee per mooc ki ngïï ki yi warakata.køøre ngïï mano cïp bee teeng thiri mooi ni ya can duk en, cëërø, dwääy ni japi dijoodø ya acnduk man ni en piny kany en, ree dinyoodhø ni thiiria TShs 500 ($0.45).

Käädï 5: Ngat kar tïï wøk ree dikønyø ki maayithem mare Ni ngïï kany woro päängi, ka teeng man nut ri kïdø 6 piny kany en.

Kïdø 4.6: Wëël kän mana näk ceeri 11 ogøø yie

Gät ceer aciel ___Tshs 500__

Ceeri moa ngeew ra acoonga

Tägö mar ceeri ki kwaan	0
kwään ceeri moa ngeew yi caa man	
kwään ceeri moa gath yi caa man	
Kwään ceeri moa ngeew bëët ya anguudï (ni cäätha nyïm)	

Pät tiere: Ngïï mana näk mo otïïø nyootha kwör ngïëw ka acoonge mwøa näk mo opöödhø ki nywaak mana tïïc ngatø gø ki jiy møga, ka teeng ngata kaang man caanø gø na Awïïli jïre di kwöra ngïëw 11 ni nywaae nywangø ki jiy .

Ngata kaang man nø cïp japa ajwäk kanya näk mo kare, Ngat kan jammi , ngïï kïtthe ki yi waraka kän ni kare ni ngäc jiyi møga bëët ni mwøa kïthï ogöör yie ni tiir.

Kanya näk mo owiiø ni ngaam manynya dëët nee bunge gïn mo cäng ka göör yie këët ni kuc jiy *Monica Auma's shares cost her 11 x TShs 500 = TShs 5,500.*

Käädï 6: Ngat kar tïï wøk wäätatakate mo kän coonge kanya aciel ni cäng gø jegø kiper riet tïïc ni täge ki nyooth/lam gïn tïïe yi ka teeng man no nyoodhø yi piny kany en 4.7. Mwøa näk mo oløny ki gööre tägø ki man duu gø bang wëëkge ni kwöra ngaam ee dëëdø kaa teeng man nëëye ri kïdø man ni 4.7,Ker kiiwi ki mana kwaar ka teeng man no tïïø piny kany en ra *5 ka 6*. Køøre ï cäätha nyïmï ki caan jöö man raany kanya näk mo ngïï okïth yie dikwøng ni duuy gø bang jøøa kaang ni kwöra näk mo oraanynyø otïïø nee ngäc jiyi bëët TShs 1,500 no opïï cere.

Kïdö 4.7: Wëël kän mo nyootha ceeri adäk mo ngeeø yie

Gät ceer aciel ___Tshs 500__

Ceeri moa ngeew ra acoonga

Tägö mar ceeri ki kwaan	0
kwään ceeri moa ngeew yi caa man	
kwään ceeri moa gath yi caa man	
Kwään ceeri moa ngeew bëët ya anguudï (ni cäätha nyïm)	

pät tier: Ki ri bïriet acoonga Abäng acäänø kiper japa reyyø ni otïïc dhaanhø ki kwör møøk ngïëw ba tïïc ki jöö mo kare. Kwörø ge na abïc ni ngaam yi en manynya gø nee kiiw ngat rang yi warakata ki peen ni nyootha gø ni eno ongëëngø ni kere nywaa ki jiy .

Mo meed bäätte, Abäng ki kwör møøk manynya gwel mo nøk ba pëëø ki bang ngat tïï wëël kän nee ngïce adäk raanynyi nee käde ki gwel mo TShs 1,500 ki bang ngat tïï wäättakate (500 x 3 = TShs 1,500).

Nyuuthe mooi mi døø løø bäät caam en okiiø ki mo kwaar ni nyootha kwör ngïëw adäk mwøa nyoodhe ya acoonga mana no opöödhø ra 5 ka 6.

Ki man løny gath ceeri jäppö ki jöö ji jøøa en yi dwättö man känge, ba manynya man ci wïth jiy bëët ni näk jammi moa joot wïth gïïa tïïc kiper yi nyïm bäre ränynyø. kanyo näk ceeri mano joot yøø raanynyø gïna tïïø tïmø ni bung tiere.

Teek mar ngat bwøth tïïc bee kanyo bëëde ni gääbø ki jø tïïc kanyo dee gïï mo manynya nywak ki jøøa akaang. Paa gïn mo beer ki man ö jø tïïci nee kän wecge wala dwøk jammi pwödhø kanyo tägø ki re ree. ba di tïïø kanuo dee gïn mo cwöba dëël.

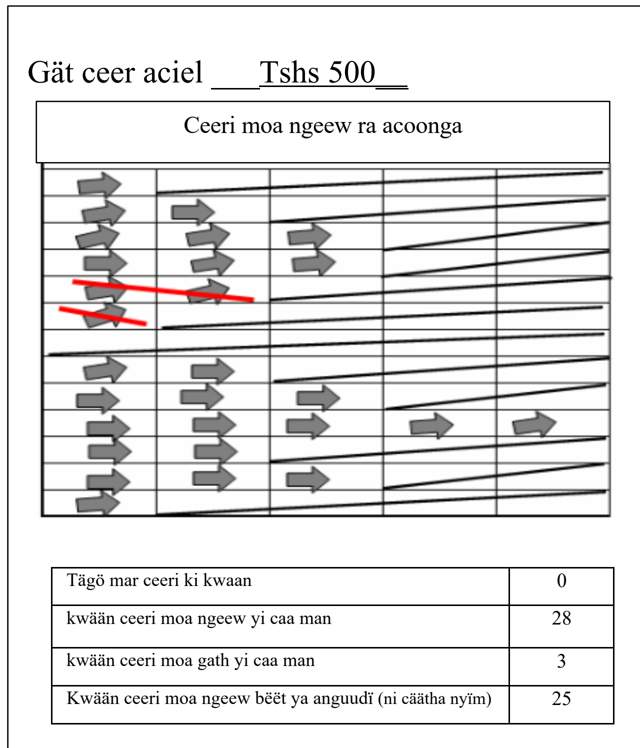
Thääng 7: Ngat kar tïïc mar wøk cääne ka Abäng ki jøøa akaang mare , ni kööe ni uunï ee jïïu da acaara kiper mäc ki kän mo thiinh yi nyïm. Manøgø tïmö ni jöö man cäde keere kiper gïn mo tägø ree ni bung nyigadha. Ba bee gïn mo beer mo jiingnga eni kiper nee ba ci bang gïr peny ki køøra acaare mo jiy møøk nee ba päth yi gïn mo kere manynyø.

Luup mo paac wïc kige: *peen mana kwaar kunynyi kiper raany ceer mar jø dwättö bëët wala dëët mäc mo othum.*

Thääng 8: Ngat kar tïï wøk wëël kän bëët coonge kanya aciel ni bee rietge ni cäng jöö mør tïïyø ri däägi kere teeng man no nyoodhø kany en 4.8. (S) wëël

kän bëët due bang jiy ni gïïa manynye ee päängø ki køør päng acoonge na 12, ni pääng gø ki jöö mo caala man ni piny kany en.

Kïdø 4.8: Ceeri mo en ya nguun acoong 13

Tägö mar ceeri ki kwaan	0
kwään ceeri moa ngeew yi caa man	28
kwään ceeri moa gath yi caa man	3
Kwään ceeri moa ngeew bëët ya anguudï (ni cäätha nyïm)	25

Pät tiere: kïdø 4.8 nyooth päängø mar yi warakan kän. ki ya anguun acoonga 13, Abäng angëëngø ki jap tïïc 28. Ki yi di ngïïce mo tïïø ni ngïce mooi tïïc ki køør jammi mwøa ngeew ki ïth caae mwøa tïïø yie,Ba ka teeng mana joodø gø raa acoong 7 ni dikwör ngïëw adäk mo oraanynyø ni bee ra acoonga 5 ka 6. ki ra acoonga 13th. manø gø akïthï ki køør jammi mwøa näk mo otïïø ki yi caa mana ngäc jiyi bëët. Ni jammi mwøa ngeew ngäc jiy ni jø koora cääth nyïm ki møøk joota gø ni bee 25 keere ki ri 28.
Kïdø 4.8 Nyootha gø na adïï ni ngeew ni ngäc ki mwøa gath køøra acoong 13. man ba caal yi jöö mana ö jammi mwøke ki gø dikwøng, ki køør tïïc mar ngat rang tïïc bäre bee ki køør cwiir. Ajöö mo nyïëdï ni tïïcge tïïc ki køør pwöc mana cïp jïge ki yi cwiir man bäre .

Käädï 9: Ngat kar tïï wøk aköö ni jöö man mäc ki coong gwel løny ki man wïnynyø gø ya acoonga mano en nyïm. Ni näk mo gïn oci with jiy ni yie aciel ni bung ngat mo jïre di pïëc këët ngat kar tïï wøk weet kän mo en ceng jiy bëët coonge coongø.
Køøre bwöthë mo käär tïïc man bäre ge di pwönynyö ki jöö man käärge acoonga kigø ni bee acoong ngeew kur /kän mana dikwøng. Jiy møga tïmø ni marge rang jaak ki ya acoonga.

Jøøa en yi dwättö bëët wïthge manya par nee ngati man käne ki gwel mo orømø ra acoonga mano en nyïm kiper naa ajwäk mar køny jiy, ni paa manøgø keere nee lønye man ngëëge ki kwään ceeri mo manyge.

Jöö man käär acoonga ki gø: Pälë bärë

Jø käära acoong dwättö bëët ocaanø jïge ki man näk da teeng acoonge ariew mo pergeleth ni bee: Acoong mäc ka acoong kän mar gwel. Ngat tïï wøk köö na acoonge bëët bee per ngeew kur /kän ba mar mäc tïïc ki køøt juu angeen cooth.

Ki yi caa man, bwöthë mo käär acoong dwättö ge da pwönynyö: keere ki jöö man käär acoonga mano tïïc mäc /ngeew kur ki kän yie. Teek mar ngat käar køøm, ngato gööt piny ki ngato kan acanduk bee eni na piny kaa enø:

- Bwödhï jammi kïthë tiet ciik, jöö man cäm bäät ngat mo bääyö gwel ki gø ki lam nyeng jïëdhï mo cäätha acoonga nyïm kigø.
- Ngat gööt piny teek mare bee man gwøk nyeng jïëth käär gwel bëët mo tägï ra acoonga man nø ni bee jammi moa näk gääbï gwet køny mo cïp ki ngeew kur /kän, ba ki yi nyïm cut gwel ki apääk tïmø ni ena baange. wëël kän ena cere ki gwøk ngïïu göör yie bëët këël caan gwel mwøa näk mo ogöör piny ya anguun acoong man nø.
- Ngat kan wäätakate thwø göök mo dwøng tïïe tïïø kiper nee baränyge kanyo pooda acoonge ngat gööt piny kønye kønyø nee wäätatakat gwel jiingnge kiper acoonga mar yi nyïm këël kar kän thwø.

Käära acoong ngeew kur wala kän: Ni yie olarø

Käädï 1: Ki man käär jöör pwöc kiper bwöthë mo käär dwättö, ngat kar tïï wøk ree dikønyø ka acanduk 4.6: (nying jïëth ngeew kur /kän mana dikwøng). Ngat kar tïï wøk paa per nee gïn cïp ceng kwääri ba per nee tïmë ni dagø cengge kiper rang tïïc.

Käädï 2: Bwöthë mo käär tïïc ge pïïa piny ki jööro manyge nee pïge piny kigø ya acoonga, køøre ngat tïï wøk di caanø jïge nee bunge gïn lääng-ge kanyo dee gïn bøth kiper eni nutö ni kønya jiy ki jöör käär acoonga mana tiir.

Käädï 3: Ngat kar tïï wøk köö ni gïn cïpge caae moge ree bee gweto jwäk kiper køny jiy ki ngeew kur /kän ki yi caa man.

kïthu acaare moo bang jöör ajwäk man jïttø ki gwel kigø nee nywaak ngïëw ki kan kwany. Køøre gïn cïpö gum dëël ki jöö man ngïcge ki tïïc jammi ki gø kanyo poode ni ge ker pwönynyö ra acoonga mäyyö.

Käädï 4: Ngat kat tïï wøk käädhø ki køøt nyeng jïëdhï mo en ya Acanduk 4.6.

Acanduk 4.6: Acoonge kiper Jïëthe mo nywak ngïëw ki kän

Yi jöö man cäädha acoonga kigø	Nyeng jïëth acoonga mo ngeew kur /kän mana dikwøng
1. Jap acoonga	• Ngat bwøth tïïc acoonga dicwølø. • Ngat gööt piny warakan cwöt digöörö . • Ngat kan kulpïï dha acanduk dijabø nyïm ngat kan jammi. • Jap tïïc bëët peedha nyïm kwäärö køøre cäng ka coongø. • Ngat gööt piny wëël kän päängnge päängngø jï jiy .
2. Gwet køny mo jøøa thööth	• Ngato käär jiy di caanø nee ajwäk tïïc ni jø jwäga mo dïët bëët. • Ngat gööt piny jøøa akaang di cøørø ki kwääne moge nee ngati man gwel mo jwääe ngääe ni coong gwel cer ngat kän, ngat kän gwel mwøa coong dirømø ki kwään jiy mwøa cïppø ni kïthgø ya acanduk. • Ngat gööt piny pëëø bang ngat ajwäk, pïëc mare dicaanø jï jøøa akaang . • Ni näk pïëc mare ojïëc lwaaki dimwøngø ki kør ciik. • No cut jiyi bëët ngat kwaan gwel mwøa dööng dingää, • Ngat gööt piny mwøa käl wøk ki mwøa dööng diraangø ni par with jiy kiper acoonga mano en yi nyïm. • Gwel mo jwäk dikanø yo opïr ni cøtti ya acanduk mar kän.
3. Ngeew kur / kän	• Kwäärö dwøre kale wøk jï jiy ni kööe ni nywaak ngïëw ki kän mana dikwøng jø jwääø kipere, ngat gööt piny jøøa akaang dicwølø ki kwääne moge nyïm jiy . • Ngati man ngëëngø ki mano täge ra 1 - 5 gwel cïba cer ngat okwaangø ni wëël kän cïpa jï ngat gööt piny. • Ngat kwaan gwel bïrrï kïthe yi opïr ni kangø ya acnduk ni caan kwäänge mwøa joot. • Ngat gööt piny wëël kän di mwøngø ki ngïï mo ba løny ki wiil jï ngat mør. • Ngati man mare diraangø nee mana göör ni nyään ngääe køøre wëël kän dööng bang ngat gööt piny kiper acoonga mar yi nyïm. **Luup mo paac wïc kige**: *Ngat kar tïï wøk cwïny jiy dicømø nee ceng pang kiper ngata ngëëø ka 5.*
4. Gwel mo käl wøk	• Kwäärö ngat gööt piny di pëënynyø kiper jammi mo dimanynyø ra acoonga mar yi nyïm køøre ni näk mo døgø kwään gwel mo manynye, cääna bääte kanyo pooda acoonga ker cwølø ni käli wøk ki bang nagt kän.ni mëëge ngat cuut.

Jöö man cäädha acoonga kigø	Yi jööra Acoong nywaak ngïëw ki kän mana dikwøng
5. Cääp gwel mwøa mac	• Ngat kwaan gwel ya acanduk diraangø ni kwaan gweta en yie. • Ngat kwään no lønye dicaanø jï ngat gööt piny ni caani jï jøøa kaang bëët. • Ngat gööt piny dicaanø ni gwel mooi be mwøa mac. • Ngat kän gwel kïthe ki yo opïr gwelni kangø ya acanduk kän.
6. Dëëta acääp	• Ngat gööt piny kwään gwel dicaanø jï jiy ya anguudï ni ö kwäärö ni par wïth jiy ka ajwäk mar ra acoonga mar nyïm. • Ngat gööt piny kwään gwel mwøa joot bëët gööre piny ki tiet luup mwøa caan kara acoonga bäre. • Ngat käär kulpï dicwøl kwäärö nee acanduk dëëde.
7. Dëët acoonga	• Kwäärö dicaanø jï jøøa akaang nee wäächge bäät teeng jammi mo rømø ki gath ya atut nee jø jïtge kiree. • Kwäärö cäng mara acoonga ki caae ki caae mwøa yi nyïm këël ki par wïth jiy nee ngati man ööe ni jap ajwäk kääre käärø ki ngïëw wala kän mar yi nyïm dicaanø. • Kwäärö dicaanø ki man näk mo løny ki man mayo dikwøng ki røk juu mwøge na angween yøø ra acoonga • No thum luupi bëët kwäärö dicaanø na acoonga marø athum kany nø.

Joon Acaany wëëlö ki Luunge piny/ gööc piny:

Ngat käär tïï wøk løk pïëc moa näk odööng kiper ngeew løøkur/kän piny ki cïp mäc didwøgø ni caan gø jï dibwöthe mo tïïc man ni ki mano täge ennø këël mano thur gïnni kare time ni käädö mare enø cengu bwödhe mo käär tïïc man këël anguun thur kar mar gø.

Ngat käär tïï wøk with jø dwättö diparø no okoorø bangu ki man nwøyu ciik mo en yi wëël ciik moa näk omanynyø nee wïc par ki ge ri gääbö mano tïïc/täk yi nyïm. Dïbwöthe ki jø dwättö moa nut kar luubö pwøc dicïbö jïgi ni dëët acwoonga.

4.5 Mojuul 5: Kuri mano ngeewi dikwøng/känpiny

Gïïa manynyi nee ngäc:
Ki ya anguun pwöc mar gääbö man:
Cäng mana dikwøng ngati mannø jwääö jï dïbwör
Cäng mana dikwøng ngati mannø kure ngee ngeeø.
Jiy moa näk mo dïbwöthë gääbö/ acoonga marge mana dikwøng mak ge maaø ki jöö mo kare.

Pällë bäre

Kwäärö acoonga dicwølø nee cïpe ki dwøl kiper nwøc tiet luup ki rang mo cäänö kiper ge ya acwoonga.

Tielø mana dikwøng mar gadha, ki ya acoonga mannø kanyo poode ni jodwättö mooi gebëët ciik moa näk okäl wøk poot kär ci with ge, jiy mo käär tïïc ngatti mannø ki ri jø dwättö nee ciik nwøcge ki yi ciik moa näk oköl wøk, moa pëëny geni ki gø nee with gi par gi. Jødwätï moa näk mo with gi owïl ki ciik mo ge ge manynyø ni nwøøy jïge ni yi wääth mar mäk wïc ena gïn mo pere leth døc kiper kan gwel piny ya atut. Par wïc ki ciik mo dwättö kunynyö ki mage ni kare.
Kiper mana näk mana gääbö mana dikwøng ki gwel, kwäärö kwään gwel mo jwäk kiper dwättö caane caanø jï ngatti mannø ki beer mar ngïëw ni yïïni keeri. Caane caanø jï jiy bëët ni løny man kännu piny ni ngatti mannø ki kur løøe ngëëö ka 1 këël 5.

Kuri mano ngeewi dikwøng/känpiny

Käädi 1: Ngat käär pwöc ngatti mannø ditïïö nee pïpiny kare. ni nyïm ge egi løø bang dibwöthe, ki ngat kwaan gwel no opïpiny yo omeeyø nyïm therebedha mar dibwöthe (ni näk mo jø dwättö geni cïpö ki therebeedha).

Käädi 2: Ngato en gïr dëët/jap/kulpï cere dicïbö jïre bëët ki gïr dëët ni caani jïre nee kan kany mo beer, nee otïme ni kale ki ding gääbö keere. Dicaanø jïre nee bänge thääng kulpï aciel mo cïbe cïbö jï dhaanhø mør ba kulpï jäängnge jäängngö ya acoonga jï jø dwättö ki dhaanhø mo ngat dwättö manø gø ni näk mo løny, (kiper nee da gïrpiny jaak mo mäna eni ki man pïïë banga acwoonga).

Käädi 3: Køøre ngat käär tïï wøk lame lamø jïa acoonga bare ni ki mano täge ennø këël yi nyïme eni tïmö ni enø kaace keere nee dïbwöthe kønye, man näk ennø ena ngat en acwoonge cere.

Käädi 4: Kwäärö jiy mo en kulpïïë ceng gi cwøle cwølø na acanduk jap gi nee ngat gööt piny nee buk mar gwel käl wøk. ngat gööt piny caane caanø jï ngatti mannø ki man näk mo bee kwään moa cïp jïgi ni kögi ni ngatti mannø dicwøl gi nee ööe ni køny ge ki jiing buk mar gwel mogi. Ngatti mannø cwøl ki kwäänö mana näk ocïbö jïre, ki lnyeng ge ni kwäänö mar ge ogöör piny bäät ngää buk mar gwel mar gi, ni yie aciel ki nyeng ki kwään jø dwättö ki beer mar kur dhaanhø aciel.

Step 5: Dïbwöthe ge cwötö ka acoonga mar ngïëw/känpiny ni dhaanhø ekeere ki køør kääte moa näk okäl wøk ki ya acanduk 4.6 ya acoonga mana dikwøng.

Joon Acaany wëëlö ki Luunge piny/ gööc piny:

Ngat käär tïï wøk løk pïëc moa näk odööng kiper ngeew løøkur/kän piny ki cïp mäc didwøgø. Kwäärö acoong dwättö mano tïïc bare yi nyïm kiper ngeew mar løøkur/känpiny dicaanø ni can gø jï jiy bëët ni ngatti mannø ööe ki jap ajwäk mo jø dïbwör ki kure mana ngee/gwel moa kanpiny. Eni thwøø manynya man can gø jï jø dwättö na acoonga mana dikwøng kiper mäc tägö køøt juu angween køørø acoonga mar känpiny ki gwel mana dikwøng man.

Køøre ngat käär tïï wøk man päädhö køør ciik moa näk okäl wøk, ni cïpe jï ngatti mannø ki ciik mo nyärö nee with gi pay gi ka acoonga mano ööy yi nyïm; køøre ciik mo manynyi nee with gi pay gi ki gø göörö piny. Yi tïïc man cääthø nyïme ni nut ki yi pwöc man bëare keel kanyo ö ngat käär tïï wøk man no mïn yie kanyo joot gø ni jø dwättö gebëët ciik moa näk okäl wøk otïmö ni ngäc ge. Eni ba nwøc këët yi wëël pwöc man, ba ena thääng tïïc mo nëënö ki ra acwoonge bëët këël anguun pwöc mana näk mo omaaø.

Pwøc dicïbö jï jø dwättö kiper nut mar gi ni dëët acwoonga.

4.6 Mojuul 6: Acoonga mana dikwøng mar cool gwel mo maaø

Gïn manynyi nee ngäc:
Ki ya anguun pwöc man:
Gwet køny ki nyeng jïëth kän køøtge di caathø kawat mano nut
Ki røk jøøo en yi dwättö da jiy mo mäc marge mana dikwøng da cïbö jïge.

Pällë bärë

Kiri jammi moa no joot jødwättö , acoonga kiper mo kuri mo ngeewi mo nøk/känpiny tïmö ni ena gum dëël mana dikwøng kiper jø dwättö nee mäc ge ni gwel mo mayo ki regi di tïïö ni nøkrom. Køøre ngat käär tïï wøk jø dwättö dikønyø ki cäänö kiper ngat jïëc nee mäye.
Kwäärö cwötö ka acoonga nee cïpe ki dwøl kiper tier luubö man cäänö bääte ya acwoonga. Nyaanøgø/nyenøgø caane caanø ni man bee acoonga mana dikwøng mar mäc.

Cuut mana dikwøng mar gwel moa näk omaaø

Käädi 1: Ngat käär tïï wøk man akïöö ni dhaanhø mayo ocool gø køør juu angween, ki køør mana pïïc jø dwättö bääte. Jø dwättö møøk ge manynya man mäc gi ki køør gääbö mar ge, kiper manøgø känpiny marge bëëdö ni wïrö ree. Ba man pathø omanynyø døc yi tielø mana dikwøng kiper ki køør mana ngäc man with jiy dicwödhö. Ena gïn mo beer kiper jø dwättö nee geno orøømgi yi jwøk cooth wala køør juu ariew nee dëël køny ni mäc jøwi ni cooli køør juu 4 kiper yi tielø mana dikwøng bare ni poot kär kith bäät tïïc mo dwøng mo wïc cwödhe cwödhö ki mak mäc ni cooli cooth kanyo gääp jøwi ka acwoonga.

Käädi 2: Mak gwel moa näk omaaø ki jöö mo beer yïth buki mo gwel. Ngat käär tïï wøk caane caanø ni buki mo gwel thwøø løny man kunye ki maa gwel piny yie moa näk omaaø.

Käädi 3: Ki ri luubö man ngat käär tïï wøk cïpö ki dää buuk mo dïët mo tøør ri mana kønyø røø ki gø yi pwöc mana gääbö yie dikwøng, ki mäc mana näk ogöör piny ri mana näk opäängö no ocuurö yi Kïdö 4.12 yi bøøgø 62. Nyaanøgø/nyenøgø caane caanø ni buk ba maa mo kanpiny yie keere ki jöör kuri man ngeewi, ba thwøø mäc mar ngatti mannø dikäl ngatti mannø wøk.

Käädi 4: Jöö man køny dëël ki gø ki buk mar gwel nee mayo onyoodhø ki yi Kïdö 4.9 – 4.12 ki yïth bøøge mo ööy yøø.

.

Moa mac

K mäc	Tielø	Kwääne	Ngïï
1	Kwään moa mac	30,000	Monica
	Moa käl tïïci	3,000	
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
Angu	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		

Cuura 4.9: Kwään jey moa mäyö ni maa piny (1)

Lame: Nyuudhi man bäät caam en bee Abäng Ojulu ngatta kwøng mäyö (no cïp piny ki yi kwään mäc). eni mayø gwel mo Ithoopia mo 30,000. kwään nïne onyoodhø mana ra acwoonga mar mäc kany mo bäär ni caathø køør ngatti mannø ki yïth køøt juu 4.

Moa joot ri tïïc bee gwet Ithoopia mo 3,000 kiper jødwätö mwøe ge wiilø 10% mo kwään moa dikwøng ki yïth juu angween cooth. Ki yi luubö man, nïne mo mäyö bee juu 12, no nyoodhø ki dwøl man no ogöörö ni "anguune". ni en buut ocoolø, juu 12 mo yi nyïm.

Abäng gïn ee mwøø ki ngïï mo nyootha gø no ci wïïë ni bääte da teek man cool bïri mo Ithoopia mo 30,000 moa maae ki bïri mo Ithoopia mo 3,000 moa käl tïïci yath juu angween. man enø ri gïna tägö, atuuda.

ki ya acwoonga mar mäc mano ööy, køøt juu angween, mo opöödhö, da bïri mo 3,000 mo Ithoopia ma käl tïïci. Mo cäk døny yi buk mar gwel mare yi nyïme nutö no cïp piny yi cuura 4.10 piny kany

Moa mac

	Tielø	Kwääne	
1	Kwään moa mac	30,000	Monica
	Moa käl tïïci	3,000	
	Ocoolø	3,000	Monica
	Kwään moa mac	30,000	
	Moa käl tïïci	3,000	
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
Angu	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		

Cuura 4.10: Kwään jey moa mäyö ni maa piny (2)

Lame Man poot nyootha gø na Abäng bääte da teek man cool bïri mo Ithoopia mo 30,000 ki , ni poot ni ecennø, bïri mo Ithoopia mo 3,000 moa käl tïïci tïmö ni dicoolø ya acwoonga mano ööy

Køøre, ngat gööt piny kwään moa joot ni nyään ni bee bïri mo Ithoopia mo 33,000 – 3,000 = 30,000, ni bee kwään mo en yi kar gööt piny.

Nyaanøgø kwään gwel mo Ithoopia mo 3,000 moa käl tïïci meede bäät kwään moa mac ni nyään. kume mo 30,000 di tïïö ni ena mäc mana nyään, ni køpa gø ni yi dwääy mano ööy, bïri mo 3,000 mo Ithoopia mo käl tïïci maae maø. Køøre, Ocaanø jïa Abäng ni bïri mo kume mo 33,000 mo ithoopia mooi coole coolø ra acwoonga mar cut mäc mano ööy, køøt juu angween.

Moa mac

K T	Tiel	Kwääne	Ngïï
1	Kwään moa mac	30,000	Abäng
	Moa käl tïïci	3,000	
	Ocoolø	3,000	Abäng
	Kwään moa mac	30,000	
	Moa käl tïïci	3,000	
	Ocoolø	10,000	Abäng
	Kwään moa mac	23,000	
	Moa käl tïïci	2,300	
Angu	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		

Cuura 4.11: Kwään jey moa näk omäyö (3)

Lame Køøt juu angween møøk nyaanøgø moa løny jïre ki cool keere bee bïri mo 10,000 mo Ithoopia. kiper dagq mo coole coolq ennq mo bsri mo 33,000 mo Ithoopia (30,000 mo Ithoopia moa ci bäät tïïc ki 3,000 mo Ithoopia moa mëëtö) man køpa gø ni nyaanøgø poot cudö ki bïri mo 23,ooo mo Ithoopia.

Ngat gööt piny bïri mo 10,000 mo Ithoopia lwøre lwøre ni göör bïri mo 23,000 ni göör kwään moa mac ni nyään (ni poot dïët ki kwään moa no maaø) bäät laany mana en nyïm,. Moa käl tïïci thwøø ni näk mo 2,300 mo Ithoopia mo cool yi caa man cäk røømø yie yi nyïm meede bäät gø. Køøre, kwään mo coola Abängngi beebïri mo 25,300 mo Ithoopia.

Moa mac

K T	Tiel		
1	Kwään moa mac	30,000	Abäng
	Moa käl tïïci	3,000	
	Ocoolø	3,000	Abäng
	Kwään moa mac	30,000	
	Moa käl tïïci	3,000	
	Ocoolø	10,000	Abäng
	Kwään moa mac	23,000	
	Moa käl tïïci	2,300	
	Ocoolø	25,300	Akwaata
	Kwään moa mac	0	
	Moa käl tïïci		
Angu	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		
	Kwään moa mac		
	Moa käl tïïci		
	Ocoolø		

Cuura 4.12: Kwään jey moa näk omäyö (4)

Lame: Cuura 4.12 ki bäät caam nyootha gø ni yi gääbö mar acwoonga mano ööy, Abäng bïri mo 25,300 mo Ithoopia mo en bääte coole coolø ni päng gebëët. Ngat gööt piny bïri mooi ni 25,300 ii gööre yi laany mar "ocoolø" ni tïïc ngïï /pïrma mare.

Kanyo lø cool cuut yie aciel ngat gööt piny laany mo kwaar dikieø ki bäät moa no maaø ni göör piny. man nyootha gø ni moa no maaø gebëët ocoolø.

Kanyo näk mo yi tielø man othum ngat en tïïci cere buki mo gwel moa näk nyuuthe lwøre lwørø.

Ni näk ma Abäng gwel odhäthö jïre coolø gebëët ki yi caa mana manynyi, man puta tïmö ni jööt ki rang, kiper løny man tïme ni döönga kwään moa døny yi laany mar gööt piny køør ngutö mana ngøl, køøre gäba cungngö køøre tïmö ni bäng laany këët mo cäk ki kiiwø no røødhø ki bäät mäc.

Mak kuri man ngeewi/känpiny ka acoonga mo ongäär kiper cuut

Käädi 1: Ngat tïï wøk ree kønye kønyø ki wëël bwödhö man en ya Acanduk 4.7 na acoonga bwødhe. Wëël bwödhö man dïët ki mana dikwøng, ba ennø nyeng jïëth cut ee dwal yie. Moa wïïtö göörï piny na ni caala moa dööng ni dïët .

nyään

Ngat tïï wøk gïn ba cïbe jï jø dwättö ba dagø cere man range ki reeThe.

Käädi 2: Ngat tïï wøk køør nyeng jïëthe moa no göör piny ya acanduk 4.7 (bøøge 64) dicaadhø.

Acanduk 4.7: nyeng jïëthe kiper ngeew kuri/känpiny ka acoonga mana dikwøng man cool gwel moa no omaaø yie.

Dïkäätë moa Acoonga	Acoonga mana dikwøng mar ngeew kur/känpiny ki cool gwel moa no omaaø ki nyeng jïëdhï mo tïï kigø.
1. Jap Acoonga	• Kwäärö acoonga dicwølø ni jap gø • ngat mäkpiny kwääne mo cwøl jiy ki ge di jiingø. • Ngat en kulpïï cere acanduk dijabø, ni wwi gø nyïmg ngat koor gøThe Key-. • Kuura mar cut cïbö nyïm kwäärö, køøre jammi mo cool dicwoongø dïcäng mar acoonga .
2. Gwet køny mo jøøa thööth Nyään Nyään	• Ngat gööt piny weeli mo jø dwättö dicïbö jïgi. • ngat gööt piny caane caanø jï jø dwättö nee wïth gi par gi ki kwään gwet jøøa thööth mo ya acoonga mana dikwøng. • Køøre ngat kwaan gwel kale wøk ki yi kith mar gwet jøøa thööth ni kith gø yi gïn kwaan gwel, ni kwaan gø, ni caan kwään ge bëët jï jødwättö . • kwäärö caane caanø na ajwäk mo gwet jøøa thööth di tääö. Jiy gebëët manynya gø nee jwäägi ki mo dïët • Ngat gööt piny ngatti mannø dicwølø, ki kwään kwäänö mare, nee get ajwäk mo jøøa thööth mo gi cïp gi jï jiy mo kwaan gwel. Ngat kwaan gwel gwel dikwaanø no joot gø ni kar gi køøre kïthe yo opïr mar gwel. • Ngat gööt piny jø dwättö di pëënyö ki man näk mo di dhaanhø mo codö rig wet jøøa thööth. Näk mo di dhaanhø mo jwääö ki gwet jøøa thööth, jiy moa no ocïbö ni jø par wïc kwään gø di rang gi. • Ngat gööt piny pëëö ni nee di pïc mør mo nyään kiper gwet jøøa thööth. Jiy moa näk ge manynya pïëc pïëc mar gi di cïp gio jïdwättö . • Kanyo lø jïëy, gwel dicïbö jïgi ki køør ciikthe. • Kanyo lø cool gïïajoot gi bëët, ngat kwaan gwel gwetl moa dööng kwaane kwaanø. • Ngat gööt piny kwään gi range raangø man näk mo kare, ni caan gø jï jødwäö nee with gi par gi ya acoonga mano ööy. • Køøre gwel mo jøøa thööth dwøgø yi kith mar gi ni kïthi ya acanduk mar kän.

Dïkäätë moa Acoonga	Acoonga mana dikwøng mar ngeew kur/känpiny ki cool gwel moa no omaaø ki nyeng jïëdhï mo tïï kigø.
3. Ngeew-kur/ känpiny Nyään Nyään	• ngat gööt piny dicaanø jï dwättö nee with gi par gi ki kwään gwel moa no omaaø ya acoonga mana dikwøng. • Ngat kwaan gwel gwel moa cool ki mäc kale wøk ki yi kith ni kwaan gø, ni can kwään gi jï jiy . • Kanyo ni ngääth gwel moa par wïc ki gi ni kwään moa kwaan kar gi, gwel dwøga yi kuura mar kwaan gwel. • Kwäärö dicaanø jï jiy ngatti mannø løny man ngeew kure/känpiny ki moa ajwäk ni ö ngat gööt piny ni cwøl ngatti mannø ki kwään kwäänö mare nee ö nyïm. • Ngatti mannø kure di ngeeø mano täge ki ra 1 - 5 , ni gwel cïp gi cïbö jï ngat kwaan gwel ki buki mo gwel mogi jï ngat gööt piny. • Jø kwaan gwel gwel kwaan gi kwaanø, ni dwøggi gø yo opïr mar kwaan gwel ni caangi kwään gwel moa ngeew ki jammi. • Ngat gööt piny kwään gwel moa jwäk ni kar gi gööre piny yi wëël kän mar gwel ni ngøl uudi moa näk mo dëël kär kønyø ki gi. • Jiy mwøgø no dwättö yøø kwään gwel moa göör yi wëël kän rang gi raangø man näk mo kare; ni dööng wëël kän mar gwel bang ngat gööt piny kiper nïr gääbö møga. • (Ni näk mo jøw en yi dwättö ge manya kän wók ki gwel, løny man pëëge ni patha man ö ngati mannø ngeew kurë. kanyo tïmë ni manya kän wøk ki gwel løny man ö ngato gööt piny okiiw bäaät gwet kur mo ngata mäyö mo röömï ki gät gweta maae, køøre ngato kwäänö gwel di cïbö mo en ya awar kwaan gwel. Gät kur mano cool jï. ngat en yi dwättö dïët ki gät gwel moa jwääë.)
4. Gwel moa käl wøk kiper tïïc Nyään	• ki yaa acoonga mana näk opöödhö ni näk da gwel mo okäl wøk kiper ngïëw jammi, ngata ngëëö ni näk da gwel mo odööng løny man dwöögø bang ngato kwaan gwel, ni dwølgø ya awaro kwaan gwel yie. • kwäärö ngat gööt ping pëënye pëënyö ni näk mo da gïn mo pere leth mo dingeeø kanyo pood gääbö mano en yi nyïm ni poodi. Näk mo gwel mo manynyi nee käl wøk jø dwättö mooi geno jïëy bäät gø, kwäärö dwøl cïbe cïbø jïngat en gwelli cere nee gwel moa näk omanynyø nee käl wøk ki ya acanduk ni cïbi jï jiy moa näk ojïïö kiper ngïëw.
5. **Cääp kwään gwel moa cäk mayø ni nyään**	• Ngat en gwelli cere gwel moa cam bäät jiy ki gwel mo en ya acanduk di rwöbö ni yie aciel. • Ngat en gwelli cere gwel dikwaanø ni ö ngat gööt piny ni caan kwään gwel bëët jï dwättö . • Køøre ngat gööt piny caane caanø jï dwättö ni gwel mooi poot cäk ki manynyø. • Ngat en gwelli cere gwel mo maanyi kïthe yi opïr ni kith gø ya acanduk mar cuut.

Dïkäätë moa Acoonga	Acoonga mana dikwøng mar ngeew kur/känpiny ki cool gwel moa no omaaø ki nyeng jïëdhï mo tïï kigø.
6. Käl mäc Nyärö bëët	• Kwäärö jiy mo pëëö ki mäc dicwølø, ni caan gø jïgi ni yïth kwör mayo ki ka anguun kwään gwel mo mac (kwöre adäk ni moa coong jiyi piny). Ngatti mannø ki ri jøøy mana näk mo manynya mäyö pëëö ni dwøre ee ting maal jï jødwättö , ni can kwään moa pëënye, ki gïn mäye kipere na akiper kany mo nyïëdi ni løny man dïëdi ni coole coolø yie • Køøre ngat gööt piny kwään moa pëënyi gebëët cääbe cääbö ni caan gø. • Ni näk mo kwään gwel moa no pëënyö ki mäc opöödhö ni kaala mo mayo regi, jø dwättö manynya man cään ge nee kwään mo many ngatti mannø ki mäc nee tiir këël kanyo jïëcge gø. • Kanyo lø jïëy ngatti mannø adïï mo manynye nee maae kale kälö, ngat gööt piny ki ri jø mäyi ngatti mannø cwöle nyïm kiper kwään kwäänö mare. • Køøre ngat gööt piny kwään kwäänö mar mayo gööre piny, ki kwään mo mac ki ki mo mëëti ki yi buk mar ngatti mannø. • Ngat gööt piny cïpö ki dwøl jï ngato kwaan gwel nee kwään gwel mo mac käl wøk ki yi gïno kwään gwel yie ni cïp gø jï jiy mo mäyi. • Ngatta mayo gwel kwaane kwaanø, ni tïïc pïrma yi buk mar gwel. • Ngat gööt piny caane caanø jï ngat mäyi nee kwään mwøe caane ni dwøre ee ting maal ni läädö. • Yi jöö man dinøøyø këël kanyo thum mäci ki cïp. • Ngat kwaan gwel gwel moa dööng ya acanduu gwel kwaane kwaanø ni caan kwään ge jï jødwättö . • Køøre ngat gööt piny caane caanø ni gwel mooi bee mo määä regi. Køøre ngat kwaan gwel gwel mo määä regi dwøge yi kïïth mare ni kïth gø ya acanduk.
7. Dëët gwel moa näk mo ö wøk kiper tïïc	• Ngat gööt piny kwään gwel moa cïp jiyi cäänge ki nwøyø ki caan, ni ö kwäärö ni cïp dwøre jï jø dwättö nee kwään gwel moa joot ki bang dïbwör nee maagi with gi kiper acoonga mano ööy yi nyïm. • Ngat gööt piny kwään gwel moa mac cäänge ki caanø yie aciel, ni ö kwäärö ni cïpe dwøl jï jø dwättö gebëët nee kwään gwel moa mac maagi with gi kiper acoonga mano ööy yi nyïm. • Ngat gööt piny kwään jammi mooi ni kwöre ariew ii maae piny yi warakata mar gööt piny mana näk ocïbö ni tïïc jø dwättö moa näk mo løny jïgi, nee göör ge piny wala maagi wïthgi. • Ngat en gïr jap ki dëët /kulpi cere dicwøl kwäärö na acanduk dëëde.
8. Dëët Acwoonga	• Kwäärö jø dwättö mwøe mwøø ki gum dëël nee cään geni kiper gïï mo digadhø mo yïth ge met ki gø. • Kwäärö caa ki dïcäng man gääbö yie ka acoonga mano en nyïm dicaanø ni par with geni ni ngatti mannø or ööe ni käärö jammi moa jwäk ki bang dïbwör ki gwel moa näk mo kanø piny. • Kwäärö caane caanø jï jø dwättö ni løny jïu ki man mäyu dikwøng køøt juu angween køør acoonga man • Kanyo thum cäänö yie, kwäärö acoonga dëëde dëëdö.

4.7 Mojuul 7: Acoong cuut mar mäc mana dikwøng

Gïïa manynyi nee ngäc:

Ki ya anguun pwöc mar acoonga maa:

3. Ngati mannø cäätha nyïm ki cïp gwet køny kiper jøøa thööth nee løø kure mo thööth ngee

- Jiy moa mayo ra acoonga mar mäc mana dikwøng ge tägö man cool gi pïïdö.
- Jiy mo a nyärö ni poot kär kädö nee mäc ge kädö.

Pällë bärë

Acoonga man tïmö ni mana dikwøng nee mäc cool yie. Jiy moa näk kerge maaø nee pïïdö coolge (ni pang wala thäängö) ni gwel mo cïp kiper tïïë poot no okoorø ni bëëdë ni cïpge cïbö.
Kwäärö cwotö ka acoonga nee tier luubö caane ni cään bäät gø, ni bung tier luubö mør kiper cäänö.

Ngat tïï wøk ki køør gwel mo jøøa thööth nyeng jïëthe mo ngeewi kuri ki gø ki känpiny, eni pwöc mar yi jöör cool cuut di cïbö jï jiy mo omak jammi nee tïïc gi ni kare. Ngat tïï wøk ree dikønyø ka acanduk 4.8 nee nyeng jïëthe mooi nyoodhe, ni nyuuth ge ki tïïc mo pere leth ni bëët kere eno cudö ki cut ra acoonga.

Acanduk 4.8: Nyeng jïëthe kiper løøkuri man ngeewi/känpiny, cool pïïdö ki pääng/ngør gwel.

Dïkäätë moa Acoonga	Kuri man ngeewi/känpiny, acoong dwøk mäc mana dikwøng ki pääng gwel – Nyeng jïëthe
1. Jap acoonga	• **Kwäärö cwötö ka acoonga nee cïpe ki dwøl.** • **Ngat gööt piny kwääne mo cwøør nyeng jiy ki ge jiinge jiingø.** • **Ngat en kulpï cere acanduu gwel dijabø, ni wii gø nyïm ngat koor gø.** • **Gwel moa mëëtö with mo mäc cïbø nyïm kwäärö, køøre dilwøørø ya acwoonga.** • **Køøre ngat gööt piny buki mo gwel didwøgø jï jiy mwøgø.**
2. Gwel køny kiper jøøa thööth	• **Ngat gööt piny caane caanø jï jø dwättö nee kwään gel moa joot ki bang jøøa thööth ra acoonga mana dikwøng nee caangi.** • **Køøre ngat kwaan gwel kale wøk ki yi kith mar gwet jøøa thööth ni kith gø yi gïn kwaan gwel, ni kwaan gø, ni caan kwään ge bëët jï jødwättö .** • **Kwäärö dwøl dicïbö ki man näk ma ajwäk ditïïö kiper jap jøøa thööth. Jø dwättö gebëët manynya nee kwään mo jwäk gi time ni dïët.** • **Ngat gööt piny jø dwättö gebëët cwøle cwølø, ki kwään nyeng mogi, nee gwel moge moa jwäk gi kiper jøøa thööth nee cïp gi jï jø okwaan gwel. Ngat kwaan gwel range raangø man näk mo kar gi ni kïth gø yi gïno kwan gwel ki gø.** • **Køøre ngat gööt piny pëëö ki man näk mo da dhaanhø mo bääte dag wet jøøa thööth nee coole ki teek. Ni näk mo da dhaanhø mo kär jwääö ki gwet jøøa thööth, jiy mo caar with gi kwään gø caan gi caanø.** • **Køøre ngat gööt piny pëëö ni nee da pïëc mo nyään kiper mayo ri gwet jøøa thööth. Jiy moa näk mo manynya gø pïëc mar gi gapgi bang jødwättö .** • **Näk mo ojïëö, gwel dipääŋgö jï jøøgø ki køør ciik.** • **Køør kanyo lø cool jap køny røk mwøgø, jø okwaan gwel- gwel moa dööng gebëët kwaan gi kwaanø.** • **Ngat gööt piny kwää gwel mo jøøa thööth mwøgø diraangø, ni can gø jï jø dwättö nee maagi wïth gi kiper acoonga mano en nyïm.** • **Gwel mo jøøa thööth dwøgø kar gi yi kith ni kïthi ya acanduk.**

Dïkäätë moa Acoonga	Kuri man ngeewi/känpiny, acoong dwøk mäc mana dikwøng ki pääng gwel – Nyeng jïëthe
3. Kuri man ngeewi/känpiny	• Ngat gööt piny jø dwättö pëënye pëënyö nee with gi par gi ki kwään gwel mo mää̈ö regi mo jøøa thööth ya acoonga mana dikwøng. • Køøre ngat kwaan gwel mo määä̈ö regi käle wøk ki yi kïth ni kwaan gø, ni can kwäängi jï jøøa thööth. • Kanyo jïëc jøwi ni moa no maa wïc ki kwään moa kwaan otïmö ni dïët, gwel dwøgø yi gïr kwaan gwel mar gi. • Kwaarö dwøre caane caanø ni ngatti mannø løny man cïp kure mana ngeew/kanpiny ni ö ngat gööt piny ni cwøl ngatti mannø ki ri jøøgø nee ö nyïm ni cwøle ki kwään nyeng mogi. • Ngatti mannø kure ngee ngeeø mano täge yïth akiic 1 - 5, ni cïp gwel jï ngat kwaan gwel ki buki mogi mo gwel jï ngat gööt piny. • Ngat kwaan gwel- gwel dikwaanø, ni kïth gø yi gïr kwaan gwel ni caan kwään moa ö ngatti mannø ni ngee. • Ngat gööt piny kwään gwel mmoa näk kar gi ni ngeew ngatti mannø gøøe yi buk mar gwel ni kïï uudi wøk moa näk mo dëël kär kønyø ki gi. • Køøre jøøy kwään gwel moa gøø yi buk rang gi raangø man näk mo kare; buk mar gwel döönga bang ngat gööt piny kiper acwoonge moa no dööng. • Näk mo ge manynya kän wøk, ge pëëö kiper kur ngatti mannø man ngee. Kanyo näk mo manynya kän wøk, ngat gööt piny kwään mo ngeew ngatti mannø diraangø ki yi buk mar ngatti nø ki man näk mo rømø ki kwään mo manynye nee käl wøk ni ö ngat kwa gwel ni cïp gwel ki yi gïr kwaan gwel. Kwään mo dwøk ngatti mannø jï dwättö tïmö ni dïët ki kwään gät moa ngee.
4. Gwel moa käl wøk kiper tïïc	• Ni näk mo da gwel mo käl wøk kiper jammi møøk ya acoonga mana pöödhö, ngata kith gwel mwøgø bäät jammi møøk kuther mar kar kan gwel dicïbö jïre ni duu moa mëëtö jï ngat kwaan gwel, odwøk gø dwøk gø yo opïr. • Kwäärö ngat gööt piny dipëënyö ki man näk mo da gïn mo pere leth mo dingeeø kanyo poot acoonga mar nyïm ni poodi. Gïn manynyi nee gwel käl wøk kipere näk mo ojïëc jø dwättö bëët, kwäärö dwøl dicïbö jï ngat kwaan gwel nee kwään gwel moa näk omanynyø käl wøk ki yo opïr ni cïp gø jï ngat cool gät gïn ngeew.

5. Dwøk mäc/cuut	• **Kwäärö caane caanø jï jiy m mäyi nee dëët gi ngäc gi.** • **Ngat gööt piny kwään moa manynyi kwään gwel dirangø ki køør buki mo gwel moge** • **Jiy moa näk mo geno mayo ngatti mannø cwölö nyïm ki køør kwääne mogi nee kwään gwel mo cïp jïgi cïp jï ngat kwaan gwel. Ba many gø nee døøpiny ki ki bäät mo mëëti** • • **Ngat kwaan gwel – gwel mo cool dikwaanø, ni can kwään gi ni dwøk gø yo opïr.** • **Ngat gööt piny kwään gwel mo cool gore piny yïth buki ki ya acanduk kanya no göörö no "ocoolø".** • **Køøre ngat gööt piny kwään moa dööng cääbe cääbö ni kith gø ya acanduu mäc yi buk mar jiy mwøgø** • **Näk mo bung gwel mo odööng, ngat gööt piny tïïö yïth buki ki pïrma ni can gø ni gwel moa näk omaaø acool, moa mac ni kiwi gø ki laany mo ree røødhø ki dïëre.** • **Ni näk dagø mo odööng, ngat gööt piny kwään moa mëëtö cääbe cääbö kiper acoonga mano en yi nyïm ni kïth gø kanya ni ngaam ni beer. Køøre dïmäce ge tïïö ki pïrma kanya no ocïbö ni ngaam.** ***Gïn mo manynya ngäc: jø dwättö manynya man pang gi ceng gi kanyo näk mo gwel moa mac ocoolø gebëët.***
6. Cääp kwään gwel moa cäk mayø ni nyään	• **Jø kwaan gwel - gwel moa no mëëtö rwöp gi yo opïr mar mëëtö ni kith gig ø yo opïr kän.** • **Jø okwaan gwel- gwel kwaan gi kwaanø yo opïr gwel no ö ngat gööt piny ni caan kwään gi jï jødwättö .** • **Køøre ngat gööt piny ni can gø jï jø dwättö ni gwel mooi cääthø nyïme ni di maanyø.**
7. Käl mäc	• **Kwäärö jiy mo pëëö ki mäc dicwølø, ni caan gø jïgi ni yïth kwör mayo ki ka anguun kwään gwel mo mac (kwöre adäk ni moa coong jiyi piny).** • **Ngatti mannø ki ri jøøy mana näk mo manynya mäyö pëëö ni dwøre ee ting maal jï jødwättö , ni can kwään moa pëënye, ki gïn mäye kipere na akiper kany mo nyïëdi ni løny man dïëdi ni coole coolø yie** • **The Record-keeper then calculates the total value of the requests and announces it.** • **Ni näk mo kwään gwel moa no pëënyö ki mäc opöödhö ni kaala mo mayo regi, jø dwättö manynya man cään ge nee kwään mo many ngatti mannø ki mäc nee tiir këël kanyo jïëcge gø. .** • **Kanyo lø jïëy ngatti mannø adïï mo manynye nee maae kale kälö, ngat gööt piny ki ri jø mäyi ngatti mannø cwöle nyïm kiper kwään kwäänö mare.** • **Køøre ngat gööt piny kwään kwäänö mar mayo gööre piny, ki kwään mo mac ki ki mo mëëti ki yi buk mar ngatti mannø.** • **Ngat gööt piny cïpö ki dwøl jï ngato kwaan gwel nee kwään gwel mo mac käl wøk ki yi gïno kwään gwel yie ni cïp gø jï jiy mo mäyi.** • **Ngatta mayo gwel kwaane kwaanø, ni tïïc pïrma yi buk mar gwel.** • **Ngat gööt piny caane caanø jï ngat mäyi nee kwään mwøe caane ni dwøre ee ting maal ni läädö.** • **Yi jöö man dinøøyø këël kanyo thum mäci ki cïp.** • **Ngat kwaan gwel gwel moa dööng ya acanduu gwel kwaane kwaanø ni caan kwään ge jï jødwättö .** • **Køøre ngat gööt piny caane caanø ni gwel mooi bee mo määä regi.** • **Køøre ngat kwaan gwel gwel mo määä regi dwøge yi kïïth mare ni kïth gø ya acanduk.**

8. Dëët kwään gwel moa no odööng	• **Ngat gööt piny kwään gwel moa cïp jiyi cäänge ki nwøyø ki caan, ni ö kwäärö ni cïp dwøre jï jø dwättö nee kwään gwel moa joot ki bang dïbwör nee maagi with gi kiper acoonga mano ööy yi nyïm.** • **Ngat gööt piny kwään gwel moa mac cäänge ki caanø yie aciel, ni ö kwäärö ni cïpe dwøl jï jø dwättö gebëët nee kwään gwel moa mac maagi with gi kiper acoonga mano ööy yi nyïm.** • **Ngat gööt piny kwään jammi mooi ni kwöre ariew ii maae piny yi warakata mar gööt piny mana näk ocïbö ni tïïc jø dwättö moa näk mo løny jïgi, nee göör ge piny wala maagi wïthgi.** • **Ngat en gïr jap ki dëët /kulpi cere dicwøl kwäärö na acanduk dëëde.**
9. Dëët acoonga	• **Kanyo poode na acoonga poot kär dëëdö, kwäärö cïpö ki gum dëël jï jø dwättö nee cään gi kiper wï gadha mana näk mo løny man met yïth gi ki gø.** • **Kwäärö caa ki nïr acoonga mo en yi nyïm dicaanø.** • **Kanyo thum cäänö yie, kwäärö acoonga dëëde dëëdö.**

4.8 Mojuul 8: Caa man känpiny yie cooth ki yi cäng

Gïïa manynyi nee ngäc:
Ki ya anguun pwöc mar acoonga maa:
Ngati mannø yi jöö man känpiny kigø ki køør mana manynye ngääë ngääö neen jïtë ki gum dëël kiper känpiny margi.
Ngat. koor acanduk yi jöö man kan gwel moa joot ki yi cäng cooth ngääë ngääö ki yi jöör mak mo cool ki yi cäng. cooth ya acoonga mar känpiny.

Pällë bärë

Ngat tïï wøk pëëö ni näk mo jøøo en yi dwättö yïthge met ki caa man kän piny yie cooth ki yi cäng, ki man koor acoonga mano nut cooth. Ni näk mo yïthge met ki pwöc mar caa man kän piny yie cooth ki yi cäng dicïbö ki køøt caae mo näk ocïp piny ya acanduk 2.1-2.3, yi bøøge 14 ki 15, wala køør caa mo nut jaak. Pwöc cïpa jï jø dwättö moa en ya akaangï man näk jïgi da jöö mo thiinh man jïtgi yie ki jammi ni ge manynya känpiny dïër jaak ki kwöre mo thööth ni patha ki yïth caae moa acoonga moa näk mo nut no ocïp piny.   Ki yi gïno duue, **dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel** dëët gi køny gi kønyø ka acanduu nywïënyö kiper mana äk mo bung kaat mar gwel jïgi (ATM): jïëc kïth yie kanyo näk mo jïëc cwïnyi ni kwayi kän wøk cooth yïth nine mo manyi jaak.

Nyeng jïëth cïp caae piny mo känpiny mar yi cäng cooth

Käädi 1: Ngat tïï wøk døø køøre kuna päär gø ki wëël pwöc 2, käädi 4 yi bøøgø 37. Eni köö ni kany mør näk mo teek ki man kan dööläri 3 ki yi dwääy, tïmö ni jööta je man kan döölär mo 0.1 ki yi cäng , mana näk, ki køør dwääy, pïï ri döölari 3 mo kan piny. Ngat tïï wøk lame lamø ni gïna many pwöc man kipere bee per nee jø dwättö kønye ki yi jöö man tïïc gïn ki gø.

Käädi 2: Ngat tïï wøk dicaanø jï jø dwättö na ani jooto ki man näk ma acanduk mar cut opäängö ni kwöre jammi ariew ni mana thiinh da jöö mo thiinh jïre mo nguta piny ni cøø wïa acanduk maal ni puta pïï wïïë.

Man køpa gø ni ngat koora acanduk løny man kith buki mo gwel gebëët mo jødwättö , opïr mar gwet jøøa thööth, opïr mar gwet mäc ki jap tïïc ki look aciel mar acanduk, ni wec look maya ni ngaam kiper mo pïï cenø ki yi cäng nee kan, ni kønyø løø no ongølø ki ya acanduu nywïëyö. Na acanduk ba jap, jø dwättö mwøgø løny man kith gi yie ki gwel mo orømø mo nøk mo many gi. Acaara man nut jø dwättö løny jïgi ki man liimgi ngat koor acanduk yïth akiic nïr acwoonge ni kïth gi gwel ya acanduk køøre ki ra acoong dwättö mana näk mo nut cooth, dwøgo gwel bäät ngeew løø kur.

Käädi 3: Ngat tïï wøk caane naanø jï jø dwättö ni nyeng jïëthe mooi jööt døc no opäängö ki kwöre ariew: nyeng jïëthe moa näk mo tïïca wøk ni patha ya acoonga ki moa näk mo tïïca ya acoonga nyïm jødwättö.

Acaara mana näk mo manynyø døc bee ni näk mo jiy mooi geno känpiny ki jöö man, ge kädö ki teket mar nywïënyö ki bang ngat koor acanduk ni ena gïn mo nyootha kwään gwel moa kith gi yie ki kwään nyeng mogi.

Nyeng jïëthe mwøgø ocïp piny kany ya acanduk 4.9 ni nyootha gïna tägö wøk ni patha ya acwoong kanyo ci jø dwättö paac mar ngat koor acanduk.

Acanduk 4.9: Caa mana näk omaaø kiper nyeng jïëthe mo känpiny ki yi cäng cooth: paac mar ngat koor acanduk

Dïkäätë moa Acoonga	Gïna ngaam man kän yie ki yi cäng cooth paac mar ngat koor acanduk
1. Caa mar känpiny yi cäng cooth	• **Jø dwättö känpiny mar gi daagi yi gïna ngaam yi gïr kan gwel. Gwel moa näk mo okan piny cooth kwään gi dïët ki mo ö wøk kiper ngïëw mar ngatti man yie aciel ni løny ki man ngeewi kuri bare cooth ya acoonga mar jøøa thööth, ba jø dwättö møøk løny man time ni gät gø kale ni kaad ni patha ngeew kur bäre, nee time ni jïëca mo nøk ki känpin.** • **Ngat koor acanduk kwään kaade moa näk mo ngeewa jø dwättö moa en yi warakata mar göör gøøe gøø ki maaythäm. (maaythäm mano køny røk ki gø opääö ki mano gøøc mar ngat ngïëw mannø nee cwøk/kwal männi ni bee ni näk mo beer mar kaad opääö ki beer mar ngat ongeew løøkure. *Rang acanduk 4.13 piny kany).*** • **Ngat koor acanduk jiy mo kith yie ki gwel mo kan mwøe mwøø ki kaat mar nywïënyö (mo orwødhø mo løny man guti pööyi ni ba ränyi) no otïïö ni dïët ki kwään jiy mo kïth yie ni ge känö.** • **Ngat koor acanduk kwään moa ngeew ngatti mannø pude ki kwaan kanyo poode na acoonga mano en nyïm poodi.**

Nyeng	K.jø	Kaade moa ngeew	Kwään ge
Gur Ojwatø	10	★★★★★	5
Opiew Oköëëlö	12	★★★★★	5
Oduro caam	4	★★	2
Ojulu Ocala	1	★★★	3
Mary Omød	15	★★★	3
Abäng Ojulu	11	★★★	3
Irene Achieng	12	★★★	3
Ariet Obëyö	2	★★	2
Anywaa Odöl	8	★★★★★★	6
Kwään kaade moa näk ongeeø			32

Cuura 4.13: Kwään mo kan ki yi cäng cooth

Kwään mo kan ki yi cäng cooth løny man maayy piny yi warakan göör mana näk ocïbö ni ena kar cïpiny

Jey mo kïth yie løny man kïth gi yie ki kwöre mo thööth tïth kwör acwoonge.

Käädi 4: Ngat käär tïïc köö ni kiper mana näk mo bäng mo okïthø okäli wøk ki ya acanduk mar kän wøk yi kar kän, jødwätö ge jïtö ki jöör wiil kanyo täk acwoonga køør kanyo cøør kwääne mo nyeng ni mo okano piny cooth ki yi cäng u put ki cunnö regi. jïëthe mwøgø ogöör piny ya acanduk 4.10 ni nyootha jïëthe mano täge ri täga acwoonga këël kanyo thum tïï kän piny mar yi cäng ba ba nyooth jïëthe mo en nyïme man cääth nyïme ki mo joot ki jïëthe mo jïtö gø ki bang dïbwör, ngeew kuri/känpiny, cool cuut ki tïï cïp mäc ki møøk nø.

Acanduk 4.10: Nyeng jïëth cuut kiper känpiny yi gïna ngaam

Dïkäätë moa Acoonga	Nyeng jïëth cuut kiper känpiny yi gïna ngaam ya acoonga mar jø dwättö
1 Jap acoonga	• **Kwäärö cwötö ka acoonga nee cïpe ki dwøl.** • **Ngat gööt piny kwääne mo cwøør nyeng jiy ki ge jiinge jiingø.** • **Ngat en kulpï cere acanduu gwel dijabø, ni wii gø nyïm ngat koor gø.** • **Gwel moa mëëtö with mo mäc cïbø nyïm kwäärö, køøre dilwøørø ya acwoonga.** • **Køøre ngat gööt piny buki mo gwel didwøgø jï jiy mwøgø.**
2 känpiny yi gïna ngaam cooth ***(näk mo gïna ngaam mar känpiny nut ni tïïö cooth)***	• **Ngat koor acanduk ngatti mannø ki ri jø dwättö cwøle cwølø ni cwøle ki kwään nyeng nee moa kan gi piny cooth ni kïth ge yie lwør gi.** • **Jiy mooi kaadeogi cïp gi cïbö jï ngat koor acanduk.** • **Ngat koor acanduk gwel mo kanpiny cooth ki yi cäng dwøge dwøgø jï jø dwättö ni kii kwään mwøgø wøk** • **Kanyo näk mo gwel ge bëët odwøgø jï jiy moa kïth yie, kwään gi moa en yi warakata kïëö wøk**

Kanyo thum jïëthe mo cuut mar känpiny yi gïna ngaam, acoonga cääthø nyïme ki tïï jwäk gwel mo jøøa thööth.

Luup mo paac wïc kige: *Dhaanhø løny man känpiny ki mo kaala kwään yïth kwör kure moa ngee 5 yïth akiic acwoonge, këël ni näk mo jïëca man ngeewi kuri nee thööth kwöre 5 dïnga acwoonga. Gwel mo kanø piny jaak yïth akiic acwoonge no opöödhö ki moa näk omanynyø na 5 mar kur løø ngatti mannø man ngee manynyø man ö ngat kïth yie ni göör gø piny ya acoonga mano ööy. Ki yi jöö man jøøa atut moa no odwättö kiper mäc ki känpiny ge känna piny ki køør yïth nïne mo nøk ni løny man time nig e raanya mo nøk moa näk mo ba løny man kani piny.*

Luup mo paac wïc kige*: Ni näk mo jø dwättö mwøgø geno känpiny ki ri mo kan ki yi cäng cooth, nig e kär ö banga acwoonga, gwel mogi döönga ki yi kanya ngaam kar känpiny ya acanduk. Dëët gi ba køny gi ki gø ngeew kur ki yïth buki mogi, kiper mana näk mo kaade poot enø ceng gi.*

Tielø 5:   Rang tïïc– Pïth ki caa mar døøngø

Man caana jöö man ö ngat käär tïï wøk nee tïïë ki jø dwättö na aciel, kanyo thöör pwöc mare yie. Bee yïth kwör caae mo tïïc ariew no thööre: caa mar pïth ki caa mar døøngø. Eni caanøgø ni ngat käär tïï wøk ree kälgø wøk mëëth ni dïï ki ya akiic jø dwättö ni mare dwøk nyeng jïëthë mo rang tïïc , køøre ki ya anguun caa, ni cäng gø dwøk wïïë kanyo näk mo da gïn mo oröönhö keere mo pere leth, ni jø dwättö ee käärö mëëth ki jöö mo pøøth. Eni luunga piny/dithöörö yi caa mar acoonga mana näk anguudi: ni bee ngør jammi.

- Rang tïï -Pïth.
- Rang jöör døøngø
- Ngør jammi/rang lïng tïïë ki gööny wøk

Acanduk 5.1 Ki køør bøøgø man, tier jöör bwøth caae di lamø ni bee teeng caae moa näk ariew.

Acanduk 5.1 Diagraam mar pïthki caan dööngö.

Wïïtö mar caae	Pïth	Wïïtö mar caae	Døøngø
Nee jøw dakge yi caa mar pïth ni käla yi caa mar cïp pwöc ni wëëgi tëënö yie manynya kwäänö mar wiil caa, ni ngat käär tïï wøk ki ngat orang køøt jiyee dwal yie. Ngat käär tïï wøk gïn ba ngøle ni je keere. ngäc jööt dëël mar jø dwättö ki bëët. caa mar wïïtö. Gïïa pergi leth. 3, bøøge 95	• ***Yïth kwör pwöc man kädö ki juu 18 (kwör acwoonge9)*** • **Kär mar öönymaal ngäc ki køør wïïtö mar tïïc mano tïïc ngat käär tïï wøk . Ni ngat käär tïï wøk tïïö ki tïïc mo dwøng ri kär mana teek, nyenøgø/nyaanøgø bee yie aciel no lïïme dicäng öönymaal, eni døny yie kanyo näk mo jöö ree wiilø keere wala kanyo ö jødwättö no tïm gi ni ge manynya køny.** • **Ninäk mo nëëni ni bëët kere jødwättö ge ba tïïö kere mana digi tïïö, ni bee ki køør mak jammi ki ngeth, tiir buki mo gwel mana näk kare wala ki køør tïïë ki teek man en bäät köömetï, ngat käär tïï wøk cägö cïpö ki pwöc mo ogääbö ki weeli**	• **Cääth yi kär mar däängä ni jøw ööy ki bang kär mar öönymaal eni thwøø manynya rumi mar kär mar wïïtö mo da tïïc ngat käär tïï wøk ki ngat Rang tïïc mare.** • **Køny rii ki ngäc jööt dëël mar jødwättö ki bëët kär mar wïïtö. Gïïa pergi leth. 3, bøøge 95**	• ***Yïth kwör pwöc man kädö ki juu 18 (kwör acwoonge9) ba løny man tïme ni thiinh näk mo kar bëëtö omak jwïëö wala jiyodak*** • **Ngat käär tïï wøk kaagø diliimø kwöre adäk:** • **Yïth kwöre ariew bee per nee ngääe ni jødwättö ge rwäänhö ki tïïc mar gi ni kare ni køøt gi kär leewø wala kööth ge kär kønyø twice** • Mana dikwøng **nee jødwättö ge put göö wøk ni dëët gi oløny jïgi** • **riet lïïmö tïïc ni kwaana yi jiing dëël mar jødwättö nee dee gïn løny jïgi ni manøgø tïïya ngat käär tïï wøk kin gat Rang tïïc mare. Lïïmö mana näk anguudi tïïc ni yie aciel ki jødwättö ki kwaan ngeew kuri/kwaan tïïc, ki tïï Rang tïïc mar ngat käär tïï wøk mana näk othur kare ni nyooth yi jöö man pang gwel ki gø jï jødwättö . Cwöt dagø mo dajiingø thwøø kanyo oro tïme nee cääth nyem mar jødwättö bang løny bëët keer nee nyooth**

5.1 Rang Tïïc: Pïth

Riet caae bee caae mar pïth, mana näk mo kädö ki juu 18. Gïna many kär man kipere bee per jø dwättö nee teek mar tïïc bäre time ni enø bäät jø dwättö kiper acwoonge mo otïïc, ni ngat käär tïï wøk tïïë mo thööth enø cere ni ena ngat gääbö ki gø no odwögi jï jø dwättö ni patha tïïë mo bwøth acwoonga. Man bee per nee dwättö käl kanya aciel køøre nee jïte ki ngäädhe kiper dëëre mar tïï mak jiy .

Ni näk mo da gïn mo raac mo bëëdö ni cäga tägö, løny man time ni ena gïn mo beer ki man kwaan bëëtö manøgø ni jøw odøny yie døc. Cäänu bäät gïnø no otägö ni raac enø ki jø dwättö no gääbu bäät jïï mana beer man thööri ki gø.

Ni näk mo gïnö raac enø/öölö manøgø kare cään ki bung kwany tier gïrpiny, ngat käär tïï wøk døø bang tier pwöc mana näk mo kär ci wïc ni kare. Ni näk mo ba løny, gäät wïc dikälö ni dwøk wääth mar jø dwättö ngäc.

Këël jø dwättö ge doo köö ni jammi gebëët cäädhi ni beyø, ngat käät tïïc ki yi caa cïpö ki pïëc mo orømø mana näk mo ngatø gø ditïïö nee gïïa näk mo per gi leth nee ba kane.

Nyuudhi:

- jø dwättö geni ocwööngö keergi kïïl doo näk mo käär tïïc tøør kar acwoonga?
- Løøkur man ngeew/mo kanpiny okïthö kar kän cooth?
- Ciik mwøgø (nyuudhi, teeng cool gïn mo omaaø) owøørø?
- Köömetïïë mo käär tïïc, tïïc mar gi egi maaø ni kare?
- Da gïn mo wïc dicwödhö ri tïïc mar cïp mäc mar gwel ki jïëthe mo duuy wala cooli ki gø?
- Buki mo gwel ocäk jingo ni kare ni tiir ni ngat ogööt piny da acaara wala luubö mo beer ma akøbe kiper gwel mo jødwättö ?
- Da pïëc ma tïmö ni teek?
- Ge cädö ni gi manynya køny ki jöö mar riek wang? Ni näk mo kare, ateeng køny mane?

Ki køør yi käänö mar Rang tïïc mannø, gïna näk mo bee løø jäk dicaanø ni caani jï jø dwättö man näk range ka mar ngø. Ngat käär tïï wøk ge wääya bäät öölö manøgø ki ge jø dwättö na aciel ni joot gi tier gø, ni näk mo manynya gø, cäk kän wøk ki kany mo ii jingo kiper pwöc nee cäk cïpö.

Ki ya anguun kär mar öönymaal ngat käär tïï wøk jööt dëël mar jø dwättö ki bëët kär mar wïïtö cage ki rangngø", (Gïïa pergi leth. 3, bøøge 95) mana näk ee kith yie, ni yie aciel ki ngat Rang tïïc . Ni cäätha bang kär maya, kär mar dööngö, enø bäät rømø mar røm mar ngat käär tïï wøk kin gat Rang tïïc mare. Man ekeere ena wïïtö mo pere leth mana näk anguudi. Ngat käär tïï wøk köö ki jø dwättö , ni no otïïö ni teek, ditïïö ki caae mo thööth ni bung køny. Ni näk mo di jäk mo tägö wala bunggääbö manynya man ccan gi luubö man jïgi ni caana ngat käär ëtïïc kin gat Rang tïïc mare mano o cïp pwöc mana näk mo kunynyö ki kär mar öönymaal mar cääth nyïm. Jiy mo käär tïïc ki jø Rang tïïc mogi ba many gø nee päärö täge regi nee luubö mo nut jaak mo kär thöörönee ba taakgi kiper ge manynya dwättö nee cääth nyïme.

5.2 Rang tïïc : Dööngö

Ki yi caa mana pïïc caan dööngö gääbö mo di manynyø cooth yïth akiic ngat käär tïï wøk ki jø dwättö bung gø këët, ni näk patha pwöc kwör møøk, moa näk mo ogääbö, ki tïïë moa näk mo olwørø. Ni näk bee manøgø , man bee caa mo kare nee pwöc ma teengi nee tïïc ki jöö mo dwättö ni käär ree ni da caae jïrë man cek gïtë ki kwänynyö mo nyään. Ni cääthä nyïm ki dwät ri gïna näk otägö no ogääbö ki dwättö , acoong dwättö man kith gø bäät tïïc gïna jïë bääte dijoodø ya anguun røm nee rang ki man näk mo jø dwättö tïï mak othur kare jïgi, ni ni tïïc marge ker rangngø, ki kany mo yie bäär. Eni bee per ne ngac thwøø ni acoong dwättö man kith tïïc bäät tïïc løny man køny jø dwättö kanyo nak mo caa mare mar (nywaak) køny jø dwättö opäng ya anguun tielø mar cøø, ni näk mo man bee mana many gi nee tïïc.

Acoonga mana dikwøng di maa/kälö wøk kiper juu abära ki ri kär mo juu mooi na apaar ka abära ii (kiper juu mo 40), ni rangnga ngat käär tïï wøk ki ngat rang tïïc mare. Ki yi caa man buki mo gwel dirang gi, ni joot gø ki man näk mo jø dwättö with gi par gi parø ki kwään gwel mo jiy ki moa joot ki mäc ni pëëny ngat gööt piny nee cääne kiper yi bëët dwättö (kwään gwel moa joot ki bang jøøa thööth, ni cïp jï jiy , ki mäc).

Ki ri limo man ngat käär tïï wøk näk mo løny, løny man kunye ki män gïïa reyø mo otägi ri jø dwättö kanyo cääth gi bäät acwoonge ni kanyo manynyi dijïëö ki pwöc mo guta løø kanya en jäki yie.

Riet acoonga dimaaø kiper juu mo 48 nee røm mana näk anguudi man ö jø dwättö ni jiing gi rtegi kiper kööny wøk tïïc. Gïn duu rømmi man ngat käär tïï wøk ki ngat Rang tïïc mare bwødhe bang tïï ngutö kiper kany mør jø dwättö gïna näk omak jø dwättö kiper tïïc cungngö ni ekeere wala ba cungngi.

Can nywaak/kwaan tïïc manynyø kïth ya adïëda ni beer dikwøng ni ö mäci ni tïï ngää cään yi tielø mør ni näk mo ge kwøngø nywääk ri cuut dikwøng. Kiper manøgø, dwädi ariew dicïbö kiper nywaak mar yi cwiir/kwaan tïïc, mäc ditïïö kiper dwädi ariew keere; ni tïïc dwääy aciel ni mar nywaak, mäc dicïbö kiper dwääy aciel keere.

Ki ya anguun acoonga mar mäc kanyo poot nywaaki ni poodi ngat käär tïï wøk kin gat Rang tïïc mar ngat käär tïï wøk acoonga mar dwättö ge cøøa bäät gø. Buki mo gwel moa näk ogöör piny ni kare di rang gi ni ngäc gi ngeth mar jø dwättö mar wec gïn mo raac mo nut kiper mäc. Mo kaala mooi, jø dwättö di pëëny gi man näk mo dwättö manøgø nut ni kare nee nen gi (kwään gwel mo jøøa thööth, gwel mo cïp ki mäc ki mäc mana näk poodi).

Ki ri limo man, ngat käär tïï wøk manynya gø nee ngääe ki man näk mo ngat gööt piny gïr cääp ee jiingø. Man beer kiper man tïïc moa päängi yi cwiir nee ngäc. Ni näk mo ngat gööt piny gïr cääp poot käre jingo, ngat käär tïï wøk yi jöö man pwöny gø ki gø jiinge jingø, ge köömetï mo mak tïïc man kin gat mo yie met. Ngat käär tïï wøk thwøø with jø dwättö diparø ki dïcäng mana näk mo kare mar pääk/kwaan tïïc ni caan gø jïgi ni manynya gø no nudu ubëët.

Jïëthe mo pääk/kwaan tïïc manynya pwöc mar gø dikwøng ki ni bee wëëlö mar pwöc mana näk anguudi. Eno opääö ki weeli mo pwöc møga kiper kädö ki juu mo 48 køør pwöc mana näk mo nut no ocïbö.

5.3 Wëëlö 9: Moa päängi/kwaan tïïc ki gööny wøk

Gïïa manynyi nee ngäc:

Ki ya anguun acoonga mar pwöc:

- **Ngatti mannø kure kale kälö ki ri jap dwättö**
- **Jiy moa näk mo ge manynya cääth nyïm gi ni gena jø dwättö mo dwättö yi tielø mano ööy ge dijïëö**
- **Kwään mo päängi yi tielø mano ööy ki mo cïp jøøa thööth dijïëö**
- **Kwään mo ngatti mannøc mo ngee ki cääth nyïm cooth ki jiy mo nyärö, nig e manynya gø nee mäc mar jødwätø nee neen gi yi tiel mano cäk tägö, dijïëö bäät gø thwøø.**

Ngør gwel ena jöö mo jööt, ba manynya tïïc ni wïc ogwøø. Ciik moe bee per nee gwel päängngi jï jiy tïïc man ni röömi ki moa näk egi kan piny. Ena gïn mo beer keere nee kwään mo päängi nee kwaan kwään mo ngøri ni päängi jï kwään mo päängi, nee pïïö ra apääk køøre nee kwään moa ngøri nee tiel ki kwään jiy mo ngeew kur gi ki bang ngatti mannøa.

Luup mo paac wïc kige: *Gwel mo joot ki bang dïbwör ba ngøri. Gwel mo joot ki bandïbwör ena gwel mo jø dwättö ni løny man päängi kanyo manynyi yie jaak, ni päängi ni dïët jï jiy bëët (kiper kanya jwäk gi ge jwäga mo dïët ki ngatti mannø),ba ajwää gwel mo otïïö jaak ki bang dïbwör ba many gø nee wïc gääde ki mo ngøri moa näk omac jødwättö .*

Lïng bëëte

Caa man nguut tiel mooi yie di tïïö ni dïët ki caa mar yi cwiir kanyo näk mo da gwel mo di manynyø kiper jiy ngäc, teeng ka wøør jwøk mar uut juu mo ngäädhe moa per gi leth, wala gïïo otägi ni käla piny ni ngatti mannø digudö ki ri jø dwättö , kaa teeng wääth mar wec kanya eni yie ni cii kany mør ni patha cooth ni bare wala jwïëö mar yi cwiir. Caa mar ngør gwel man manynya kith ya adïëda ni beer ni kare enø maal ni manynyø man may yi ngeth ni mäc man cïp di dëëdö yi tielø mana näk anguudi ni näk mo cool gi coolø kanyo poode na apääk poodi.

Jïëth apääk/ngør jammi

Käädi 1: kanyo ö dwättö no thöör jwäk gwel ki bang jiy , jïëth cut ki cool aweya kwäärö ngat kwaan gwel dicwølø nee kwään gwel gebëët nee kwaane nyïm jødwättö . Ngat käär tïï wøk warakan maa nine piny mar ngat käär tïï wøk päänge päängö.[2]

Käädi 2: ni näk mo ngat dwättö ri jøøgø gwet dwättö ee coolø ki teek (ki ri pïïn mäc), moa näk ongeew ngatti mannø ni dïët ki kwään pïïdö di raanyø ki yi buuk mare. Ki yi jöö man jø dwättö moa näk mo ge tøør bäät gi dicämmö ka aweya, kiper raany nywaak køpa gø ni eni ba kädi ki gïrpiny ri jammi mo nywaak ii, ba bee ki ri mo dööng wøk ki ri mo päängi. Ki yi caa man ena gïn mo läpö døc man tïïc pïïdö

---

[2]Man pere leth. Pørøgïraam beer kiper nee cääth nyïm ki mak kwään jø dwättö mo göö wøk, ba ni näk mo jammi mo gi oni päängö jïgi, man tïmmö ni ba løny.

nee cool, kiper gwel mo coolla ya anguun acoonga ba løny man may ni kär manynyø tïmö ni kunynyi kiper jiy mo nøk nee jammi mwøgø pääng gi ni näk mo coolla ya anguun caae.

Käädi 3: ngat gööt piny buk mar ngatti mannø ki ri jø dwättö dikälö ni kwaan kwään jammi moa ngeew ngatti mannø. Køny dëël ki gïr cääp, pang kwääne mooi jï kwään bïri mo bäät Acanduk en ni caani kwään gi mo pïï cer ngatti mannø. Ki yi nyuudhi manøgø no ocïp piny ya acanduk 5.2 kany en, kwään gwel mo cïp jï ngatti mannø nee ngëë ki ge bee bïrrï mo 1,149,200. Näk mo bïri mo 1,352 opäängngö jï is 1,149,200 mo dwööë bee 850, ni bee kwään mo nut jï ngatti mannø nee ngee.

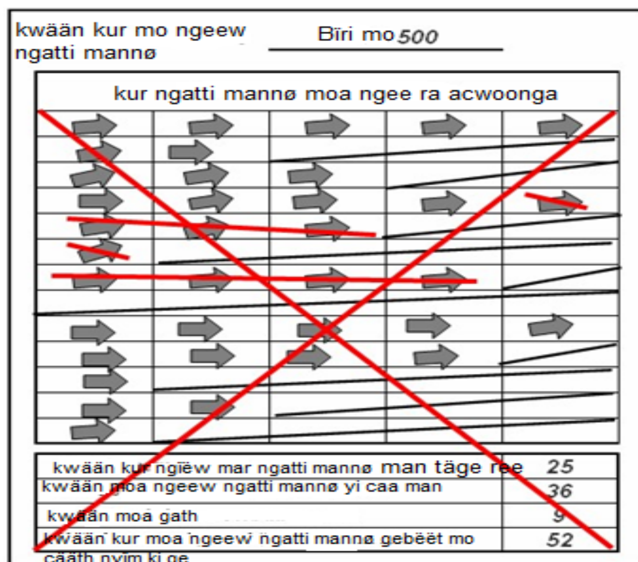
Acanduk 5.2: Acanduk mana näk mo kwään gwel mo ngatti mannø mo ngee ocääbö yie

Kwään gwel mo ngøri	Kwään mo pïï cer ngatti mannø	Kwään mo kith bäät ngïëw yie 1
1,149,200	**1,352**	**Gwel mo 850**

Yi jöö man pang/ngør gwel di tïïö ni jööt døc ya anguun tielø, kiper yi jöör cääp mo wïc digäädö mo yie di cääp percenni diwieø ni yi jöö mare puta tïmö ni ngäc ennø, ni bungcääp mar percenni yie – jöö dijabø nee gïno duuë tïïc ki gø. Cääp kwääne mo nøk mo with jammi, ki man time ni kwään gwel mo thööth, eni cøøa bang c jap cääp mo jammi mo nøk mo obøønhø.

Käädi 4: køøre ngat käär tïï wøk buki mar ngatti mannø dikälö ni can kwään kur mo ngatti mannø mo ngee. Køøre nyaanøgø/nyenøgø ngat gööt piny dikønyø ki dwal kwääne mooi ki gät mo kur ngatti mannø mo ngee (ni dëël poot køny ki gïr cääp) ni ö ngat gööt piny ni caan kwään gi.

Käädi 5: kwään gi dikwaanø, ni nyiigi piny buut kwään gwel moa nut bëët ni day wï buk mar ngatti mannø, ni cïp bääte ki kïdi. Yi jöö man tïïc kiper jø dwättö gebëët këël kanyo thum gwelli bëët ki päängö. Ni näk mo da gwel mo nøk mo odööng (kiper mana näk mo kwäängi onyiik piny) moa cïp bee man dwøgi yo opïr gwel mar mäc. Ni ö jø dwättö nyïm ni käl gi gwel ki bang ngat kwaan gwel. Ni poot ni yi caanøgø ngat gööt piny gwel moa cïp jï ngatti mannø kiper ngeew kur kale wøk ki yi buk no tïïö ni nëënö ki 'X' mo dwøng mo kwaar ni caala man no onyoodhø yi Kïdö 5.1 piny kany. Näk mo gwel ba rømi ki man päängi jï ngatti mannø, da gïn mo obøth køøre gwel manynya man cägi dwallø, ni cägi kwaanø ni cäng yi jöör gø nwøyø.

Cuura 5.1: Raany mo kur ngatti mannø moa ngee

lame: bøøgø mana en bäät caam nyootha buk mar Abäng Omod ya anguun tielø mar yi cwiir aciel. Ena riet bøøgø mar buu gwel ni jøw ogääbö bëët ra acwoonga bäät bøøgø man da kwaan nïr acwoonga mo 26 ki yïth juu mo 52 (cwiir 1)

Man nyootha gø ni täga acwoonga 14, Abäng jïre da kwör ngïëw moe mo 25 ('täge ki kwään moa ngeew ngatti mannø ki ya acanduk ki thar bøøgø piny – man løny man time ni dïët ki moa ngeew ngatti mannø ya anguun caa ki yi bøøgø mana dikwøng). Man nyootha gø ni yïth akiic acwoonge 14 ki 26 nyaanøgø angëëö ki kure mo thööth mo 36 køøre jïre da kwään 61. Kiper, køør acwoonge mo 20 (nyaanøgø näk mo bäng kure mo ee ngeeø), eno cïpö ri kwör ngïëw abïngween, kwään mo ngeew ngatti mannø moa näk nut kiper nee cïp ya anguun tielø dwøgø piny ri 52 (25 + 36 – 9). Køøre, näk mo kwään mo ngeew ngatti mannø bee bïri mo 850, nyaanøgø jïtö ki bïri 44,200 (850 x 52).

Käädi 6: jø dwättö ge cäänö kiper yi tielø mano ööy. Jø dwättö mo many gø nee cääth gi nyïm gi ki dwättö yi tielø mano ööy can gi caanø nee ngäc ni ngat mo manynya gø nee ba rwuuë yi dwättö caane caanø jï jødwättö . Løny man time ni bee jøøa dwättö møøk no ngøl cwïny gi nee ge dööng gi wøk ki yi dwättö wala jiy møøk ojïëö nee kuut gi ki dwättö yi wääth man (thwøø man kuuti ki dwättö yi kanyo manynyi jaak løny man kïthi ya acaara, kiper manøgø ngïëw kur di tïïö ki kany mo bäär).

Käädi 7: kanyo näk mo jø dwättö mo dwättö geno pïpiny ni beer, jø dwättö ge ngutö bäät kwään gwel mo cïp kiper ngïëw kur mano ööy yi tielø mar nyïm. Løny man meedi ni näk mo jø dwättö ge manynya gø nee kwään gwel mo mac meet, wala løny man dwøgi piny näk mo cool moa mac otïmö ni teek jï jø dwättö yi tielø mana pöödhö

Käädi 8: køøre jø dwättö ge ngutö bäät kwään gwel mo manynyi nee jwäk ki bang ngatti mannø, kiper nee gwel mo mac tägö ki gø ki jkwään ge mo kare mo da gïn mo ngäc kipere yi tielø mano ööy. Man køpa gø ni ngat mo enø yi dwättö jaak løny ki man cude, ki mo gääbö ki kwään moa näk ocïbö nee kuri ngeewi ki gø. Ngatti mannø manynya man jïïë bäät kwään mooi ni dïët ni bang ngat mo di tïïö ne jwöte nig e patha jø tïïc ni tie aciel ki jø dwättö ki yi täg tielø mana dikwøng. Kkiper manøgø, nyuudhi, jø dwättö løny man meet gi kwään gwel mo kuri man ngeewi ki bïri mo 0.50 këël bïri ma 1.0 ni jïëc ngatti mannø nee kure ngee kwöre apaar. Ki køør ngeew løøkur mana dikwøng man, jø dwättö ge døø køøt gi kuna cïp gi anguun ngeew kur piny ni enø yïth akiic man ngeewi 1 ka 5 ki yïth kwör acwoonge bëët. Kwään gwel mo jwäk ki bang dïbwör thwøø dijïëö bäät gø.

Käädi 9: Acanduk didëëdö

Käädi 10: ki kwör møøk dicwöt mo di tïïö nee cwiir mana tïm dwättö yie ni dëëre løny jïre nee wøør.

Thäängö 3: Gïïa meet ni per gi leth

Gïna meet ni per. ge leth 1: Wëël bwödhi man dwal jiy mar ngat käär tïï wøk kiper yi jöör käär acoonga

Wëël bwödhi man manynyø man tïï ni thööth ni bay ki läähïk nee time ni ena gïn räängö ki yie ni køny dëël ki gø kar tïïc ni kwör møøk kunynyö kiper acoonga mar dwättö , køør kanyo thum pwöci yie.

Dïkäätë moa acoonge	Jïëdhi
1. jap acoonga	• **Kwäärö cwötö ka acoonga nee cïpe ki dwøl.** • **Ngat gööt piny kwääne mo cwøør nyeng jiy ki ge jiinge jiingø.** • **Ngat en kulpï cere acanduu gwel dijabø, ni wii gø nyïm ngat koor gø. Ogubany gwel cïbö nyïm kwäärö, køøre gwel dijwäää ya acwoonga.** • **Køøre ngat gööt piny buki mo gwel didwøgø jï jødwättö .** ***Gïn mo manynya maa wïc:*** ***gwel kiper jiy mo lämmi ki mo käängi ka acoonga pere leth døc kiper thur kar mar dwättö .***
2. känpiny mar yi cäng cooth ***(ni näk mo dwättö bung gïn känpiny cooth, päär bang käädi 3)***	• **Ngat koor acanduk ngatti mannø ki ri jø dwättö cwøle cwølø ni cwøle ki kwään nyeng nee moa kan gi piny cooth ni kïth ge yie lwør gi.** • **Jiy mooi kaadeogi cïp gi cïbö jï ngat koor acanduk.** • **Ngat koor acanduk gwel mo kanpiny cooth ki yi cäng dwøge dwøgø jï jø dwättö ni kii kwään mwøgø wøk** • **Kanyo näk mo gwel ge bëët odwøgø jï jiy moa kïth yie, kwään gi moa en yi warakata kïëö wøk** ***Gïn mo manynyø maa wïc:*** ***näk mo jø dwättö ge kännö piny ki kän mar yi cäng cooth, ba ni ge ba ö banga acwoonga, gwel mogi döönga yi løø kanya ngaam ki ya acanduk. Dëël ba køny ki gø ki yi buk mar ngeew løøkur, kiperë mana näk mo kaad(e) poot enø ceng gi.***

Dïkäätë moa acoonge	Jïëdhi
3. Gwet køny mo jøøa thööth	• **Ngat gööt piny jø dwättö pëënye pëënyö nee with gi par gi ki kwään gwet køny mo jøøa thööth mo määö regi mo jøøa thööth ya acoonga mana dikwøng.** • **Køøre ngat kwaan gwel mo määö regi käle wøk ki yi kïth ni kwaan gø, ni can kwäängi jï jøøa thööth.** • **Kwäärö caane caanø na ajwäk di tïïö ki bang dïbwör. Ngatti mannø manynya gø nee cïpe ki mo dïët ki mo dhaanhø maya.** • **Ngat gööt piny ngatti mannø ki ri jø dwättö cwøle cwølø, ki kwääne mogi, nee gwet jøøa thääth mo jwäk cïp gi jï ngat kwaan gwel. Ngat kwaan gwel gwel di rangø ki man näk mo kar gi køøre ni kith gø yo opïr mar gwel.** • **Køøre ngat gööt piny pëëö ni näk mo da dhaanhø mo gwel mo jøøa thööth coole coolø ki teek. Näk mo di dhaanhø mo poot kär cïpö/jwaaö ki gwet jøøa thääth, jiy mo par with jiy kwään moa nut dirang gi.** • **Køøre ngat gööt piny pëëö ni nee di pïëc mo nyään kiper gwel mo jwäk ki bang jiy /mo jøøa thööth. Jiy moa näk mo manynya gø dwättö pëëny gi pëënyö.** • **Kanyo näk ojïëö jïgi, gwel dipäängö jïgi ki køør ciik.** • **Kanyo thum jammi bëët ki cïp jïgi, ngat kwaan gwel gwel moa dööng ki ri moa no ojwääö ki bang jøøa thööth dikwaanø.** • **Ngat gööt piny kwään gwet jøøa thööth moa dööng diraangø, ni can gø jï jø dwättö nee ngäc gi ni par gi with gi ki gø ya acoonga mano ööy nyïm.** • **Gwel moa jwäk ki bang jøøa thööth dwøgø yo opïr man kän wøk ki yie ni kïthi ya acanduk mano ocut yie.**
4. Kuri man ngeewi/känpiny	• **Ngat gööt piny jø dwättö pëënye pëënyö nee with gi par gi ki kwään gwel mo määö regi mo jøøa thööth ya acoonga mana dikwøng.** • **Køøre ngat kwaan gwel mo määö regi käle wøk ki yi kïth ni kwaan gø, ni can kwäängi jï jøøa thööth.** • **Kanyo jïëc jøwi ni moa no maa wïc ki kwään moa kwaan otïmö ni dïët, gwel dwøgø yi gïr kwaan gwel mar gi.** • **Kwaarö dwøre caane caanø ni ngatti mannø løny man cïp kure mana ngeew/kanpiny ni ö ngat gööt piny ni cwøl ngatti mannø ki ri jøøgø nee ö nyïm ni cwøle ki kwään nyeng mogi.** • **Ngatti mannø kure ngee ngeeø mano täge yïth akiic 1 - 5, ni cïp gwel jï ngat kwaan gwel ki buki mogi mo gwel jï ngat gööt piny.** • **Ngat kwaan gwel- gwel dikwaanø, ni kïth gø yi gïr kwaan gwel ni caan kwään moa ö ngatti mannø ni ngee.** • **Ngat gööt piny kwään gwel mmoa näk kar gi ni ngeew ngatti mannø gøøe yi buk mar gwel ni kïï uudi wøk moa näk mo dëël kär kønyø ki gi.** • **Køøre jøøy kwään gwel moa gøø yi buk rang gi raangø man näk mo kare; buk mar gwel döönga bang ngat gööt piny kiper acwoonge moa no dööng.** • **Näk mo ge manynya kän wøk, ge pëëö kiper kur ngatti mannø man ngee. Kanyo näk mo manynya kän wøk, ngat gööt piny kwään mo ngeew ngatti mannø diraangø ki yi buk mar ngatti nø ki man näk mo rømø ki kwään mo manynye nee käl wøk ni ö ngat kwa gwel ni cïp gwel ki yi gïr kwaan gwel. Kwään mo dwøk ngatti mannø jï dwättö tïmö ni dïët ki kwään gät moa ngee.**

Dïkäätë moa acoonge	Jïëdhi
5. Gwel moa käl wøk kiper tiïc	• **Ni näk mo da gwel mo käl wøk kiper jammi møøk ya acoonga mana pöödhö, ngata kith gwel mwøgø bäät jammi møøk kuther mar kar kan gwel dicïbö jïre ni duu moa mëëtö jï ngat kwaan gwel, odwøk gø dwøk gø yo opïr.** • **Kwäärö ngat gööt piny dipëënyö ki man näk mo da gïn mo pere leth mo dingeeø kanyo poot acoonga mar nyïm ni poodi. Gïn manynyi nee gwel käl wøk kipere näk mo ojïëc jø dwättö bëët, kwäärö dwøl dicïbö jï ngat kwaan gwel nee kwään gwel moa näk omanynyø käl wøk ki yo opïr ni cïp gø jï ngat cool gät gïn ngeew.**
6. Dwøk mäc ***(ni näk mo man patha acoonga mar mäc, kaala 7 ni pööthi bang käädi 9)***	• **Kwäärö caane caanø jï jiy m mäyi nee dëët gi ngäc gi.** • **Ngat gööt piny kwään moa manynyi kwään gwel dirangø ki køør buki mo gwel moge** • **Jiy moa näk mo geno mayo ngatti mannø cwölö nyïm ki køør kwääne mogi nee kwään gwel mo cïp jïgi cïp jï ngat kwaan gwel. Ba many gø nee døøpiny ki ki bäät mo mëëti** • **Ngat kwaan gwel – gwel mo cool dikwaanø, ni can kwään gi ni dwøk gø yo opïr.** • **Ngat gööt piny kwään gwel mo cool gore piny yïth buki ki ya acanduk kanya no göörö no "ocoolø".** • **Køøre ngat gööt piny kwään moa dööng cääbe cääbö ni kith gø ya acanduu mäc yi buk mar jiy mwøgø** • **Näk mo bunggwel mo odööng, ngat gööt piny tïïö yïth buki ki pïrma ni can gø ni gwel moa näk omaaø acool, moa mac ni kiwi gø ki laany mo ree røødhø ki dïëre.** • **Ni näk dagø mo odööng, ngat gööt piny kwään moa mëëtö cääbe cääbö kiper acoonga mano en yi nyïm ni kïth gø kanya ni ngaam ni beer. Køøre dïmäce ge tïïö ki pïrma kanya no ocïbö ni ngaam.**
7. Cääp kwään gwel moa cäk mayo ni nyään	• **Jø kwaan gwel - gwel moa no mëëtö rwöp gi yo opïr mar mëëtö ni kith gig ø yo opïr kän.** • **Jø okwaan gwel- gwel kwaan gi kwaanø yo opïr gwel no ö ngat gööt piny ni caan kwään gi jï jødwättö .** • **Køøre ngat gööt piny ni can gø jï jø dwättö ni gwel mooi cääthø nyïme ni di maanyø.**

Dïkäätë moa acoonge	Jïëdhi
8. Käl mäc	• **Kwäärö jiy mo pëëö ki mäc dicwølø, ni caan gø jïgi ni yïth kwör mayo ki ka anguun kwään gwel mo mac (kwöre adäk ni moa coong jiyi piny).** • **Ngatti mannø ki ri jøøy mana näk mo manynya mäyö pëëö ni dwøre ee ting maal jï jødwättö , ni can kwään moa pëënye, ki gïn mäye kipere na akiper kany mo nyïëdi ni løny man dïëdi ni coole coolø yie** • **The Record-keeper then calculates the total value of the requests and announces it.** • **Ni näk mo kwään gwel moa no pëënyö ki mäc opöödhö ni kaala mo mayo regi, jø dwättö manynya man cään ge nee kwään mo many ngatti mannø ki mäc nee tiir këël kanyo jïëcge gø. .** • **Kanyo lø jïëy ngatti mannø adïï mo manynye nee maae kale kälö, ngat gööt piny ki ri jø mäyi ngatti mannø cwöle nyïm kiper kwään kwäänö mare.** • **Køøre ngat gööt piny kwään kwäänö mar mayo gööre piny, ki kwään mo mac ki ki mo mëëti ki yi buk mar ngatti mannø.** • **Ngat gööt piny cïpö ki dwøl jï ngato kwaan gwel nee kwään gwel mo mac käl wøk ki yi gïno kwään gwel yie ni cïp gø jï jiy mo mäyi.** • **Ngatta mayo gwel kwaane kwaanø, ni tïïc pïrma yi buk mar gwel.** • **Ngat gööt piny caane caanø jï ngat mäyi nee kwään mwøe caane ni dwøre ee ting maal ni läädö.** • **Yi jöö man dinøøyø këël kanyo thum mäci ki cïp.** • **Ngat kwaan gwel gwel moa dööng ya acanduu gwel kwaane kwaanø ni caan kwään ge jï jødwättö .** • **Køøre ngat gööt piny caane caanø ni gwel mooi bee mo määö regi.** • **Køøre ngat kwaan gwel gwel mo määö regi dwøge yi kïïth mare ni kïth gø ya acanduk.**
9. Kwään gwel moa no odööng didëëdö	• **Ngat gööt piny kwään gwel moa cïp jiyi cäänge ki nwøyø ki caan, ni ö kwäärö ni cïp dwøre jï jø dwättö nee kwään gwel moa joot ki bang dïbwör nee maagi with gi kiper acoonga mano ööy yi nyïm.** • **Ngat gööt piny kwään gwel moa mac cäänge ki caanø yie aciel, ni ö kwäärö ni cïpe dwøl jï jø dwättö gebëët nee kwään gwel moa mac maagi with gi kiper acoonga mano ööy yi nyïm.** • **Ngat gööt piny kwään jammi mooi ni kwöre ariew ii maae piny yi warakata mar gööt piny mana näk ocïbö ni tïïc jø dwättö moa näk mo løny jïgi, nee göör ge piny wala maagi wïthgi.** • **Ngat en gïr jap ki dëët /kulpi cere dicwøl kwäärö na acanduk dëëde.**
10. Dëët acoonga	• **Kanyo poode na acoonga poot kär dëëdö, kwäärö cïpö ki gum dëël jï jø dwättö nee cään gi kiper wï gadha mana näk mo løny man met yïth gi ki gø.** • **Kwäärö caa ki nïr acoonga mo en yi nyïm dicaanø.** • **Kanyo thum cäänö yie, kwäärö acoonga dëëde dëëdö.**

Gïïa meet ni per gi leth 2: Ciik Dwättö

Thäängö 1: Dwättö ree käär gø ni dïï?

I. LUUP MOA PER GI LETH KIPER DWÄTTÖ

- Nyeng dwättö ______________________________
- Kany en yie: ______________________________
- Dwättö acak/acwääc ri: ______________________________
- Nïne ki dwääy moa göör nyeng yie: ______________________________

II. GÏNA MANY DWÄTTÖ KIPERE

- Gïna many dwättö kipere bee per nee bëëde ni dëëre løny jïre ekeere, jap tïïë mo gwel mo opäängi ni kunynyö kiper jø dwättö
- Tïïë mo cïp dwättö jï jø dwättö mwøe kiper nee gïna manynyi joot bee:

____

____

III. GÄÄBÖ MAN EN WØK KI TÏÏË MO JÏTÖ GWEL KI REGI

- Dwättö ba mäyyi ki gwel bang bïï gwel yi tielø mar känpiny ki cïdp mäc mana dikwøng. Ni näk mo tägö ki yïth kwör tiel ma teengi ree dikønyø ki ciik mo ööy kany ii:
- Tïmö ni bee dwättö no mäyyi ni path dhaanhø jaak ki ri jø dwättö
- Dwättö ba jïïë nee ngat cïp mäc cïpe ki luubö jï ngat mäyi ekeere
- Gwel mo kan jø dwättö piny dëël ba køny ki gø ni ena jap gwøg jwïëy kiper mac tïïca wøk
- Gwel mo maya dwättö ba many gø nee pöödhe ki kwään moa cool jø dwättö ri ngïëw kur

IV. ANGA NO OTÏMI NI NEA NGAT DWÄTTÖ ?

- Anguun cwiic thïnhö moa en piny ______________________________
- Dhak/cwøw ______________________________
- Ngat paac ______________________________
- Jammi moa näk nut ni bëëtö digudö ______________________________

V. DWÄTTÖ MAR KÖÖMITÏ MO KÄÄR TIÏC

- Kwäärö:
- Ngat-gööt piny:
- Ngat-koor acanduk:
- Jiy 2 mo kwaan gwel:

VI. JÏËTH KÄNY/JÏËR

- Kärmana näk ocïp piny kiper nee tïïc ngatti mannø ki ri köömitï bee: ___________
- kwäny/jïër manynya tïïc kanyo tägö ki tielø mannø mo nyään.
- Anguun kwään jiy mo jø dwättö mo cïp nee kwäny käär gi bee: ______
- Jïëth kwäny di käärö ki riek wang mo løny man tïïc ngatti mannø nee jëëte ni bung gïn mo raac.
- Anguun kwään jiy mo lääti kiper kar tïïc aciel bee 2.
- Jiy mo lääti kiper nee ge jier ki kar tïïc mana näk okäl wøk ge tïmö nig e cïpa biro ni tïïuö jiy møøk.

VII. KÄL NGAT KÄÄR TÏÏ WØK WØK RI JÏËR KI KARE KANYA EN YIE

- Dhaanhø jaak ra acoonga mana dwøng løny man cwøl acoonga mar jïër ni näk mo bungngäädhe jïgi ki köömitï mo käär dwättö . Näk mo kwään jiy mo thööth ki ri jø dwättö geno jïëy ni dhaanhø manyø riemø ki yi köömetï mar käär jiy , ngattø gø kälö wøk/nyïë piny ni kith dhaanhø mana cäk jierø kar ngattø gø.

VIII. ACWOONGE

- Nee yi jöör känpiny cari dwättö ge gääbö ka acwoonge cooth __________________
- Nee gwel moa näk omaanyø cool dwättö ge cwööngö ki yïth juu aangween cooth.
- Yïth tiel moa acwoonge cääthö nyïme ki kiper juu mo pïï ri 52 kanyo poode ni dwättö gwel mooi poot käre päängö/ngørø.

IX. JØ DWÄTTÖ MO OWEC/DØNY WØK KI YI DWÄTTÖ

- Ni näk mo ngat dwättö dwättö ee wieø kiper bunggïr piny mør mo mak gi, dwättö kwään gwel mo cool jïgi dicääbö ni dëël køny ki ciik mooi ni piny kany ii:

  ____

  ____

- Ni näk mo dhaanhø oduny wøk ki yi dwättö ni yi tielø manøgø poot kär thum ni tier gïna wec gø kipere bunggø mo ngäc, ni patha met ec mare nee wiie, dwättö kwään gwel mo cool jïgi dicääbö ni dëël køny ki ciik mooi ni piny kany ii:

  ____

  ____

- Ni näk mo ngattø gø odïëdö ni cool pïïdö ba løny jïre, dwättö kwään gwel mo cool jïgi dicääbö ni dëël køny ki ciik mooi ni piny kany ii

  ____

  ____

X. RIEM DHAANHØ WØK KI YI DWÄTTÖ

- Tiet gïïa näk mo dhaanhø riemø wøk ki yi dwättö kiperge beege:

____

____

XI. THØØ MAR DHAANHØ MO NGAT DWÄTTÖ

- ni näk mo ngät dwättö othøw dwättö kwään gwel mo cïp jï ngat odööng teeki jïre cääbe cääbö ki køør ciik moo ööy kany:

____

____

XII. GWEL MO COOL NO OMËËTÖ KI KØØR TEEK WÏC KI CUUT

Acanduk man piny kany en gwel mo cool no omëëtö kiper gïn mo obaac jø dwättö mo raac ogöörö yie.

baae	Kwään gi
Man käängi ki banga acoonga ki wïï jaak	
Man cii banga acoonga ni läpö	
Man ba pari wïï ki ciik mo dwättö	
Man weti kaad mari mar dwättö	
Man wïl wïï ki kulpïï/gïr jap	
Man cääni ki dööti mo patha kar gi	
Man ba wøøri jø dwättö	
Man ba pari wïï ki ngutö ki tïïë moa acoonga man nut en	
Man ö köömetï ni dhäth tïïë mo gi moa digi temmø	

XIII. WIIL CIIK

- Jiy 2 ki ra 3 ri jø dwättö manynya gø nee jïëc gi kanyo poode ni ciik poot kär wiilø
- Ngatti mannø løny man cïpe ki gïn wiil ri ciik

Thäängö 2: Tiïë moa cïp Dwättö

I. KÄNPINY

- Jø dwättö manynya man ngeew gi kur gi mano täge 1 – 5 ki ya acoonga mannø
- Jø dwättö løny man jwäk gi ki gwel mo kwään gi dïët mo geno ojïëy bääte ri tielø mano ööy yin gem jaak cooth nee mac gwel døøng. Man løny man time ni yïth kwör ngeew kur 5 näk mo jø dwättö ge bëët ojïëy

II. CÏP MÄC

- Jiy moa näk orømø ki märö beege: ____________________
- Anguun kwään gwel moa näk mo løny man mäyi ngatti mannø ree nwøø kwöre adäk ki køør gïno nut jïre no dïëdö ki gwel value of their shares
- Kär man käl mäci bee juu mo 24, ba juu 12 keer gi bee yi tielø mana dikwøng
- Ngat dwättö manynya man cool pïïdö kanyo poode ni eni poot kär kädö ki møøk
- Gwel mo cool kiper tïïc kwään gi mo cool yïth juu angween cooth (dwädi) bee: ________%
- Kanyo näk mo jø dwättö pïïdö kar cool gi ciik mo ööy kany ii kïthö bäät tïïc:

  ____
- Mäc mo kär coolø kïthö ya acaara ni bëët kere kär cwoongø ya anguudi: ____________
- Ni näk mo dhaanhø aciel ki røk jø dwättö othø gwel moa en bääte ni maae ba cool.
- Gum dëël mo dwøng døc kiper mäc dicïbö jï: ____________________
- Riet gum dëël mana dwøng kiper mäc dicïbö jï: ____________________
- Dää gum dëël mana dwøng kiper mäc dicïbö jï: ____________________

III. GWET KØNY KIPER JØØA THÖÖTH (DÏBWÖR)

- Gwel mo jwäk kiper dïbwör tïmö ni: ____________________
- Gwel mo jwäk kiper dïbwör dicøølø: ____________________
- Jap gum dëël mo cïp kiper dhaanhø cwøre/cïïë othøw tïmö ni:____________________
- Jap gum dëël mo cïp kiper nyilaal mo othøw tïmö ni: ____________________
- Jap gum dëël mo cïp kiper jøøa nyöödö tïmö ni: ____________________
- Jap gum dëël mo cïp kiper ngat dwättö mo øde/kar tïïc mare oränyö ni cwöba ree tïmö ni: ____________________
- Jap gum dëël mo cïp kiper täwë mo jø yi paac aciel/tuung dhi-øtø tïmö ni: ______

Luup mo paac wïc ki ge: pørøgïraam nanø jïëö ki nyeng jiy mo jïtïti ki gïr piny rig wet dïbwör mana näk mo odïët jødwätï ni ena gïn mo pere leth døc. Gïn no onyoodhø kany en bee nyeng jiy moa näk ojierø ni manynya man cägi tiirø.

Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________
Nyeng: ______________________ Ngïï: ______________________

Gïïa näk per gi leth ni kith yie 3: Tïï käädö mar jøøo en bäät tïïc

Jöö man cäädhö ki køøre ni ena thääng yi jöör käär tiet luup kiper tïïc känpiny mar jøøa atut ki ri gwel mo mac, ba køny rii ki jöö mana näk mo kare nee teek tïïc mar dwättö nee kwaan ki gø ki teek mar ngat ngat käär tïï wøk .

Yi jöö man ö dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel ni caan luup moa tïïc kigø.

Nyeng ngat käär tïï wøk:

Nyeng jøøa tut:

Nyeng dwättö :

Kwään dwättö mana nut:

Caa mare ki kany en yie:

Nïr lïïmö:

Tiet luup moa nwøc ngat käär tïï wøk

1 –Kwään acwoonge moa tïïc ki yi dwääy(ni näk mo bänga acoonga mo otïïö, lam tiere gïna bäänge gø)

2 –Tier lum acoonga mana cään bääte.

3 –Gïïa leth näk mo otïgö.

4 –lïïmö mar jø ngäc röök tïïc wala jømøøk (lami).

5 –Da pïëc kiper cwääc dwättö mo nyään?

6 –ngat kwaan yïïni apëënyi kiper ni kønye ki män gïïa leth/raay? Näk mo yïïno köö ni ëë, can tiere kiper gïna pëëy.

Gäpö mar yi dwääy mar Jöön mana dwal ngat käär tïï wøk

Nyeng ngat käär tïï wøk :

Nyeng Jöön:

Kwään dwäte mo en yi Jöön:

Kwään dwäte moa cwääc yi dwääy mana pöödhö:

Kwään dwäte moa göö wøk yi dwääy mana pöödhö:

Kwään dwäte moa lïïmö baggi ri dwääy:

1 Lam öölö mana näk mo nëënö ni nut cooth bang dwättö

2 Yï ngäbi ni dïï ki öölö man?

3 Acaara mane ni magi kiper kany mo yie bäär ni bee jöö man mäni gø?

4 Køny mør amane ni manynyi?

5 Agum dëël mane ni neeni kiper meet yi bëët tïïc mari?

Pørøgïraam mar tïïë mo yi dwääy

Ngat käär tïï wøk : ____

Dwääy: ______________ **Cwiir:** _________

Gïn mo manynya ngäc. Nyeng dwättö man manynyi nee liimi, caa man käär acoong tïïc yie ka acoonga mar jøøo en yi dwättö manynya gø nee nude yi warakan pääng man

Jwøk	Täk tïïc	Cäng nïne ariew	Cäng nïne adäk	Cäng nine angween	Cäng nine abïïc
1					
2					
3					
4					
5					

Ngäc jööt dëël mar dwättö ki wïïtö mar bëët kär

Nyeng ngat käär tïï wøk : ______________________________

Nyeng wï-jur: ______________________________
Nyeng dwättö : ______________________________
Kwään dwättö mo nut: ______________________________
Nïr lïïmö: ______________________________

Luubö mana pere leth	Gïïa näk omaaø
1 Jø dwättö gena cäädhö banga acoonga ki kwöre mo 80%?	
2. Jø dwättö mo pïï ra 3/4 gena pïï bäät acoonga ki caa mo kare?	
3. Köömetï mo käär tïïc tïïc margi egi maaø ni wøp?	
4. køøt ciik ocaadhø?	
5. Jø dwättö geno ocäänö bäät gïrpiny ni yie aciel?	
6. Akaangø otïïc ngeew løøkur/känpiny ki nyeng jïëth cïp mäc ni kare?	
7. Jø dwättö mo pïï ri 80% geno tägö ki kan cooth ki mana täge ki cak tielø mana dikwøng?	
8. Akaa ngø omaa gwet ngeew kur/känpiny yie yi buki mo gwel këël ri nïne moa näk omanynyø ni kare?	
9. Akaa ngø omaa buk mar dwet mäc piny yie yïth nïne mwøe ni kare?	
10. Ngat gööt piny tiet jammi onwøøe nwøø e the financial position of the jïdwättö ni kare ya anguun acwoonga?	
Gïïa näk omaaø bëët:	
Gïïa no omaaø 1 = raac/bunggø 2 = dïër 3 = beer/ëë — **Lïny bëëtö:** Jööt dëël mo beer 21 - 30 Jööt dëël mo kär ngäää 11 - 20 Täw 0 - 10	
Ngïï/pïrma mar kwäärö:	
Ngïï/pïrma mar ngat käär tïï wøk mar Rang tïïc :	

Rang køør

____

____

Bwïdhi mar pørøgïraam mar mäc ki känpiny mar atut – gïïa per gi leth

Warakatto mano pääng ngato rang tïïc yie mano tïïc ngat käär tïï wøk

Nyeng ngat käär tïï wøk : ____________________

Nyeng ngat rang ngat käär tïï wøk : ____________________

Nyeng dwättö : ____________________

Kwään dwättö man nut: ____________________

Kär: ____________________

Nïr lïïmö: ____________________

Mak yi jöör tïïc mar yi dwääy mar ngat käär tïï wøk ee jiingø prepared?	Ëë	☐	Bänggø	☐
Gïna manynyi nee ngäc mar acoonga awïnynyi?	Ëë	☐	Bänggø	☐
Gïn cääna acoonga kipere awïny jøøa acwoonga?	Ëë	☐	Bänggø	☐
Ngat käär tïï wøk kööth jøtïïc mwøe ojøle jølø?	Ëë	☐	Bänggø	☐
Ngat käär tïï wøk tïïö bäät pïëc ki jap öölö moa reyø?	Ëë	☐	Bänggø	☐
Ngat käär tïï wøk ee ngäää ni kare ni jøw caatha køørø adïëri ?	Ëë	☐	Bänggø	☐
Ngat käär tïï wøk gïïa maa dwättö piny diraangø ni tiir moa näk obøth?	Ëë	☐	Bänggø	☐
Ngat käär tïï wøk köömetï dijïëö na acoonga käär gi wala tïmö ni enø Cere keere?	Ëë	☐	Bänggø	☐

Gïïo duu ngat käär tïï wøk

Luup moa ting maal

____

____

Acaare moa cïp ni bee gïï lønye gø

____

____

Ngïï mar ngat käär tïï wøk : ____________________

Ngïï mar ngat Rang tïïc : ____________________

Gïïa pergi leth 4: Bwøth røm gïïo tägi

Wïth teeng røm: **Gïno tägi**
Lïng pïëc: **Jø yi paac ki ngatti mannø**
Ayiwäne: **Anguun tïïc**

Gïï pëënyi	Acaare mo røm	Yi jöör røme	Adïëde	Kar tïïc	Ngat kwaan tïïc
Lïng bëët yi paac	Jiy mo nut ri pørøgïraam mar känpiny ki mäc mar atut ge cääthø bang: • Meet jap yipaac ni thööth: gïïo gath ki tïët geni, känpiny • Meet gïïo many bëëte mar jøpaac: øtø, göör, cam jööt dëël • Gïïo ojïtö ki regi ki jammi: • Meet gïïo ojïtö ki regi ki jammi • Meet kwään jøpaac mo tïïö ki gïn jïtö regi ki jammi • Meet tïïc mo ree cïp piny kiper gïï jïtö regi ki jammi • Meet gïïo ojoot cooth	• Røm gïno tägi • Pïëc mo jøw odøny yie døc	• Jammi mo tïïc mo yipaac mo nyaak ni yie aciel ni ngäc døc moa en maal ni manynyø thööth jiy . • Nyeng jïëth ciik thööth mar gi ki meet kwään gïïo joot • Man ngäc kany cääth yie ni patha røm kwääne no cïp gäät wïc mar jø yi paac	Anguun kany kwaan tïïc yie	Røm mana näk mo kare mar thääng cwiir Anguun røm gïïa duu tïïci
Ngatti mannø ki yi kany en yie	• Meet yi bëët jiy • Meet mään ki ri tïïc • Man tïïc mään nee jap kwärö time ni rangnga gi, ni rwöpa jap kwärö mo gath, gadha ki tïï ngutö mar mäc ki tïï ngutö mar yipaac • Meet ting dëël maal • Bunggïn mo raac mo ööy/duuë bäät obwöre • Man tïïc cuut ni päl jï jø tïïc (ni rwöpa tïïë mo yipaac mo ojïtö ki regi ki jammi)	• Kwäänö • Pïëc ni jøw odøny yie døc	• Anguun pørøgïraam mar ööny maal ki nyigadth, mo nyootha cïp tïïc, gïïo joot dimeedø ki jööt dëël mar gadha • Ngutö bäät tïï gadha ki køny dëël ki jap kwärö yipaac løny man näk mo ogääbö wala okeethø		

Pørøgïraam mannø man tïïc känpiny ki mäc ya atut jïtö ki gum dëël mo ee cïp piny mo mare ni yie met ki man røm adïëde/acaare mo thööth ni patha mooi no caanø kany ii. Pørøgïraam mar EC AAY BÏÏ/ËËDCI mo tïïö ki känpiny ki mäc ya atut nee jap køny røk mo gath gäba mëëte kiper akaang mana manynye jïtö ki nyuuthë ma teengi mo cøøa bang pørøgïraam mar puur, wala pørøgïraam mar geer/tïïc nyeng jïëdhi. Kiper tier gïn bunggïn mo cïp wa cïbö mo päl mo wa dønynyø yie. Pïëc mana näk mo nyootha gïna manynyi døøc ki maal kaaø gø, käl wøk kiper nee kwäänö kääri ki gø kanyo poot tïïci ni poot kär tïïö ki køør kanyo løny tïïci yie nut no ocïp piny yi bwödhi mar pørøgïraam marwa mana näk mo cïp piny yi website mar dwättö mar känpiny ki mäc, nut ni løny man käli gø wøk ki yi jamø no ogöörö ki Dhi-Nyigïlïc, Dhi- French ki Dhi-Spanish.

Gïïa per gi leth 5: Yi jöör käär/mak luup

Coong tiet luup manynya man time ni tïïya dwättö , kiper manøgø løny man løny känpiny ki mäc ki jöö mo wøp. Man tïmö ni ena tielø man joot luup mo coong ki ree ni cøø bang pørøgïraam mar cïp tiet luup piny mo känpiny ki mäc. Tier luubö mana näk kare døc manyø tïïc no opäät ni ena tïïc mar røm ni cäänö kiper jø yipaac.

Kar mäk piny yi kwään bøøge mana näk 100 (Kïdö 2: kar gööt piny mar tiet luup mo ocwoongø mar ngat käär tïï wøk) mak kany coong tiet luup ki yie, ni kwään ki tïïc, tïïë tïïö nee lønye ki man røm kanya näk mo dwättö opïï yie, adïëny tïïc mare ki gäte. Thööth tiet luup mooi løny man coongi ki yïth buki mo dwättö , ki bang tïïc mo jïre da tiet luup ki rang gïrpiny ki wang. Ngat käär tïï wøk bunggïn mo lame lamø kiper tiet luup mooi ba cïbe cïbö jï kwääy ngat käär tïï wøk man mak tiet luup. Kanyo lø coong tiet luup put ka kïth yi tïïc mar dwättö mar känpiny ki mäc no obwødhø, no ocïp piny yi Excel.

Kanyo lø kïthi yie no obwødhø, gïïo duuë/noo joot ya anguudi göörö piny ki nyeng jïëthë mo thööth nee cïpe ki tiet luup mo käär jammi ki gi. Ngat Rang tïïc thwøø løny man pööth bang bøøgø man bëët ngat kääre tïïc mannø, ni göör gø piny ki nyeng jïëthë mo thööth kere mana manynye, nee bëët ngat käär tïï wøk mannø lam ki gø nee bëëtö mana nut mar ngat käär tïï wøk mannø nee ngäc.

Ni jøw caathø køør man eni tïïc ki luki mo ogöörö ki kømpïëöter no okäl wøk. Man nyootha luk mar pørøgïraam mo otïïö ni kare ni dwal tïïë moa ni kar gi mo ngat käär tïï wøk mannø yi pørøgïraam mo yie olamø no peerø.

Acanduk 1 nyootha yi jöör mak bwøth tiet luup. Gïn nyootha teeng luup moa näk ocoongø mooe na køny røk kigø, anga na cwääcgø, anga na lwørgø ni tïïë ki kwörë adï cooth.

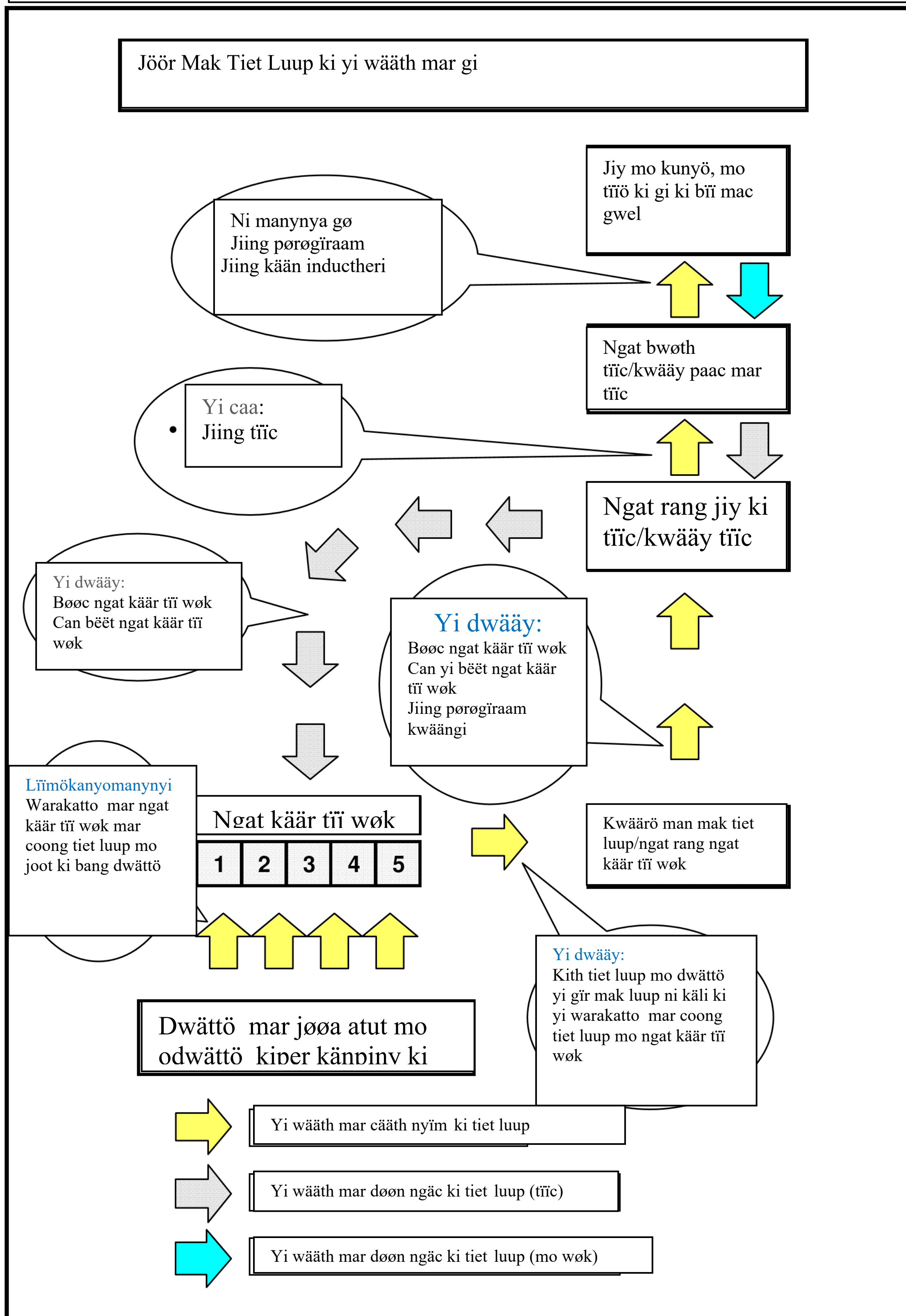
Table 1 shows the MIS process. This shows what data is used, who creates it, who receives it and how frequently it is generated.

Acanduk **1 Yi jöör mak bwøth tiet luup: Pørøgïraam**

Angøøni	Anga no täg/cwääc gø	Anga no lwør tiet luup	Ayiwäne
Warakatto mar ngat käär tïï wøk mar tiet luup mo ocoongø	Tiet luup mo ngat käär tïï wøk ki bang dwättö : Buuki mo gwel Par wïc ki kanya nguudö yie ki jwäk gwel ki bang jdïbwör ki kwään gwel moa cïp ki mäc ni dööng	Jöör Mak Tiet Luup/Tiet luup moa Mak Kwääy ngat käär tïï wøk	Nä k mo løny køør kanyo limo ennø
Bøøc teek tïïc mar jø käär tïïc	Jöör Mak Tiet Luup/Tiet luup moa Mak Kwääy ngat käär tïï wøk	Jø käär tïïc Ngat leew jø käär tïïc	Yi dwääy
Cäänö kiper ling ngat käär tïï wøk kiper känpiny ki mäc ya atut	Jöör Mak Tiet Luup/Tiet luup moa Mak Kwääy ngat käär tïï wøk	Ngat leew ngat käär tïï wøk	Yi dwääy
Lïng yi bëët tïïc man tïïö kipr känpiny ki mäc ya atut	Jöör Mak Tiet Luup/Tiet luup moa Mak Kwääy ngat käär tïï wøk	Ngat kwaan tïïc mar känpiny ki mäc ya atut Ngat kwaan/käär tïïc Ngat käär bïïro mana dwøng	Yïth caae, ki kwöör møøk thööth gi
Kwään tïïë moa no ojierø ni kar gi	Jöör Mak Tiet Luup/Tiet luup moa Mak Kwääy ngat käär tïï wøk	Ngat kwaan tïïc mar känpiny ki mäc ya atut Ngat kwaan/käär tïïc Ngat käär bïïro mana dwøng Jø rang tïïc mar 'Indäctheri'	Ni manynya gø

Kïdö 1 ki yi bøøgø mano ööy nyïm kany en nyootha jöör mak tiet luup ni cäädhi ni ee nyoodhø. Kïdö man ba nyooth deer dhaanhø, ba nyootha yi wääth mar cääth nyïm mar luup køøre no dwuuö ngäthø bang tiet luup moa coong wøk käli ki bang akaango mar dwättö mar ngat käär tïï wøk mannø (ni kälö ngat käär tïï wøk) ni jääng gø bang kwääy ngat käär tïï wøk mano mak tiet luup, ngato okïth gø bäät tïïc mar cääth nyïm mar ööny maal, ki yïth jïëdhi mo okeethø ki bwøthe mana näk omanynyø. Eni thwøø nyootha yi jöö man cääth tiet luup ki gø ni ena dwögö mo kare ki bang ngat mak tïïc jï jø käär tïïc

Bwïdhi mar pørøgïraam mar mäc ki känpiny mar atut – gïïa per gi leth

Warakatto mar coong tiet luup mar ngat käär tïï wøk

Ngat käär tïï wøk dwättö diliimø ni coong tietluup kanyo oro lïme. Tiet luup mooi møøk käli ki ri tiet luup moa näk oni coong ki ri tïïc (nyuudhi: dïcänga täg dwättö ki tïïc yie), thäk tiet luup mwøe møøk caala mo rang moa tïïc ri lïïmö (nyuudhi kwään jødwättö). Thäk gi møøk käli ki yïth buki mo gel mo ngatti mannø, wala ni pëënya jødwättö . Warakatto man coong tiet luup ki gø mar ngat käär tïï wøk man bwøth ngat käär tïï wøk , kany joot tiet luup mo coong yie. Some of it is obtained from the individual passbooks, or by questioning the members. Ni bungtier luubö bee dwättö no odïëdö nee cwoonge ki tiet luup jaak mo mo kär manynyø kiper luum mak gwel mwøe.

Warakatto man coong tiet luup ki gø mar ngat käär tïï wøk ena døkumenni mar warakata ni bungwarakata mør mo ge dïët ki gø mo joot yie jaak yi computer mar mak tiet luup. Eno maaø keere kiper kiper coong tiet luup wøk kwör tïïë. Kïdö 2 man piny kany en nyootha warakan tiet luup man näk mo nëëne ka mar ngø, kanyo lø päängi ngat käär tïï wøk , Kiiro Othïënö

Kïdö 2: warakatto mar coong tiet luup mar ngat käär tïï wøk (mo pääng ki cenø)

Gïn göör tiet luup moa no ocoong ngat kaar tïïc yie			
Nyeng ki kwään jiy mo käär tïïc		Kiiro Othïënhö 1	
K	**Tiel ya anguun acwoonga**	**Kwään gi**	**Kanya käl tiet luup ki yie**
1	**Nyeng akaang/dwättö**	*Ralang B*	Okïth yi kømpïïuter
2	**Kwään dwättö**	*2*	Okïth yi kømpïïuter
3	**Dïcäng mana tägö ki känpiny yie**	*1/1/05*	Okïth yi kømpïïuter
4	**Dwättö cwääya**	*Field Officer*	Okïth yi kømpïïuter
5	**Jø dwättö moa tägö ki känpiny**	*20*	Okïth yi kømpïïuter
6	**Nïr lïïmö**	*4/6/5*	Patha can lïïmö
7	**Jiy moa nut ri caa mana limo yie**	*20*	pïëc
8	**Cwøw moa nut ri caa mana limo yie**	*5*	pïëc
9	**Mään moa nut ri caa mana limo yie**	*15*	pïëc
10	**Jø dwättö moa nut bäät acwoonga**	*19*	Rang
11	**Jøøa ngut wøk yi tielø mana tägö yie**	*1*	pïëc
12	**Kwään moa cääp ni kanpiny**	*338,500*	Kur ngatti mannø ni ngee
13	**Kwään gwel moa näk omaaø ni ngäc**	*4*	Kur ngatti mannø ni ngee
14	**Kwään gwel mo mac ni poodi**	*250,000*	Kur ngatti mannø ni ngee
15	**Gwel mo cïp ki cenø ki mo cïp ki yi beeng**	*144,600*	Rang ki pïëc
16	**Gwel mo cïp ki ra ajwäk mo jøøa thööth**	*24,600*	rang
17	**Mo cïp ni joot ki ri gïïa gath**	*22,000*	pïëc
18	**pïïdö**	*1,000*	pïëc

Ngat käär tïï wøk warakatto päänge päängö, yie aciel ni døø yi biro, ni cïp warakatto jï kwääre mare man mak luup moa no ocwoongø, ni bee ngato okïth tiet luup yïth kwör gööt piny moa näk 18 ki kwääne mo dïët mo röömi ki warakata man can yi bëët ngat käär tïï wøk yie, yi kømpïëöter mar mak tiet luup. Bøøgø mana caath køøre nyootha yi jöö man køny dëël ki gø ki mak tiet luup, ki yi jöör kith tiet luup yie ki gïïo joot ya anguudi ni thööth no køny dëël ki gø nee yi bëëtö lam ki køøre.

Ngat käär tïï wøk warakatto man päänge päängö yi limo mannø. Eni kär manynyø nee lame ki jöö man nut jaak. Patha gïn mo beer thwøø nee limo time ni cooth cooth, kiper yi jöör lame man neeni ki ri tiet luup moa no ocwoongø bunggïn raany gø näk mo limo otïïö ni cooth cooth. Manøgø, bee kanyo

ö luup pi mo tiet gïïa näk ocwwongø otïm gi ni bunggïn mo obøth regø ni tiere cøø wïc køør dwädi adäk mar ngeew kur/känpny ki tïï cïpö no okïth ya acaara døc ni gïn ma adïëri ri dëët mar dää dwädi mar yi tielø.

Nyuudhi mana näk mo caathø køør køny dëël ki tiet luup moa no ocwoongø ki bang Ralang 'B' mar Dwättö mare känpiny ki mäc ya atut ni nyootha yi jöö man gääp gen ki gø ki luup mo ngat käär tïï wøk , ni näk mo nëënö ki yïth dwäte bëët ni bee cïp pwöc ki rang køøt jiy mano otïïë. Man dwalø yi luup mo pørøgïraam. Nyuudhi mo poot dïët ki manøgø poot dagi ki yi lam mare kiper yi køny dëël ki mak tiet luup.

Yi jöör kwaan wääth mar gwel ki göök marge.

Yi jöör kwaan wääth mar gwel ki göök marge mo dwättö mar yïth atudë kiper kän ki mac gwel eni cïp ni ena nyuudhï, no okïth yïth bøøge 10 mo Excel. Ba tïïö ki yi teeng Excel mana dikwøng nee patha mana näk mar cwiiri mo 2002 wala teeng Windows mana dikwøng ni patha XP. Näk mo man opäärö ki tïïc, jammi mo obøønhø tïmö ni dagø ni dhäthe ki mak jï kwäärö man mak tiet luup, ni tïm jap tïïc møøk yie ni ba tïïö.
Kiper mana näk mo känpiny k mäc ya atut ba tïïö ki gwel mo jiy , bungngat kwaan bëët mëër mo ocïbö nee tïïc kääre ni ni cäk luup moa no ocwoongø nwøyø ki rang Because.

Keel ni näk mo yi jöö man tïïc ki Excel, ena paael mo ree gwøø døc. Man bee per nee rwöp pørøgïraam männe, mo thööth kanø ngat køny ree ki gø. Kiper mana näk mo paael ogöör yi Excel jiy mo thööth mo køny regi tïmö ni ba teek jïgi ki man tïïgi ki pørøgïraam, ba løny man joot gig ø man näk mo tïïc mar Excel mo kööngnge mo thööth tïmö ni bunggø mo di joodø, wala gïr pöödhö ki pørøgïraam man. Ki køør man, jööt ki man køny dëël ni jiingngi kiper jiy mo bungngeth/kwänynyö mar kømpïëöter jïgi, ba bee tïïc ki Excel no oci wïc.

Mak tiet luup mar känpiny ki mäc ya atut ena tïïc mar cääth nyïm ni kare. mana no cäk tiirø ni nyään di joodø yi kømpïëöter, no cäk meetø, yi website mar dwättö mar känpiny ki mäc ya atut (www.vsla.net).

Jap nyïm kømpïuter

Yi jöör kwaan wääth mar gwel ki göök marge ena warakan Excel man käär wëëlö man: Lïng yi Jöör Mak Pørøgïraam *1.16.* man kanya tïï yie dwää adäk 1 cwiiri mo 2007

Kïdö 3 ki yi bøøgø mano ööy nyootha jap nyïm kømpïëöter mana näk mo wïteeng 1.16. Man bee ngat mak tiet luup mo bïïro bäre no göör nyeng biro yie (Uchumi Savings and Credit Project) ki dhøk mana bwøth mak tiet luup ki gø. Warakata man tïïö yie odëëdö ni luup moa no ocwoongø kïthö kanya no obwörö keere, nee range ni waange ongöönpiny ni lïw.
English, French, Spanish and Portuguese are currently geno cïbö kipere ennø. Jiy mo køny regi løny man jek gi luki thwøø nee dhøk mør meet yie, kany joot dhøk man tïïö ki gø ki yi cell mar dhøk. Kanyo lø løny gïn ki tïïc warakata mana ni dhøk pløø yie puta nëënö, ni jïëc luup moa no ogääbö ki gø ki yi dhøk mør (ni poot ni yi cell mana no obwörö keere). Man dhøk mana no odhäthö diraanyø, ni bee dhi-nyigïlïc.

Kanyo käl warakan mak tiet luup mana yie ngaam wøk, bungnyeng ngat käär tïï wøk mo ogöör yie, ba bee warakan ngat käär tïï wøk mo yie tngaam ni tar jaak, mana näk mo tïïö ni cak ki nyeng mo opääö ki nyeng ngat käär tïï wøk mannø.

Kïdö 3: jap nyïm kømpïëöter

Kiper køny dëël ki pørøgïraam ni røk køny ki jöör känpiny ki mäc mar dwättö ya atut

Yi jöör rwöp tiet luup | **Buki mo gwel moa näk omaa**

Kiper køny dëël ki pørøgïraam ni røk køny ki jöör känpiny ki mäc mar dwättö ya atut

Version: 1.16
Release date: 1-Nov-07
Excel Version: 11.0
Developed by: Chuck Waterfield (chuck@vsla.net)
Hugh Allen (hugh@vsla.net)
© VSL Associates
www.vsla.net

Refinement of this MIS was funded by CARE USA and Oxfam USA

See the companion Programme Guide, for instructions on the use of this MIS

Institution: Uchumi Savings and Credit Project

Language: English

Rwøth kït jammi mo kïth yi kømpïuter

Yi jöör mak tiet luup bee per nee røk køny ki gø kiper jiing bwøth dwättö keere mancaath jöör känpiny ki mäc ya atut ki yi jöör mäk piny, kiper jiingngø mana jiingngi ki gø kare cään no onyiik yi jöö mana näk mo ongääö ki jöö mana näk okäl wøk kipe dwättö mar känpiny ki mäc ya atut no ocuurö yi bwädhi mar pørøgïraam man. Paael ogwøø kiper manøgø jammi moa näk kär cääbö løny man tiir gi regi ni beer ni ba tiira ngatta käl gø wøk. køøre jiy mo køny regi ki gø tïmö ni jööt jïgi ki man kith gi tiet luup moa no ocwoongø yie ni kan gig ø ni egi gwøø ki nyeng mano many gi jaak, tiet luup moa no ocwoongø løny man kith gi yi cell mana näk kär gwøø. Celli moa näk kär gwøø onyoothdhø ki booya mana näk obwörö ni kanyo kith luubö yie ree pude ki nyooth ni lïw, cell mano nyooth gïïo joot ya anguudi da yi bëëtö mare mo enø bang obwörö ni gore mwøe cøl, ni yi bëëtö mar luk man tïïö yie eni lïw ni bungtiet luup mo ocwoongø mo kïthö yie wala mo di tïïö yie. Mana näk mo mar mëëth nyootha jap wïc moa en maal ni per gi leth.

Jap acääp mo luk man nyootha yi jöö mana cïp jammi mooi piny ki gø ki kït booye mogi.

Cuura 4: yi jöör cïïm kït booye piny

jiing yi tïïc bäre mar känpiny ki mäc ya atut			
bïïrö :	Uchumi Savings and Credit Project		
Scale			
Association membership	**Aggregate**	**%**	**Average**
Total number of current members	410		
Total number of men	143	34.9%	
Total number of women	267	65.1%	
Total number of Associations	27		
Average Association membership			15.2
Membership growth rate		9.3%	
Atte... rate		79.0%	
Dropo...	27	7.2%	1.0
Number ... graduated Associations	500		
Total numb... programme	910		
Composit...			
Cash ...	1,521,305	11.9%	56,345
Loans	9,298,556	72.9%	344,391
Goods	775,700	6.1%	28,730
Social F...	1,302,000	10.2%	48,222
Debts	141,000	1.1%	5,222
Net worth	12,756,561	100.0%	472,465

Bold blue italic text on green background indicates major heading

Kwääne ***Moa cøl*** bäät yi bëët obwörö Ni nyootha gïïa duuë

Luup ***moa*** cøl ni kany Bëët gi yie Obwörö nyootha gwøk cell. Bäng tiet luup mo Kïthö yie

cell mana näk obwörö tiet luup dijïëö nee kïth yie ni känne ki kïdö mo lïw

Nyuudhi man (ni kär thum en) ena luk mar jiing thääng pørøgïraam. Kiper ena luk mar jammi moa näk ojoodø ya anguudi no ogöörö ki luup mo cøl. Cell mana näk obwörö ni yie di luup mo lïw (kwään jiy moa no otïïö ki gïn mo beer ni bee gi jø dwättö mo göö wøk) nyoothø kith tiet luup moa no ocwoongø ni kith ngat mak tiet luup yie, ni yi bëëtö mare pudarääŋgö ki yi kømpïëöter ni lïw mëëth (ni räängö ki wïïë maal ki bäät caam). With moa en maal ni mo røm onyoodhø ki kïdö mo mar, ki gore mo lïw ni regi ba wiil gi. Cäänö man kunynyø keel anguunne.

Kïth tiet luup yie moa näk ocwoongø: Luup mo ngat käär tïï wøk

Kanyo ö ngat lam tiet luup no jap paael, eni luk man tïïö bääte ki yi kømpïëöter ni näk nyengnge ogöörö ni ngat käär tïï wøk didwøngø. Kïdö 5 nyootha yi jöö mana ö kømpïëöteri ni jap ree ki kun di bäät caam en.

Kïdö 5 mano tägö ki gø ki kith tiet luup moa no ocwoongø yie (1)

Jam yi bëëtö mar ngat käär tïïc - mana joot
kany meet ngat käär tïïc yie
mo gap
luk mar wiil nyeng
raany laany man
wïth dwäte ma teengi
raany luk man
1. Nyeng akaang/dwätö
2. Ny dwätö
Gïr rang jammi moa no obøth
Kwään gi
0
0
yi lamme
Dwäte
Di laanye 14 mo odööny ni yïth gi ngaam yi warakan tïïc man
Meeti ki laanye 10 møøk

Man bee warakata mana näk mo mar tïïc man kïth tiet luup mo coong yie kany lam yi bëët ngat käär tïïc mannø yie.
thääng warakata man kïth tiet luup yie enø wïc maal ni bee kany lam gïïa näk okïth yie kiper ngat käär tïïc.'
Gïn no onyoodhø kany en bee thääng nyïm kømpïëöter mana näk ree rïëö. løø warakata mar tïïc maya bäre – laanye 17 møøk mo tiet luup mo coong ki teebøl mar gïïo jduuë ya anguudi di joodø bäät cwïïc ki yïth laanye mooi ni cøøa bange ni dëël kany ki leep kømpïëöter bäät jap acääp.

Di kwör uudi abïrieø ki yi warakata man – abïciel enø wï teebøl maal ni nyenge ogöörö ni kany meet ngat käär tïïc yie 'Print Report', 'Rename Sheet', Raany laany,wïth dwäte, Raany luk man, ki thar teebøl piny, ena thaw, meeti ki laanye 10 møøt'.

yi øtø mannø manynyø man cäänö kipere

- Kany meet ngat käär tïï wøk yie: kanyo näk mo kany odwøngø luk mana näk oløny ree pude ki ngwaal ni cäk ree tïïyö ni luk mar tïïc nyään, ni cïbi piny ki nyeng kwääne no obwødhø ni tiir. Køøre, ni warakan tïïc mar jøøa nyöödö cwøl ni ngat käär tïï wøk warakan tïïc mano cäk öö dicwølø ni ngat käär tïï wøk (1)'. Ena gïn mo pere leth nee ngäc kanyo ö warakan tïïc noo ngwaali, jammi mo en yie gebëët regi put gi ki ngaal, ki tiet luup moa coong ni kith ngat lam tiet luup yie. Man køøre manynyø raanyø ni kith tiet luup møøk mo nyärö yie mo ocwoongø.
- Mo gap no okäl wøk. Man tïïë tïïö nee ngat lam tiet luup nee wäätäkate mo tïïc nee käl wøk ki yi kømpïëöter. Wäätakat tïïc gebëët ba käl wøk, ba bee aciel aciel keere noo pëëny ngat lam tiet luup. Man thwøø ditïïö yïth wäätakat tïïc mo gïïo joot ya anguun mana näk mo yi bëët tïïc di nwøø ki can yie.
- Luk mar wiil nyeng. Man ngat lam tiet luup tïïë tïïö nee nyeng luk cïbe ni cïbe ki nyeng ngat käär tïï wøk . Man ba tïïc ni dëël køny ki luk mar Excel mar wiil nyeng jiy eni løny ki luk mar ngat käär tïï wøk .
- Raany luk man. Manna can dëël, ba luk mana dikwøng mar ngat käär tïï wøk dimwönö. Raanya luk mo odööng wøk keere.
- Paaeli mo dwättö . Man jïëya dwättö mo ogöö wøk ki yi pørøgïraam wala mo tïïë mogi egi wieø nee raanyi ki yi luk mar tïïc kiper nee tiet luup moa näk ocwoongø nee jäängi bang luki mo paaeli mo løny man rang køøre ki gø. Ngat lam tiet luup løny man time ni jiera man riem dwäte moa nut gebëët ni pørøgïraam egi wieø wala geno göö wøk nee time ni paael, wala jøøy keer gi no caath køør gø ki kany mo yie bäär.

- Raany laanye moa näk regi rïëö. Manna caan dëël. Eni kunynyi ki kanyo ö ngat lam tiet luup no raany dwättö ki yi luk mana näk mo ba manynya gø nee time ni paael (rangi piny kany)
- Dwal laanye 10 møøk yi luk man. Caan dëël. Man tïïc kiper nee dööngö mar yïth luki mo okeethø nee kane (kiper kän wøk ki yi kømpïëöter) ni bee mo nøk.

Gïno tïïc ngat mak tiet lup piny dikwøng bee man kith nyeng ngat käär tïï wøk yigø ki kwäängeni yi cell K2 ki P2 ki wuuöd. Key mar warakan tïïc eni thwøø di wiilø ki nyeng mo dïët ki nyeng ngat käär tïï wøk . Yi tielø mano cäk öö kïtha nyeng dätö yie man tïïö kin gat käär tïïc, këël kwään geni. Ngat käär tïï wøk mannø jø dwättö mwøe nyeng gi digöörö. Man køpa gø ni ngat mak jap dwättö manynyø kith yi kwääne moa näk ocwoongø kin gat käär tïïc nee cwääö ki gïr wääth mo kare nee dwäte møøk ma teengi mo wïc dicwödhö nee wec kiper kany mør di kwääne mo dïët jïgi. Man ba tïïc ki warakan tïïc man.

Tiet luup moa näk ocwoongø kïtha ngat mak tiet luup yie wala ngat lam tiet gi, ni käl ki yi warakatto mar coong tiet lup mar ngat käär tïï wøk . Acanduk man no onyoodhø piny kany en nyootha yi rängö mar luup mar jiy mo käär tïïc, ki nyeng dwättö mannø ki kwään moa kïth yie.

Kïdö 6: kith tiet lup yie mana dikwøng (2)

Caan yi bëëtö mar ngat käär tïïc - moa kïth yie
Kany meet ngat käär tïïc yie
Mo gap no okäl wøk
Luk mar wiil nyeng
Raany laany man
With dwäte ma teengi
Raany luk man
1. Nyeng akaang/dwätö
2. Ny dwätö
Gïr rang jammi moa no obøth
Kwään gi
9
1
Yi lame
Dwäte
Caam 1
Obøølli 2
Awäär 3
Ojulu 4
Mëër 5
Ariet 6
Giilø 7
Opaap 8
Okwär 9
Kwään gïïa no obøønhø yi bøøgø man
'Gwel moa joot ki ri gïïa gath manynyø gø nee kïthi yie
Lam tiet luup moa näk ocwoongø no okïth yie no obøth ni näk gääbö ki dwätö man
There are 05 empty rows remaining on this worksheet
Meet laanye 10 møøk yi luk man

dwätö mar N.' ni ena nyeng, kwään dwäte put ka cwääc ennø ba nyeng ki kwääne mo dwäte mo ngäc kïthø yie no omaaø.

Ki løø bäät cwïïc mar dwätö mar laany mar N,jammi ariew mo obøønhø no rang yi laany. ni näk mo kwäänö mana kwaare '1' man nyootha gø ni tiet luup poot kär thum ki kïth yie ni tiet luup mo many gø nee cäk kïthö yi nyïme cäänö kiper gø. näk mo tiet luup gebëët okïth yie lubö mo nyootha gïn mo obøth puda nïïnö ni kwäänö mana kwaar ree pude ki wiil bang 0' ki yi luubö man, ngat lam/mak tiet luup mo ocoong no thöör kïth luup yi laany 16, ba manynya man pääng laany 17 ka 18 (gät jammi moa gath ni nut ki mo en yi pïïdö).

Ki mano täge ennø këël nyïm, ngat lam tiet luup/mak tiet luup leep kømpïëöter tuude bang laanye mo bäät cwïïc man nyooth Kïdö 6 ni kith tiet luup moa näk ocwoongø yi laany 16 mana en nyïm (3 - 18) mana näk mo dijoodø ni kare ni regi bwøth ni dïët yi warakatto mar tiet luup moa ocoong ngat käär tïï wøk . Ki yi bøøgø mana en nyïmg laany 16 mana en bäät cwïïc mooi no onyoodhø maal ii geno otïïö. Ki yi lubö man tiet luup oni pääng kiper dwättö gebëët, ni rwöpa dwättö mar Tïïc Beer. Ni näk mo bungtiet luup mo kith yie (kaa teeng, kany mør, jiy mo nut ni gi teek ri caa mar limo; wala 'pïïdö' wala gät jammi moa gath ni nut') bänggø/jëërö manynya kith yie, wala luubö mo obøth dööng.

Kïdö 7: luk mana näk tiet luup okïth yie no othum (nyeng dwättö moa kwøng kïthö ki kwään moa wecgø)

3. Nïne moa täk känpiny yie	4. Dwätö mana näk mo cwääya	5. Jey moa tägö ki cung piny	6. Nïr lïimö	7. jey moa nut ri caan lïimö	8. Cwøw moa nut ri caan lïimö	9. Mään moa nut ri caan lïimö	10. Jødwätö moa nut ra acwoong aowoong a	11. Jey moa ngut wøk ki mana tïk	12. Kwör liim känpiny gebëët	13. Kwään gwel nut no omaaø	14. Beer mar cïp mäc	15. Gwel mo cïp ki cenø ki mo cïp ki yi beeng	16. Gwel mo cïp ki ri mo dïbwör	17. Gäth gïïo ogath	18. Pïid
		128		144	47	97	116	4	2,894,433	61	2,785,056	538,200	472,700	162,000	31,000
		14		16.0	5.2	10.8	81%	3%	321,604	6.8	309,451	59,800	52,522	18,000	3,444
1 /5/ 05	Ngat käär tïïc	8	4 /5/ 05	12	10	2	9	1	289,200	6	264,500	47,500	83,500	25,000	0
1 /5/ 05	Ngat käär tïïc	20	4 /5/ 05	20	5	15	19	1	338,500	4	250,000	144,600	24,600	22,000	1,000
9 /6/ 05	Ngat käär tïïc	20	6 /5/ 05	22	0	22	17	0	333,800	4	341,600	50,000	64,000	0	0
7 /5/ 05	Ngat käär tïïc	12	6 /5/ 05	16	6	10	10	0	452,000	7	410,500	92,000	62,400	20,000	10,000
13 /5/ 05	Ngat cïp tïïc	10	7 /5/ 05	11	4	7	10	0	289,200	11	293,000	32,600	55,200	0	0
2 /6/ 05	ya atut	23	7 /5/ 05	20	6	14	16	1	396,267	11	358,527	56,500	63,400	50,000	0
2 /6/ 05	Ng.C.T.At	14	8 /5/ 05	18	6	12	14	0	288,000	6	327,500	45,000	57,600	0	20,000
7 /6/ 05	Ngat käär tïïc	11	8 /5/ 05	14	6	8	12	1	260,800	7	279,429	45,000	50,000	0	0
13 /6/ 05	Ngat käär tïïc	10	9 /5/ 05	11	4	7	9	0	246,667	5	260,000	25,000	12,000	45,000	0

Di joodø ki man näk mo tiet moa no ocwoongø mo en yi (Kïdö 2, bøøge 101) bee riet dwättö gø, warakatto mar coong tiet luup mar ngat käär tïï wøk , Ralang 'B'. laany mannø yie okïthö ki kwääne mo dïët ni kargi ki dööti mo dïët moa näk mo enø yi warakatto mar coong tiet luup mar ngat käär tïï wøk .

Gïna näk onyoodhø kany ena luup mo ngat käär tïï wøk moa näk ocuurö, ba ni gena tiet luup moa näk poot kär kïtrh yi kømpïëöter. Bungjammi mo tiet gi olamø yi Acanduk man, nee patha per kwääne ki dwäte mo nyooth luup ki dwätë bëët yi laany 8 ka 9. Dwäte ki kwääne mooi onyoodhø no ocïp piny no orïëö buut wïc maal ki piny ki kïdö mo mar, ki kwään geni ki dwäte mo enø ri laany mana en maal ki dwäte mo gi mo enø thare piny. Ni cell mar ngatti mannø onyoodhø ki kïdö ma adumö bäät laany man, man bee per mana näk mo gïn mo di joodø mo tier gø cøø wïc. Nyuudhi, nee dee kääne mo yi øt laany 6 mo di joodø ki jöö mo kär caarø, ni caana tiet nïne dwäte ba løny këël kwäängi

Kanyo ö ngat lam tiet luup/mak tiet luup no lø kïth luup moa näk ocwoongø yi kømpïëöter, eni ba many gø nee tïï lam mo tïïë tïïö këët, kiper gïïo duuë di joodø yi nyïm no ö wøk ki bäät wïïc. Man tägi ki nyeng dwätä/akaang kiyi øt laany mar AA. Gïïa joot ya anguudi kädö ki laanye 19, ni tïmö nit eek ki man kwaan luup moa no ogöörö ni käl wøk ki yi A4 (wala gore moa no okäl wøk ki yi kømpïëöter) kiper ther nyeng gi. Ngat olam tiet luup manynya gø nee time ni käla moa ni per gi leth keer gi wøk ki yi kømpïëöter ni wec yïth uut laanye moa näk mo per gi ba leth ni manynya gø nee tïme ni jiera man käl moa no opääö wøk ki yi Acanduk aciel jï jiy mo räängö.

Gïïa joot ya anguudi: Luup mo ngat käär tïï wøk

Acanduk man piny kany en nyootha gïïa no løny ni joot ya anguudi kiper luup mo dwäte abïngween kiper känpiny ki mac gwel ya atut.

Kïdö 8 luk mar gïïa joot ya anguudi

jammi moa joot ya anguudi ni cïp piny kiper ngat käär tïïc

Ngat käär tïïc: Kiiro Othïënhö | Ng K T, K1

Jø dw mo Dw 11/1/05

Bwøth tiet lup

uut laanye | ad | Nyuudhö | døøn piny

Tiet luup moa coong dikwøng mo dwätö				Nut mar dhaanhø ri gø				Känpiny					Tiet luup		Kwääne/gäte			
Nyeng akaang/dwätö	Kw dwät ö	Kwään moa täk känpiny	Cwiic dwätö (juu)	Jey moa nut ri caan lïimö	Wïïtö man en ri kwään jødwätö	Jødwät ö moa nut bäät acwoon ga	% mo mään	Kwään dwäte moa kanpiny	Kaan moa mëëtö bäät moa kan	Mo kan ki yi cäng	Moa mëëtö ki yi cäng ki bang ngatti nø	Mo yi cwiir moa mëëtö ki bang	Kwään gwel moa näk omaaø	Kwään gwel moa cïp ki mäc	Gwel, beeng ki gwet jøa thööth	Gwel mo käl jap ngïëw	Pïïd	Kwään gwel mo nut
Totals	9	128		144	12.5%	116	67%	2,894,433	559,822				61	2,785,056	1,010,900	162,000	31,000	3,926,956
Averages		14.2	19.2	16.0		81%	67%	321,604	62,202	19%	3,888	10,783	6.8	309,451	112,322	18,000	3,444	436,328
Mëëfr	1	8	22	12	50%	9.0	17%	289,200	47,800	17%	3,983	9,415	6	264,500	131,000	25,000	0	420,500
Opëëdhi	2	20	22	20	0%	19.0	75%	338,500	77,100	23%	3,855	9,112	4	250,000	169,200	22,000	1,000	440,200
Awäär	3	20	17	22	10%	17.0	100%	333,800	57,800	17%	2,627	8,174	4	341,600	114,000	0	0	455,600
Ojulu	4	12	21	16	33%	10.0	63%	452,000	60,500	13%	3,781	9,176	7	410,500	154,400	20,000	10,000	574,900
Ariet	5	10	21	11	10%	10.0	64%	289,200	36,400	13%	3,309	8,307	11	293,000	87,800	0	0	380,800
Giilø	6	23	18	20	-13%	16.0	70%	396,267	68,760	17%	3,438	10,012	11	368,527	119,900	60,000	0	528,427
Opaap	7	14	18	18	29%	14.0	67%	398,000	64,500	22%	3,583	10,362	6	327,500	102,600	0	20,000	410,100
Okwär	8	11	17	14	27%	12.0	57%	360,800	63,629	24%	4,545	13,672	7	279,429	95,000	0	0	374,429
Jøøn	9	10	17	11	10%	9.0	64%	246,667	83,333	34%	7,576	23,772	5	260,000	37,000	45,000	0	342,000

Ngäyi ki man näk mo luup mooi opäängngö ki kwöre abïïc:

- *Tiet luup moa dikwøng mo dwättö :* luup kiper dwättö • *Luup:* Gïn mo dingääö kiper mäc
- *Nut ri gïr piny:* kwäänne, wïïtö mar kwään jiy ki •*Beenye:* Beer mar dwättö (Cïp + Mäc + dhak/cwøwJammi – Pïïdö)
- *Känpiny:* kwään gi, kwään moa mëëtö, moa duuö ki moa dööng wøk/pëëtö

Jammi mo dïët mo joot ya anguudi: luup mo ngat käär tïï wøk

Kanyo maa tiet luup piny ki jöör bwøth mana göör dwättö ki gø yi tïïc räängö ni jööt ni bëët dwättö mannø keethø ki køør gïïo otägi (ling bëët tïïë mo mo jap ööny maal, geer, gum dëël mar gäba/gadha ki møøk) näk mo manynya man lam yi bëët ngat kwaan ngat käär tïï wøk ena gïn mo beer nee dee jöö jïre man bøøc dwättö ki jïëdhi møøk.

Nee man tïïc, ngat lam tiet jammi göörö mana manye nee gïïre kïthe yi øt laany mana näk ojiingø, yi cell AB4 (yi luubö man øt laany AP, dwøgø bang nïne mo känpiny) køøre dëël dikønyø ki gïr døøn piny løøa no ojierø kiper gïï mo dïët no obwødhø ni tiir wala kär bwødhø. Yi tielø mano ööy tïmö ni gøøca gïna näk mo nyootha bwøth jammi na Acandukï mo thööth regi put gi ki bwøth ki køør mana manynyi. Man cïpö jï ngat kwaan ngat käär tïï wøk kit eek mo dwøng. Ki yi luubö man, noo raangø gø ki nyuudhi, ngat liew/kwaan løny man pëëny apääk mar Obäng ki køør jap riek wang ki bang dwäte bëët, wala akiperngø ni ö Ojulu ko Omød ni tïï gi ki jammi mo kwään gi odøøpiny, ni ngäc ni kwään mannø kiper luup mo cwiiri mooi ki kwör møøk pöödhö ki bäät 20%. Gïn mo wïc dicwödhö døc, kany mør, bee gïïo thööth no døøk, ki ri 13% këël 34%. Ena gïn mo tiere dagø nee pööë ni gïn time kiper ngø køøre agfine no tïïc nee kanya no dööng dëët.

Kïdö 9: Acanduk mar ngat käär tïï wøk mana näk obwødhø no løø bang känpiny jï nïne'

Field Officer Performance Analysis - Outputs | Field Officer: Nelly Otieno | FO No. 1 | As of 1-Jul-05

Bwøth tiet luup | Uut laanye | ap | Nyuudhö | Døøn piny

Initial Association data				Membership				Savings					Portfolio		Worth			
Name of Group/Association	N° of Assn.	Members at savings start-up	Age of Association (weeks)	Active members at time of visit	Change in no. of members	Members attending meeting	% Women	Cumulative value of savings	Increase in value of savings	Return on savings to date	Net profit per member to date	Annualised net profit per member	Number of active loans	Value of loans outstanding	Cash, bank and Social Fund	Cash cost of goods in stock	Debts	Net worth to date
Totals	9	[illegible]		144	12.5%	116	67%	2,894,433	559,822				61	2,785,056	1,010,900	162,000	31,000	3,926,956
Averages		[illegible]	19.2	16.0		81%	67%	321,604	62,202	19%	3,888	10,783	6.8	309,451	112,322	18,000	3,444	436,328
Kaliku	9	16	17	11	10%	9.0	64%	246,667	83,333	34%	7,576	23,772	5	260,000	37,000	45,000	0	342,000
Ralang A	8	11	17	14	27%	12.8	57%	260,800	63,629	24%	[illegible]	13,672	7	279,429	95,000	0	0	374,429
Ralang B	2	20	[illegible]	20	0%	19.0	75%	338,500	77,100	23%	[illegible]	9,112	4	250,000	169,200	22,000	1,000	440,200
Keyo	7	14	[illegible]	18	29%	14.0	67%	268,000	64,500	22%	[illegible]	10,362	6	327,500	102,600	0	20,000	410,100
Oloma	6	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-13%	[illegible]	[illegible]	[illegible]	68,760	17%	3,438	[illegible]	11	358,527	119,900	50,000	0	528,427
Moyie	3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	10%	17.0	[illegible]	333,800	57,800	17%	2,627	8,174	4	341,600	114,000	0	0	455,600
Joy	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	50%	[illegible]	[illegible]	289,200	47,800	17%	3,983	9,415	6	264,500	131,000	25,000	0	420,500
[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	33%	[illegible]	[illegible]	[illegible]	60,500	13%	3,781	9,176	7	410,500	154,400	20,000	10,000	574,900
[illegible]	5	[illegible]	[illegible]	[illegible]	10%	10.0	[illegible]	[illegible]	36,400	13%	3,309	8,307	11	293,000	87,800	0	0	380,800

Press to activate sort function.
Cursor must be removed from 'Column' and 'Descend/ Ascend' buttons

Gïn kunynyi kiper bwøth uut laanye

Sort direction from top to bottom: high numbers to lower numbers is 'Descend' and from low numbers to higher numbers is 'Ascend.'

Sorted Column

Røm bëët ngat käär tïï wøk

Ya anguun nïr gäpö mannø ena gïn mo beer nee yi bëët jiy mo käär tïïc gebëët nee røm/bøøyi. Man tïïc ni lamma luk mar tïïc mar ngat käär tïï wøk mannø, ba tïmö ni jööt kanyo näk mo gïïa manynyi ni per gi leth ojoodø ni beer mar luup onwøø ki caan. Kanyo ö ngat lam tiet luup luk man bøøc/røm ngat käär tïï wøk ee dwøngø, tiet luup mo yi bëët jøkäär tïïc moa näk onwøø dirømø/bøøyø. Ki yi bëëtö mana kwään bääte no ocuurö kany yi bëëtö mare joodø joodø kany:

Kïdö 10: Røm/bøøc ngat käär tïï wøk

Yi røm/bøøc bëët ngat käär tïï wøk

Kwään kany en bëët luup yie

Print report

Luup kiper ngat käär tïï wøk

Man nudi yie

känpiny

Nyeng ngat käär tïï wøk

Name of FO	N° of FO	Members at savings startup	Change in no. of members	Dropout rate	Members attending meeting	% Women	Return on savings to date	net profit per member (average)	Number of active loans	Value of loans outstanding (average Association)	Net worth to date (average Association)
									Lending and portfolio		Worth
Results											
Nelly Otieno	1	128	12.5%	3.1%	80.6%	67.4%	19.3%	10,782.6	61	309,451	436,328
Risnah Omolo	2	80	12.5%	7.5%	78.9%	64.4%	17.0%	11,063.4	45	358,258	445,793
	3	87	-1.1%	13.8%	66.3%	62.8%	3.7%	2,944.8	38	356,825	515,558
	4	80	12.5%	6.3%	88.9%	64.4%	15.3%	10,521.7	32	370,500	510,250

Kiiro Othïënhö

Okëëlö Opiew

Pïïtør Owiti

Jøøn Ochuudhö

TShs

Nyeng ngat cwäää ki wøk

Kwään mo wiil

Løny man rangi ni kare ki køør moa joot, no odwøk bang nine mo känpiny, Kiiro Othïënhö bee ni käädhö/kännö ki mo thööth ki køøt jiy mo käär tïïc. Kanyo mëët kwään jø dwättö ni bung kany ngaam, kwään mo odööng wøk ni nøk køøre mo thööth døø ri känpiny. Bee eni ni mwøe thööth ki ri jiy mo tïïgi ki ge. Ba eni tïïö ki jø dwättö mo gwel mo kan gi piny nøk ki gwel mo nøk mo mac gi, ni bee ni tïïc eni nee ngat døc.

Manynyø gø nee ngäyi ni kwään gwel oløø bang Döölläri moa Ameerika. Man tïïc ki jöö mo jööt ni kïtha biro mana näk mo opääö ki mar paac yi laany E15 mana näk obwörö no orømø ki kwään gi (ni göör nyeng biro mana näk wøk), køøre ki yi cell16 piny, kith kwään mo wïïdö ki gi. Man ena gïn mo kunynyö døc, kiper bøøc pørøgïraam mo owillø ni eni thwøø kunynyö døc kany mo gät jammi enø maal yie døc kiper, wïïtö ki yi dwääy, eni nyootha näk mo teek dïët mar ngïëw ki jammi, cïp mäc, ki meet gät jammi – gebëët gena gïï mo teek ki man cääth nyïm ki jøl kööth jiy mo nut ri tïïc. Ki yi luubö man ena gïn mo nëënö ni kare ni yïth jïëdhi møøk, Kiiro Othïënhö tïïö ki tïïc mo enø maal døc mo kare, ni ena gïn mo ngäc ni jø käär tïïc møga ge tïïya tïïc mo thiinh (ni bee Pïïtør Owiti). Jammki moa joot mooi gootø pude ki cïp ni tiere bee yi bëët tïïc no opääö yïth akiic gi.

Bëët pørøgïraam

Bëët pørøgïraam kädö ki tiet luup ki bangtti mannø ri jø käär tïïc ni tïïc jammi ariew ki rigø:

- Dwal tiet luup mo ngat käär tïï wøk yi pørøgïraam moa no ojoodø ya anguudi gebëët, penni ki dwäte
- Pwöc mar tiet luup dicïbö ki jöö mo mare lam yi bëët pørøgïraam bäre ki nyeng jïëthe mo thööth, biro mana dwøng man en deng naam, jøtïïc mwøe, jiy mo kunynyi ki gwel ki jiy mo rang jammi mo ööy ki wøk.

Kere teeng mana ni caanø gïna näk mo otägö ki køør lïng bëët ngat käär tïï wøk mannø. Pørøgïraami mo thööth jïgi din gat käär tïïc mo kaala aciel ni en gïn mo beer nee jammi ariew tïïc ki tiet luup mooi:

- Røm/bøøc yi bëët ngat käär tïï wøk mannø
- Man dwal tiet luup gebëët køøre nee lïngnge, jiing gwel, gïr røm tïïc ki bëëtö mari ki jø tïïc dicaanø, nee pørøgïraam bäre nee otïïc nee nøk ni mar yi dwääy.

Køny mar gïn mana dikwøng ocaanø yi luk mana dikwøng. Dwal tiet luup mooi tïïca yi luk mar pørødïraam mana no jiingø ni nëëni ni caathø køøre kiper tïïc mar dwättö mar känpiny ki mäc ya atut mana näk mo ngäc ki jiy angween mo käär tïïc.

Tiet luup mo thööth olø tïïc kany, nee patha kïth luup keere moa no ocwoongø yi kïdö mana lïw yi cell mana no obwöörö.

Luup mo paac wïc kigec: Patha gïn mo beer nee tiet luup coong ki bang akaang mannø yi dwääy cooth. Man patha ngiic røk kiper akäängi møøk løny man liimi mëëth, ni bee kanyo pïïc gi kany mo räängö mo wøp mo kar liim geni. Tiet luup løny man coongi mëëth kiper ciik mo tkäär ïïc man bee per nee yi bëët akäängi bøøyi ki tiet luup mo yi cwiir moa per gi leth*, ni mana nut døc bee wøør ngatti mannø ki gwel mo joode ki percenni mo meede bäät känpiny. Kanyo manynyi yie jaak, keëë ni näk ecennø, ena acaara mo beer nee tiet luup coong moa näk otïïö yïth nine møøk moa no opöödhö nee tïïc no ongørø. Kiper manøgø, pørøgïraam manynyø man jïïë ki man coong tiet luup moa näk mo tïïc mar gi nguudö dwää abïrieø 31, thwøø keel lïïmoö bang dwättö mana näk kare doo tïïö kany mør bee yi dwääy wala kwöre ariew, tiet luup løny man coongi dwää abïrieø 31. Man keere ena gïn mo kunynyø døc kiper tïïc pørøgïraam ya atut mo yie di gwel mo thööth.*

Kïdö 11: Yi bëët tïïc bäre

Yi bëët tïïc bäre mar känpiny ki mac gwel ya atut			
Bïïro :	Känpiny ki gwel ki tïï mäc mar Uchumi		
Scale			
Association Membership	**Aggregate**	**%**	**Average**
Total Number of Current Members	410		
Total Number of Men	143	34.9%	
Total Number of Women	267	65.1%	
Total Number of Associations	27		
Average Association Membership			15.2
Membership Growth Rate		9.3%	
Attendance Rate		79.0%	
Dropout Rate	27	7.2%	1.0
Number of Members Belonging to Graduated Associations	500		
Total Number of People Assisted by the Programme	910		
Composition of Current Assets & Liabilities			
Cash on Hand and at Bank	1,521,305	11.9%	56,345
Loans Outstanding	9,298,556	72.9%	344,391
Goods	775,700	6.1%	28,730
Social Fund	1,302,000	10.2%	48,222
Debts	141,000	1.1%	5,222
Net Worth	12,756,561	100.0%	472,465
Bëët ngatti manng			
Savings			
Cumulative Value of Savings	10,069,183		
Average Member Savings/Contribution to Date			24,559
Increase in Value of Association Savings	1,385,377	13.8%	51,310
Loans			
Value of Loans Outstanding	9,298,556		344,391
Number of Active Loans	176		6.5
Average Outstanding Loan Size			52,833
Average Loans Outstanding per Association			344,391
Current Yield			
Average Net Profit per Member to Date		13.8%	3,379
Annualised Average Net Profit per Member			9,091
Bëët ngatti manng			
Programme Staff	6.0	85.7%	
Project Manager (PM)	1	14.3%	
Field Officers	4	57.1%	
Other — Field Officer Supervisor	1	14.3%	
Other		0.0%	
Support Staff	1.0	14.3%	
Data Capture Clerk(s)	1	14.3%	
Driver(s)		0.0%	
Other		0.0%	
Other		0.0%	
Other		0.0%	
Rumu mar tïïc			
Ratio of Field Staff to Total Staff		57.1%	
Caseload: Associations per FO	6.8		
Caseload: Individuals per FO	102.5		
Active Clients per Staff Member	58.6		
Portfolio Utilisation		72.1%	
Number of months completed this fiscal year	8		
Total Recurrent Expenditure this Fiscal Year	8,470,000		
Total Expenditure to Date	38,425,000		
Cost per Client	42,225		
Annualised Cost per Active Client	30,988		
Cost per Unit of Financial Assets		99.6%	

kwäängi

Nyïï uut gööri mo therø yøø ki paath (ciin nyïm) gääbö bee ena gïrpiny man tïïc ling gïrpiny ki gø mar mak tiet luup, no omaa yi warakatto ennø kiper gäpö, lam tier gø, rangngø ki røm ni ena gïr tïïc mo ojiingø. Ni poot caalø manøgø, pørøgïraam mo guta gwel mar dïbwör enø yi jöör jiing nyuudhi man tïïc røm/bøøyø yïth akiic pørøgïraami ki gø ki røm tïïc, jiing gwel ki røm tïïc. Mooi gena tïïë mo ööny maal, ba, kanyo tïï bare, dwalø yi maktiet luup näk mo løny.

Nee kwään nïr mak tiet luup cïp piny røm mo käätha nyïme kär tïïyi, kiper känpiny man tïïc dïbwör ki ra akwöma cäätö nyïme na adïëri. Man käla bang köömetï mo käär tïïc ki jø tïïc mo ocïpi ki tïïc ki met ec jaak; bung gïn mo maaø mo opöödhö ki wïc mo di cudö ki gwel kipere ni moa pëëtö poot nut kare ni dïët moa nut dikwøng ni bung gø mo ngul wøk ki ree.

Kwään jammi mo bëët acanduk mano ööy kany en olø tïïc ki jöör mak tiet

luup. **Kïdö 12: Lïng bëëte**

Kwään tïïë moa näk ojierø		
Bïïre :	Känpiny mar Uchumi ki pørøjek mar mac	
Teek tïïc mare		
R1	Percenni mo mään	65.1%
R2	Mëëtö mar kwään jødwätö	9.3%
R3	Kwään jey mo nut	79.0%
R4	Kwään jey moa dööng wøk	7.2%
Jiing gwel		
R5	Moa mëëtö ki ri känpiny mar jødwätö	13.8%
R6	Tiet luup moa näk mo enø ri gïn mo leth	N/A
R7	Kwään moa näk mo enø ri gïn mo leth	N/A
R8	Kwään moa mëëtö ki bang jødwätö yi cäng	3.1
R9	Kwään mo yi cwiir moa mëëtö ki bang jødwätö	8.3
Rumi mar tïïc		
R10	Kwään jø käär tïïc ki jø bïïrö	57.1%
R11	Luup mo jødwätö kiper Ng.K.T	6.8
R12	Lûp mo ngatti man kiper Ng.K.T. M	102.5
R13	Jø tïïc mo teek kiper jø bïïrö	58.6
R14	Køny dëël ki tiet luup	72.1%
R15	Mo käle ri ngatti mannø	38.4
R16	Kwään gwel moa cïp ki mäc jïdwätö mannø	313.1
R17	Kwään jey moa känpiny këël anguun nïnï	22.3
Nyeng biri moa näk mo mo wøk		$US
Mo wiili ki gø		1,100.00
Gïn mo manynya ngäc: kwään gwel gebëët enø ri		

R6 ki R7 ba tïïc dwätö mo bängjammi jïre mo om'aa piny no ogöörö

Kwään jammi mooi løny man wiil gi regi ki yïth caae ki køør induucthery mana näk mo mana näk mo bïïre kønynye kønyø ki gïna many gi nee bëët tïïc bøøyi. caani jïgi ki man näk mo döölär mar Ameerika dëël okønyø ki gø ni wiilø ki gwel mo paa ni gät gwel ee dwøk piny ni bäät piny bäre ojïëy gø. UUrö ki Döölär bee gi no ojierø. man bëe yi rängö mar känpiny ki mäc ya atut mana näk mo kär ngääö døc CARE, CRS, Oxfam ki Plan International) ni jiing gïn ri cwiiri mo to develop this tool in 2007 kiper ngwaal gïr piny aciel ki yïth bïïre. kiper nut gïn ni cäätha nyïm ki gø leengø yi network mar SEEP ki yi bøøng network mar känpiny ki mäc ya atut .

.

Dwal tiet luup moa no ocwoongø

Mak tiet luup okïth ya acaara keere nee dwättö mo poot kär tïmö ni ree løny jïre ekeerekree ba kääre nee maae. Kanyo lø göö dwättö wøk (wala kanyo ngut geni wøk), ge ngulö wøk ki ri yi jöör mak tiet luup. Man tïïc ki jöö mo jööt ni wiila leep kømpïëöter bang laany mana näk omak dwättö nee ngul wøk ni dwøng gïna kwaar ni näk mo göörö ni räänyi ri wï luk mar ngat käär tïï wøk . Kanyo ni løny gïnni kitïïc laany mana en dïër di raanyø ni rwöny tiet luup moa no ocwoongø gebëët. Kanyo ni løny tïïci man, ba løny man cägi wiilø/løgø, nee patha man wec pørøgïraam ni ba gwøk/kan ni cägi tägö ni nyään.

Ngat lam tiet näk mo eno ngutö ni jø dwättö manynya gø nee køøt gi caath cooth, eni leep kømpïëöter wire bang laany mar dwättö , yi cell mano nut jaak, ni dwøng gïna näk mo nyootha dwättö . Kanyo tïïc gïn jaak, dwättö ki tiet luup moa no ocwoongø gebëët ni näk nyootha gø pude ki wiil bang luk mar jø dwättö mo göö wøk. tiet luup moa no ocwoongø ni nyärö løny man kïthi yie kiper jø dwättö mo jäängi yi luk mana näk mar jø dwättö mo göö wøk, ba gïïo wïïti no joot ri tiet luup moa no ocwoongø ge ba ruu ni geno dwalø yi Acanduk mana no jieø kiper pørøgïraam. but the results of any changes in the data are not any longer integrated into the performance figures for the programme. Näk mo ngat lam tiet luup manynyø gø nee tiet luup dwale kiper jø dwättö mo göö wøk nee køøt gi rangngi cooth manynya man kith gø ya acaara ki man lwøør tiet luup moa coong ni cäk gø kith yi øt kømpïëöter mørø mo nyään mar yi jöör mak tiet luup. Ni näk mo bung gïn mør kär manynyø këët nee cäk kith luki mo thööth mo jø käär tïïc, ba bee per nee jïëö ki luk mar liew ni kar ngat käär tïï wøk kiper kany mo yie bäär køøre nee ba käde ki gwel mo thööth ri luk mar pørøgïraam mana näk ojiingø. Ena gïn mo nut yi wïc mar ngata jiing yi jöör mak tiet luup mo jø dwättö moa göö wøk yïth cwiiri mo 2007 mana näk mo nyootha ling bëët dwättö .

Kïdö 13 ka 14 nyootha luk mo yie da tiet luup mo kïth yie mo jø dwättö adäk (aciel kiper ngat käär tïï wøk mannø).

Caani ni tiet jammi mo joot ya anguudi løny ki man bwødhi, nee yi lam tire ni kare.

***Gïn mo manynya ngäc*:** wï *teeng yi jöör mak tiet luup man enø ri køny dëël ki buki mo gwel keere ni ngäyi gø ni bung kar gööt piny mar gwel mør mo ojiingø.*

Ki køør manøgø, ngat käär tïï wøk ba many gø nee coonge ki tiet luup mo waae mo mac gwel kiper kwään dwäte mo gwel moa näk omaaø; kwään dwäte mo gwel moa näk omaaø ki kwään gwel moa mac kany mo yie bäär. Kany mør ena gïn løny, køny dëël ki buki mo gwel, ngat käär tïï wøk kany mør løny man joot gïno cwöth wïc ki caae mo thöör. Kiper gwøk tïïc mar ngat käär tïï wøk ni yie cään jaak ø kännöwøk ki nyeng jïëdhi mo coong tiet luup mooi ki gø, këël gwel mo käl tiet luup mo beyø ki dwäte mo tiet luup. Kiper pørøgïraami moa näk mo manynya gø nee japi ni ööti ii lwør gi, ena gïn mo beer nee regi køny gi ki teeng yi jöör mak tiet luup møøk, mo nyengnge yi jöör mak tiet luup mar känpiny ki mäc ya atut'. Eni tïïö ni kare ki jöö mo dïët kaa teeng yi jöö man no onyoodhø kany en, ba ni patha yi kany kith luup moa no ocwoongø yie 18 bee uut laanye 21. Jammi 3 møøk ogöörö ki wïïë maal:

- Kwään dwäte mo gwel moa mac
- Kwään gwel bëët moa no omaaø
- Kwään gwel moa no omaaø kany mo yie bäär

Bung tier luubö kiper gïna time ni mana ö pørøgïraami ni køny ree ki buki mo gwel keere ni bee gïn mak piny yie ni ree ba kønye ki laanye mo Acanduk ki yi jöör mak tiet luup, ba manynya gø nee time ni tïïya ngat käär tïï wøk mo ongäää ni da gïn mo ngääe døc ni patha jøøy ni køny regi ki buki mo gwel ni bee gïn mäk gi piny yie. Manynya man thöör gi caae mo thööth ya acoonga mar dwättö ni kare ni mar gi jiing jammi moa näk omaa piny kany mo cään yïth buki.

Kïdö 13: Luk mar jammi mo teengi: løø kïth tiet luup ki yie

Archive file - Input

FO No.	1. Name of Group/Association	2. N° of Assn.	3. Date of savings startup	4. Association formed by	5. Members at savings startup	6. Date of visit	7. Active members at time of visit	8. Active men at time of visit	9. Active women at time of visit	10. Members attending meeting	11. Dropouts since start of cycle	12. Cumulative value of savings	13. Number of active loans	14. Value of loans outstanding	15. Cash on hand and at bank	16. Cash in Social Fund	17. Cash cost of goods in stock	18. Debts
	Totals	4			58		63	25	38	48	7	1,726,550	28	1,426,300	293,750	258,200	144,500	10,000
	Averages				15		15.8	6.3	9.5	76%	12%	431,638	7.0	356,575	73,438	64,550	36,125	2,500
2	Consolata A	3	2-Feb-05	Field Officer	23	6-Jun-05	20	6	14	14	2	456,000	5	463,500	60,250	20,000	22,500	10,000
3	Okayo COSAMO	1	7-Jan-05	Field Officer	12	4-Jun-05	16	6	10	14	1	422,400	9	294,300	53,500	45,000	122,000	0
3	Ojawa	2	13-Jan-05	Field Officer	11	4-Jun-05	11	7	4	9	4	436,150	8	319,500	55,000	123,200	0	0
4	Upper Women Group	1	7-Jan-05	Field Officer	12	4-Jun-05	16	6	10	11	0	412,000	6	349,000	125,000	70,000	0	0

Manynyaø caath nyim ki kïth tiet luup yi cell mana liw nee dwäte mo thööth cäk tiirø.

Kär gääbi ki warakan tïïc mør mo yie bäär mo bung Thäk luup mo pørøgïraam møøk mo ditïïö

.

Kïdö 14: Luk mar jammi mo teengi : løø gïïo duu tiet lup

Archive file - Output

Sort info. Column d Direction Ascend

As of 1-Jul-05

Initial Association data				Membership				Savings					Portfolio		Worth			
Name of Group/Association	N° of Assn.	Members at savings startup	Age of Association (weeks)	Active members at time of visit	Change in no. of members	Members attending meeting	% Women	Cumulative value of savings	Increase in value of savings	Return on savings to date	Net profit per member to date	Annualised net profit per member	Number of active loans	Value of loans outstanding	Cash, bank and Social Fund	Cash cost of goods in stock	Debts	Net worth to date
Totals	4	58		63	9%	48	60%	1,726,550	128,000				28	1,426,300	551,950	144,500	10,000	2,112,750
Averages		14.5	20.1	15.8		76%		431,638	32,000	7%	2,032	5,502	7.0	356,575	137,988	36,125	2,500	528,188
Consolata A	3	23	18	20	-13%	14.0	70%	456,000	80,250	18%	4,013	11,779	5	463,500	80,250	22,500	10,000	556,250
Okayo COSAMO	1	12	21	16	33%	14.0	63%	422,400	47,400	11%	2,963	7,286	9	294,300	98,500	122,000	0	514,800
Ojawa	2	11	20	11	0%	9.0	36%	436,150	-61,650	-14%	-5,605	-14,367	8	319,500	178,200	0	0	497,700
Upper Women Group	1	12	21	16	33%	11.0	63%	412,000	62,000	15%	3,875	9,530	6	349,000	195,000	0	0	544,000

Gïïa per gi leth 6: Cun jiy mo wec dwättö kanyo pïïc gi dïër

Jødwättö løny man wec gi dwättö kanyo pïïc gi dïër. Man kany mør bee kiper ngat dwättö tïmö ni käre manynyø nee nude ri dwättö wala, kiper gïn mo opöödhö ki bäät bëëtö mare, kaa teeng täw wala päär wøk. ngat dwättö mo odööng wøk mo yie ba many gø nee dwäte ki jiy këët ki jöö mo beer jaak di jeedhø/mwøø ki nyeng mo wøp ki køør nyïme mana nyoodhe ni beer kiper ngïëw kure (ciik thwøø manynyø man dee kany mo ngøle, ki køør jïëy mar jødwättö).

Kiper dhaanhø mo otïïö ki teek dëëre nee dwättö wiie kiper gïn mo opöödhö ki bääte, eni di cunnö ki køør moa ngee, ni rwöpa mo ojoode. Jöö mana tïïc gïn ki gø bee ni piny kany en:

Käädi 1: Coong tiet luup

Dwättö da jiy ma weyø gø kiper nee nyööm gi ni cigi ya atut mør. Eni manynya gø nee gwel mwøe lwøre/käle ni bang dwättö mør mar känpiny ki mäc ya atut gïïo ööy piny kany ii bee tiet luup.

- Dwäte mo løø kur ngatti mannø ni ngee..120
- Kwään moa ngeew ngatti mannø ki ri jø dwättö moa dööng wøk...11
- Gwel moa cïp ki ya acanduk man cudö ki yie ya acoonga mana tägö gø dikwøng.......Bïri mo 5,500
- Kwään dwäte mo gwel moa cïp ki mäc ....Bïrrï mo 150,000
- Pïïd moa cool dwättö ki teek...Bïrrï mo 2,500
- Pïïd moa cool jø dwättö ki teek (kwään moa mac ni kär coolø)..................................Bïrrï mo 2,400

Käädi 2: Cääp ngïëw mar dhaanhø aciel keere

(Cïpö + cïp mäc - pïïd)/kwään moa päängi = (150,000 + 5,500 – 2,500)/120 = birrï mo 1,275.00

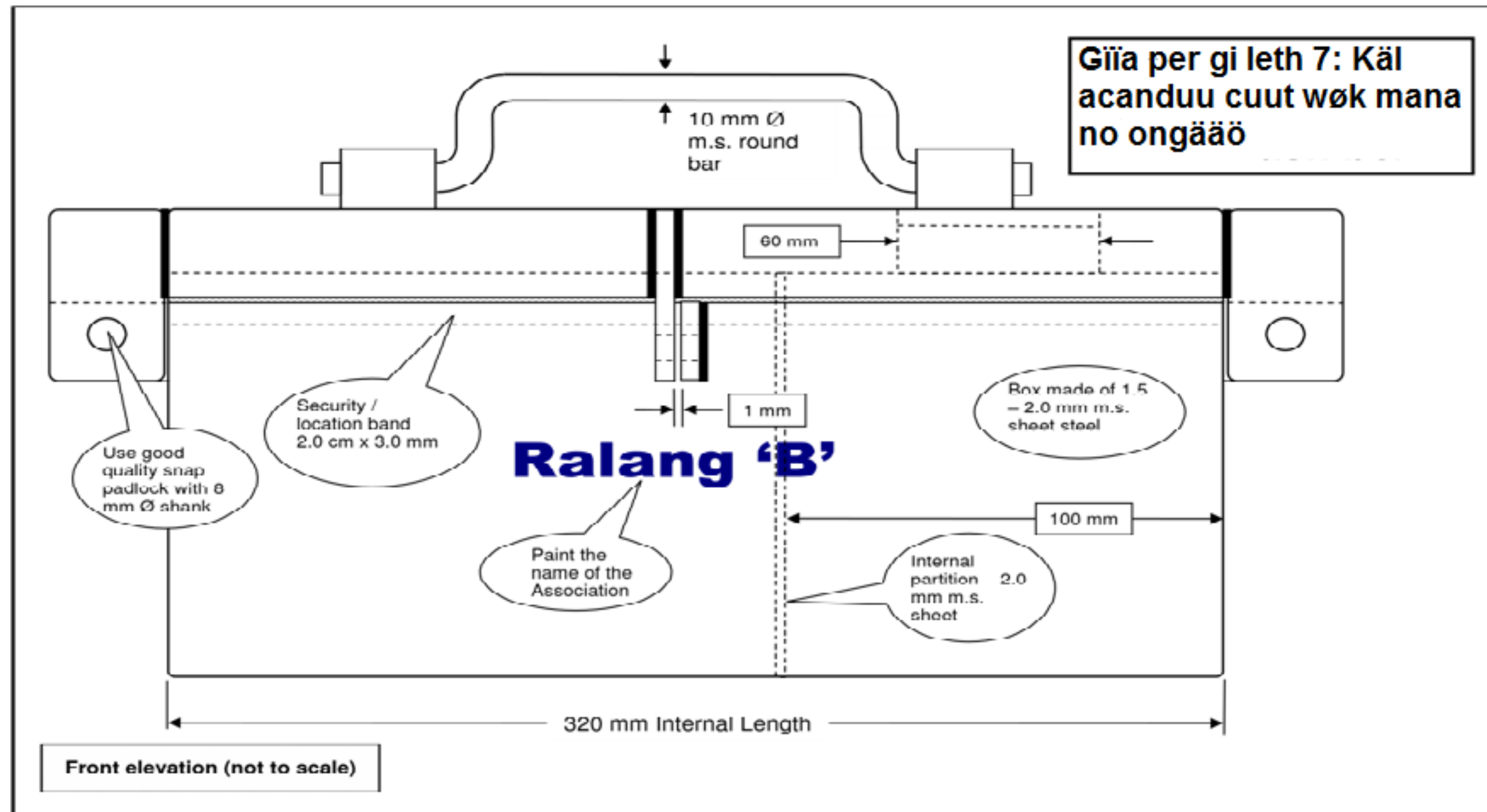
Käädi 3: Cääp kwään gwel moa cool jï jø dwättö moa wec dwättö

Kwään mo løø dhaanhø aciel x ki kwään moa päängi =

11 x 1,275 = Bïrrï mo 14,025

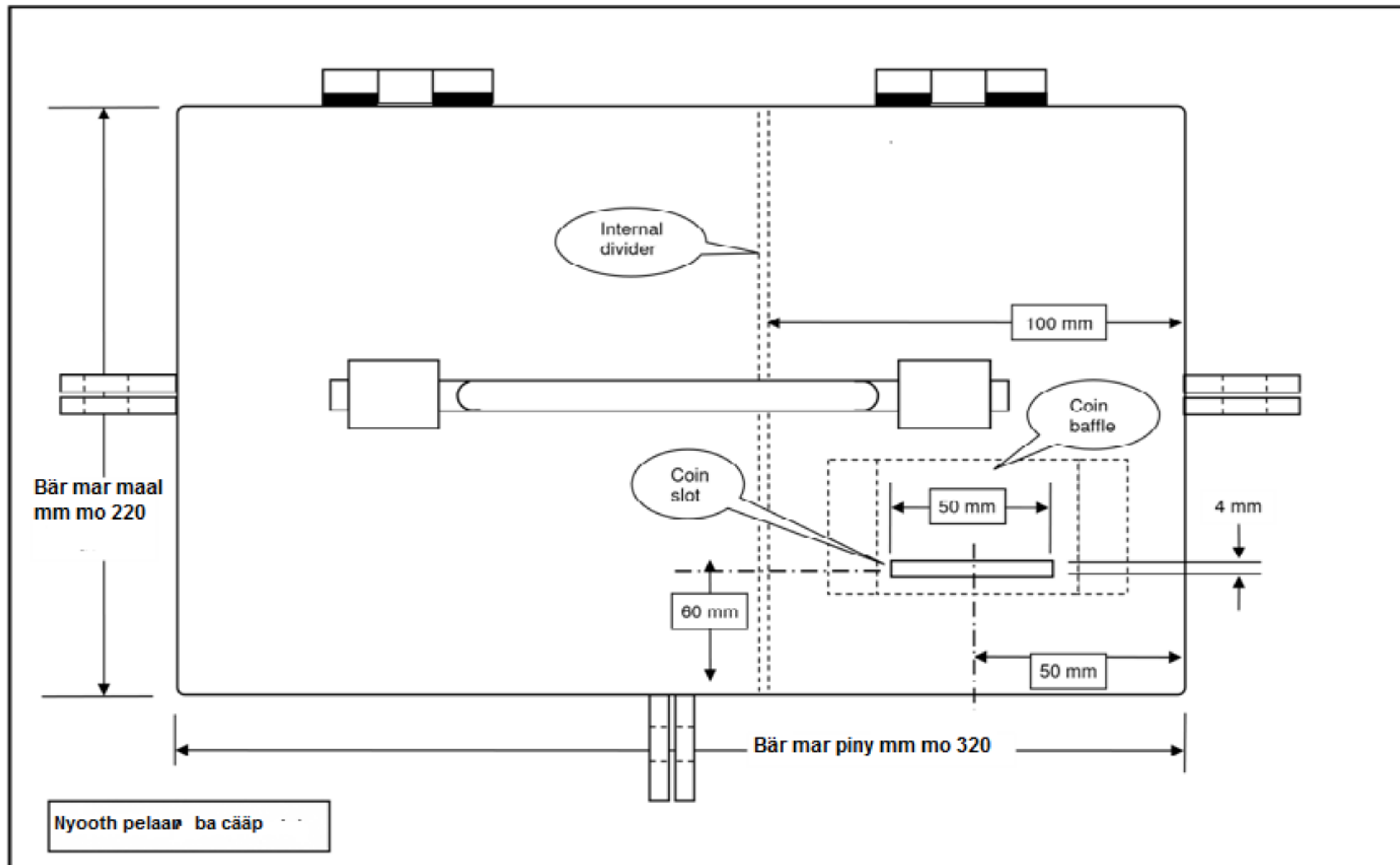
Jiy moa cun dwättö ki teek Bïrrï mo 2,400, ni bee moa dööng ki ri moa nut ni bee moa mëëtö with moa mac. Eni mo pïï cere:

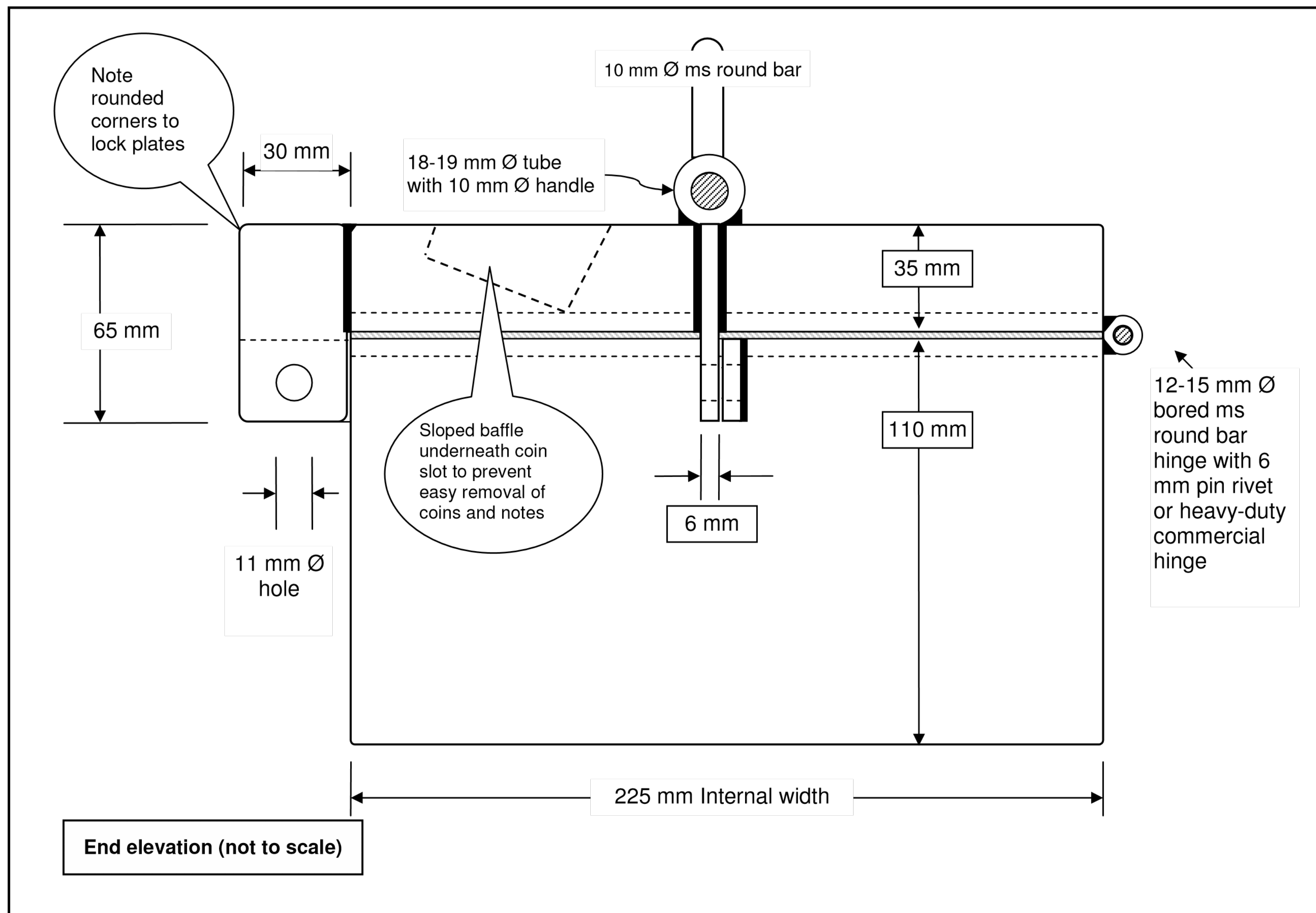
Bïrrï mo 14,025 – 2,400 = **Bïrrï mo 11,625**

Gïïa per gi leth 7: Käl acanduu cuut wøk mana no ongäää
10 mm Ø m.s. round bar
60 mm
1 mm
Security / location band 2.0 cm x 3.0 mm
Use good quality snap padlock with 8 mm Ø shank
Ralang 'B'
Box made of 1.5 – 2.0 mm m.s. sheet steel
100 mm
Paint the name of the Association
Internal partition 2.0 mm m.s. sheet
320 mm Internal Length
Front elevation (not to scale)

Bwïdhi mar pørøgïraam mar mäc ki känpiny mar atut – gïïa per gi leth

Note rounded corners to lock plates
30 mm
18-19 mm Ø tube with 10 mm Ø handle
10 mm Ø ms round bar
35 mm
65 mm
110 mm
Sloped baffle underneath coin slot to prevent easy removal of coins and notes
6 mm
11 mm Ø hole
12-15 mm Ø bored ms round bar hinge with 6 mm pin rivet or heavy-duty commercial hinge
225 mm Internal width
End elevation (not to scale)

Gïïa per gi leth 8: Wïth jammi

Cuura/kïdö man piny en nyootha jap tïïc moa no okäl wøk ki yi acanduk. Kwään kaade moa näk opäängö ba nyoodhe, wala løny man tïï løø caa mar acoonga mana dikwøng. Eni thwøø nuta buki mo gwel mo nøk yie, no orømø ki dwättö mo nut jiy 7 yie keere. Jap tïïc møøk løny man nut gi yïth with jammi møøk, gïna ni løny man tïïyi ngatti mannø, kaa teeng waraka mar øtgïïr kiper gööt piny/mak piny ki luup.

.

Gïïa per gi leth 9: Caan jammi moa per gi leth kiper ngat mo manynyø tïïc, lïng göör ki ngïny tïïc

Kar	Caan tïïc mano tïïc	Lïng göör	Ngïny tïïc
Ngat kwaan/käär pørøgïraam	• Kar wang mar wøk (jiy mo cïp gwel, gadha, kwøp lup jï paac bare ki jiy mo kunyö) • Jiing warakan pïëc kiper køny • Jiing pelaan mar tïïc ki jöö mo okanø • Leew køør ngat käär tïï wøk /wala ngat caath køør tïïc wøk (ena ri bëët tïïc) • Leew køør ngat kwaan tïïc	• Dïgïrï wala dïpölööma mar käädö/mak • Ngat mo tïï prøjek kääre käärö ni kare ki mak nyeng jïëdhi mwøe wala ngata en maal no kwaan jiy • Ngat mo jïre ki ngeth /kwänynyö mar røm jiy • Ngat mo jammi mo obøønhø di tiirø • Ngat mo jiing pelaan mo kare løny jïre • Ngat mo jiing pelaan mar tïïc løny jïre • Ngat mo jïre di ngeth/kwänynyö mar leew jø bïïrö • Ngat mo waange riek	• Ngïny tïïc mar käär/mak pørøgïraam mo dwøng • Ngat mo dingääö ki ciik ki tïï känpiny ki gwel mo joode ki mäc bang bïï mac gwel mo gïïo otägi ni leth ki køør kööngngö ngääe • Ngat mo otïïö bäät ööny maal mar dïbwör • Ngat mo ngïny cïpö ki pwöc dagø jïre • Ngat mo tïï lam tiet luup mo ocwoongø/kïthe yi kømpïëöter ngääe • Ngat mo jïre di ngïny leew jø tïïc mo bïïrï moa kar gi døøngngø ki moa en piny • Ngat mo jïre di ngeth mo teek mar käl peleen wøk
Ngat leew tïïc	• Rang tïïc ki kwaan jø käär tïïc • Man kwøp/gap luup jï kwäärö man käär tïïc • Ngat kunynyi køør ki jiing peleen mar yi cwiir • Yi jöö man ö ngat käär tïï wøk ni mak tiet luup ki gø • Mak/kwaan tiet luup mo ööy ki bang ngat käär tïï wøk	• Ngat mo göör mare opïï riet ogat göör, wala opaath kiper käär tïïc • Ngat bëëdö ki jø paac • Ngat mo göör ki cäänö mar dhi-paac løny jïrre • Ngat mo ngäc døc mo bëëtö mare beer no owør jiy yi • Ngat mo ngeth mo beer mar gääbö dagø jïre • Ngat mo jïre di ngeth mar käär/rwöp jiy • Ngat mo tier pwöc cïpbe cïbö ki lam	• Nee nøk ngat mo tïïö ki cwiiri 2 bäät ööny maal mar jø paac • Ngat mo ngïny käädö/cïp pwöc dagø jïre • Ngat mo jiing peleen løny jïre • Ngat ngïny lam tiet luup dagø jïre
Ngat käär tïï wøk	• Ngat mo jiy di gääbö ki bwöthe mo paac ki nyøth jammi jï jiy • Ngat mo jammi dicarø jï jiy • Pwöny jø dwättö ki kïth känpiny ki mäc bäät tïïc • Coong tiet luup ki bang dwättö mar känpiny ki mäc ya atut ki kwaan geni • Jiing peleen mar tïïc mar yïth caae • Jiing warakata mar cääth nyïm ki gap tiet luup	• Nyootha riet ogat göör ((ngat mo pïï ya 12) • Ngat bëëdö ki jøpaac ni dhøk mar paac løny jïre ki cäänö • Ngat mo owør jøpaaci ni ngäc ki göög • Ngat mo cïpö ka acaara mo beer kiper dwättö • Ngat kwøng tïïö banga akwïm mo caala man mo da gïn ngäädhi gø • Ngat mo waange riek	• Ting jiy maal • Ngat ngïny käär jiy dagø jïre

Bwïdhi mar pørøgïraam mar mäc ki känpiny mar atut – gïïa per gi leth

Kar	Caan tïïc mano tïïc	Lïng göör	Ngïny tïïc
Ngat cïp tïïë jï jøøa atut	• Pwöny jiy ki känpiny ki mäc ya atut • Kwaan dwättö ki coong tiet luup mo opëëny ngat käär tïï wøk and data gathering	• Ngat mo bëëdö ki jøpaac ni cäänö ki dhøk mar paac • Ngat mo owør jøpaaci mo jiy kääre käärö ni ee dwalø • Ngat mo di ngääö døc ki jöön mana näk mo eno jierø kipere • Ngat mo ree diwellø ki yi bëëtö mo beer	• Göör
Kwäärö man mak/kan tiet luup moa no ocwoongø	• Ngat rang tiet luup moa no ocwoongø ki kïthe yie • Jiing warakata man gap jï ngat käär tïï wøk , ngat Rang tïïc ki kwäärö mana dwøng maal ki køør gïïa manynyi	• Ngat mo di ngääö døc ki jöön mana näk mo eno jierø kipere • Ngat mo ree diwellø ki yi bëëtö mo beer	• Nee nøk cwiiri 2 bäät tïïc mar kïth tiet luup moa no ocwoongø yi kømpïëöter ki mage